

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕТЕКТИВ

Віталій ЛЕУС

Багатотомне видання

ТОМ 9

ПРИВАТНИЙ ДЕТЕКТИВ

**НА НЕЩАСТІ ЩАСТЯ
НЕ ЗБУДУЄШ**

Повісті, оповідання

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2016

УДК 82-312.4
ББК 84(4 Укр–Укр) – 44
Л 52

**Серія “Український детектив”
заснована в 2006 році**

Редактор Сергій Дзюба

Л 52 **Леус В.М.**

Український детектив: багатотомне видання. Т.9: Приватний детектив. На нещасті щастя не збудуєш: повісті, оповідання. – Чернівці: Десна Поліграф, 2016. – 144 с.

ISBN 978-966-340-350-2 /Багатотомне видання/
ISBN 978-617-7323-89-0 /Т.9/

Дев'ятий том продовжує цикл вибраних творів видатного майстра детективного жанру, лауреата Всеукраїнського творчого конкурсу імені Ярослава Мудрого Віталія Леуса, зініційованого свого часу Міністерством внутрішніх справ України. До нього увійшли дві невеличкі повісті та оповідання, котрі читаються на одному подиху. Правоохоронець Анастас Усатюк, вийшовши на пенсію, не міг сидіти без діла. Він організовує приватне детективне бюро, котре допомагає людям, які потрапили в халепу. Маленька повість «На нещасті щастя не збудуєш» вражає своїми несподіванками, глибокою психологічною напругою, пройнята гостротою і динамізмом. Оповідання різні за сюжетним спрямуванням, але вони вихоплені з гущі життя, реальні і правдиві, тому й не залишають нікого байдужим. У них немає пустопорожніх думок і банальних сентенцій. Автор – глибокий психолог і тонкий спостерігач.

Усі збіги з реальними людьми та подіями є випадковими.
Для широкого кола читачів.

УДК 82-312.4
ББК 84/4 Укр-Укр/-44

ISBN 978-966-340-350-2 /Багатотомне видання/
ISBN 978-617-7323-89-0 /Т.9/

© Віталій Леус, 2016

ПРИВАТНИЙ ДЕТЕКТИВ

Повість

Анастас Павлович Усатюк високий, стрункий брюнет. Швидкоокий, горбоносий, мав приємний соковитий голос, на обличчі чітко окреслювалися гострі вилиці. На світ з-під куцуватих брів дивився світлими, пронизливими очима з чорними зіницями. Був чудово розвинений, мав витончений слух, який відзначався особливою загостреністю. За характером – спокійний, виважений, ніколи з нічого не створював проблем, не панікував, не розгублювався за будь-яких обставин. А ще не був завоїстим, не зчиняв дріб'язкових сварок, не кепкував з менших, не глузував. Певне, за ці та інші не по дитячому дорослі риси, його шанували і поважали не лише сільські ровесники, а й дорослі.

У родині Усатюків, коли ще діти були зовсім маленькими, трапилася трагічна ситуація, яка усім трьом дітям ледь не коштувала життя. Якось мама вдома залишила маленьких, а сама побігла до продовольчого магазину, що містився в центрі села. При цьому наказала:

– Ти, Анастасе, будеш за старшого, як не є, а вже сім років. Ви, Надійка і Даня, слухатиметесь старшого брата. – Аби не наробили лиха, подалі від дітей сховала коробку з сірниками.

Але незабаром трапилося непередбачене. Раптом Анастас відчув запах горілого. Спочатку подумав, що це йому здалося, та за хвилину був упевнений: горить хата. Забачивши з вулиці вогонь, сусіди викликали пожежників. Коли ті прибули, горіли дах, стеля, вогонь вирував усередині приміщення. Вони пізніше й визначили: пожежі сприяло закорочення, яке сталося через несправність електропроводки. Сама не своя, бліда, як смерть, прибігла мама.

– Діти! Де діти? – перевівши подих, притулилася звутлілим плечем до шершавого стовбура груші.

– Мамо, ми тут! – першим вибіг з хліва Анастас. За ним, мов гусенята, взявшись за руки, вийшли Даня і Надійка.

Мама кигикнула, мов підбита чайка, кинулася обнімати і цілувати дітей.

– Я першим відчув: ми горимо, – почав розповідати Анастас. – Даня і Надійка злякалися, почали рюмсати і сховалися під ліжком. Я їх звідти ледь витягнув. Тоді взяв Надійку на руки, Даню за руку і вивів з хати. Обоє тремтіли від переляку, плакали, я їх завів до хліва, почав заспокоювати. Витер від сліз щоки, погладив по голівках. Аби ці жахи не приходили у страхітливих снах, наказав по драбині лізти на купу сіна.

Пожежники спочатку збили полум'я, а незабаром і зовсім загасили, лише зі стовбурів сотався чорний в'їдливий димок. Дах згорів повністю, залишилися одні стіни. Погорільцям колгосп допоміг будівельними матеріалами, а жителі села – робочою силою. На зиму родина перебралася до оновленої оселі.

Уже значно пізніше, коли Анастас навчався в Черняхівському професійно-технічному училищі, з ним трапився випадок, який і визначив його подальшу життєву долю. Він був свідком як грабіжник прямо на тротуарі з рук літньої жінки вирвав чорну сумку і кинувся втікати. Потерпіла здійняла такий крик, що Анастас не міг пройти мимо – кинувся наздоганяти грабіжника. У профтехучилищі він був одним з найспритніших легкоатлетів, стометрівку швидше за нього не бігав ніхто. Випередивши злодія, Анастас забіг наперед, поставив підніжку, той перечепився за неї і, випроставши руки, впав на тротуар. Сумка випала з рук. Тоді хлопчина, не довго думаючи, ногами наступив на дві руки. У цей час підбігла жінка, схопила сумку і зі сльозами на очах почала дякувати. Як з'ясувалося трохи пізніше, вона щойно отримала пенсію і там була чималенька сума. Одразу з'явився й міліціонер, який неподалік проходив мимо. Злодія одразу доставили до відділу міліції. За допомогу у затриманні грабіжника наступного дня начальник міського відділу завітав до профтехучилища і прямо на занятті нагородив сміливця наручним годинником. Водночас він поцікавився, чи не бажає той працювати в органах міліції? Анастас ствердно відповів: «Так!» Після закінчення профтехучилища Усатюк вступив до Івано-Франківської спеціальної середньої школи міліції. А коли закінчив, отримав призначення в Борзнянський райвідділ.

Тут працював черговим, старшим інспектором, старшим дільничним інспектором. Згодом навчався в Київській вищій школі МВС. Коли отримав диплом, його призначили в Черняхівський міський відділ міліції. Спочатку був старшим оперуповноваженим відділу карного розшуку, згодом назначили заступником начальника відділу, потім доручили керувати відділом карного розшуку.

Нелегкі були часи. Особливо оскаженіло лютувала банда Григорія Ведмідя. Бандити зламували сейфи, грабували магазини. Викрадали годинники, золото, хутро. «Працювали», а на карті місця вдалих крадіжок відзначали прапорцями. Глава бандитської зграї – Григорій мав витончений розум, хоч на перший погляд цього не можна було сказати. У місті він був одним з найнебезпечніших злочинців. На його руках – сотні тяжких злочинів, в тому числі й убивств. Сам акуратний, ввічливий, завжди модно зодягнений. А чого варті були його злодіяння! Наприклад, такий випадок: з сейфа контори станції колії м. Черняхівськ, зламавши

замки, здійснює крадіжку великої суми грошей. На місце пригоди негайно прибули співробітники міліції, оглянули місце місця, де трапився злочин. А Григорій Ведмідь зі своєю бандою тим часом грабує ще кілька магазинів. Причому награвоване ховає на горищі уже обкраденого ним приміщення станції колії.

Дякуючи оперативності і високій професійній майстерності працівників Черняхівського міського відділу та органів карного розшуку УВС, Ведмідь був викритий у здійсненні злочинів і постав перед судом. Далі його доля виявилася трагічною. У 1996 році тіло главаря банди виявили за містом з кулею у скроні. І це цілком закономірно – шлях в багатьох бандитів закінчувався саме так. Або «друзі-товариші» під час розбірок прикінчать, або в самого нерви не витримають. Єдине шкода, що скільки невинних людей постраждало.

Багато тяжких злочинів, тілесних пошкоджень, пограбувань, розбійних нападів розкрили правоохоронці карного розшуку, яким керував Анастас Усатюк. Розкривали по «гарячих слідах». На день Перемоги знайшли труп учасника Великої Вітчизняної війни, трохи згодом зникла студентка. Мертве тіло виявили в закинутому приміщенні. Увесь Черняхівськ приголомшило вбивство двох жінок – вони загинули від рук рецидивіста Трепаченка. Пізніше суд засудив його до найвищої міри покарання – розстрілу. Особливий громадський резонанс викликало вбивство таксиста по вулиці Дніпровській невідомими особами. Протягом трьох днів оперативники розкрили цей тяжкий злочин. Два вбивці були засуджені до найвищої міри покарання, а їхню спільницю позбавили волі строком на 14 років.

На початку вісімдесятих в урочищі Пролетарський Гай відбулася так звана «Куликівська битва» – один мікрорайон пішов врукопашну на інший. Тоді вони ледь партквитки не поклали на стіл.

З часом обстановка в країні почала змінюватися. Зміна економічної формації в державі, перехід від планової до ринкової економіки обумовили появу нових видів злочинності, з якими міліція мусила вести боротьбу. Анастасу Павловичу ці роки запам'яталися розвитком рекетирства. Черняхівська область буцім і невелика, але на її теренах правоохоронці затримували злочинних груп більше, ніж в південних розвинених областях України.

І ось Анастас Усатюк вийшов на пенсію. Від роду йому виповнилося 45 років. Молодий пенсіонер почував себе при здоров'ї, був сповнений фізичних сил. Міг би влаштуватися на роботу, віддати весь арсенал знань, який накопичив за час роботи в правоохоронних органах. Але куди влаштуватися? І тут він зробив для себе маленьке відкриття: крім того, як розшукувати людей, збирати інформацію про них більше нічого не вмів робити.

А що якби стати приватним детективом? Щоправда, на той час в Україні така професія ще не була узаконена. Справедливості ради значимо: намагання були. Ще в 2005 році Верховна Рада України у першому читанні прийняла Закон «Про приватну детективну діяльність», але далі справа не пішла, на цьому все й зупинилося.

II

Отже, Анастас Павлович вирішив твердо і остаточно: буде приватним детективом. Для офісу у п'ятиповерховому хрущовської доби будинку він на першому поверсі викупив однокімнатну квартиру – мав деякі заощадження. Викупив досить вчасно. Невзабарі почали галопувати ціни, знецінилися гроші, покотилася інфляція, згрібаючи на своєму безжальному шляху всі людські багатства, які наживались роками. Це була квартира орієнтовно 20 квадратних метрів з просторою кухнею, санвузлом, невеличким коридором. Деякі підприємливі ділки, придбавши такі квартири під офіс, пробивали вхідні двері на вулицю. Анастас Усатюк цього робити не став. У рекламі, яку він замовив, з вулиці, аби бачили перехожі, на стіні прикріпив напис:

«ПРИВАТНЕ ДЕТЕКТИВНЕ АГЕНТСТВО.

Вхід з подвір'я»

Час прийому не зазначав – мав бути ненормований робочий день.

На роботу ще взяв жіночку-секретарку. Перед цим з десяток років працювала в міліції у Центрі громадських зв'язків. Навчати спеціально не доводилося, з азами правоохоронної діяльності була обізнана. «Кабінет» їй виділив на кухні. Тут стояв письмовий стіл. Інколи він змінював своє пряме призначення: за ним полуднали, а чи й просто пили запашну гарячу каву, яку так майстерно заварювала секретарка. Звали її Ірина Волошина. Була вона середнього зросту, мала стрункі і красиві ноги, ходила стрімко і легко, буцім на крилах літала. Ретельно стежила за своїм обличчям, була ще молода, хоч і розлучена, прагнула подобатися. Стосовно догляду за шкірою користувалася порадами косметологів. З усіх масок, які були в її арсеналі, особливо любила жовто-медові, накладала також маски з настоянки розмарину, виноградного соку. За будь-якої пори Ірина виглядала молодо і свіжо, відвідувачі не зводили з неї погляду, говорили компліменти. В офісі панував дух ввічливості й толерантності. І детектив, і секретарка були доброзичливими й щиро уважними одне до одного, вели себе природно, посміхалися, були у світлому, доброму дусі, впевненими у собі.

Анастас Усатюк офіційно надавав інформаційно-консультаційні послуги як суб'єкт підприємницької діяльності. Нюанси і тонкощі детек-

тивної справи Анастас опановував на практиці. Теми підкидало життя мало не кожного дня. Найголовнішим у його діяльності весь час потрібно було перебувати в тіні, вести спостережливий спосіб життя. Допомогало й те, що від природи мав аналітичний спосіб мислення. Перше, що він кожного разу ставив перед собою – добре розібратися із замовником, вивчити його, ретельно з'ясувати навіщо тому потрібні послуги приватного детектива, з якою метою замовник використає зібрану ним інформацію. Адже вона мала зіграти й фатальну роль. Скажімо, чоловік завів на стороні коханку. Що буде потім, як він проінформує про це його дружину? Розрив стосунків, нервово потрясіння, чи не доведи Господи, справа ще дійде до суїциду. І лише після того, як детектив переконувався: його послуги вкрай необхідні, приступав до виконання замовлення. У роботі, вважав він, важливо чітко відчувати межу, аби не переступити поріг закону, адже діяльність приватного детектива пов'язана з посяганням на право особистого життя. Приймаючи відвідувачів, дотримувався правил етикету, намагався діяти так, аби у них не склалося враження: цей детектив все знає і все вміє.

Цього сонячного травневого ранку поріг агентства переступила молода жінка і зі сльозами на очах почала розповідати про свого чоловіка. Мовляв, останнім часом немов скапсанів – слова йому не скажи, став нервовий, збуджений, почав часто їздити у відрядження. Збиралася випрати йому носову хустину, у кишені піджака віднайшла два квитки до Куликівки. Бач, думаю, куди в нього відрядження – не інакше, як коханку завів. Завтра – субота, я ж бачу по йому: знову милиться їхати.

– Ось його фотокартка, – жінка дістала з сумки світлину молодого чорнявого чоловіка, – правда, це знімок п'ятирічної давності, але він не змінився. Якби був таким і залишився, щоправда сивина на скронях з'явилася.

Домовилися: детектив займеться цим питанням в суботу, у неділю вранці жінка прийде в агентство за інформацією.

Суботній ранок видався похмурий, накрапав дрібний дощик. Проте небавом хмари розсунулися і на голубу тарілку неба несміливо виглянуло сонечко.

Анастас Павлович прибув на залізничний вокзал зарані. Вддовж і впоперек ходив привокзальною площею, безугавно зиркав на годинник, так буцім когось чекав. Раз по раз прибували тролейбуси, автобуси, маршрутки. З відчинених дверей випурхували молоді і старі люди, підлітки. Ступивши на асфальт, усі поспішали до вокзалу, аби придбати квиток у залізничній касі. Анастас уважно почав придивлятися до пасажирів. Особливо його цікавили молоді чоловіки з сивиною на скронях. Ось серед черги діткливий погляд детектива вихопив обличчя чоловіка, яке було схоже з фотокарткою, що лежала у нагрудній кишені під-

жака. Смаглявий, злегенька скуйовджене чорне волосся, раз по раз озирається, хмурить густі брови. Аби більше упевнитись, що це достоту та особа, яку він чекає, Усатюк підійшов ближче. Тут же опасиста жінка з черги хрипкуватим зі сну голосом зауважила:

– Мужчина, станьте в чергу. Тут ми всі однакові.

У цей час чоловік подав у віконце гроші і чітко мовив касирові:

– Куликівка. Один квиток.

Детектив відступив крок у бік, мовив жіночці:

– Вибачте, я всього-на-всього хотів запитати.

– У такому випадкові вам потрібно звернутися у довідкове бюро.

Анастас Усатюк пішов назирці за чоловіком. Той, вийшовши на перон, знову почав прями своїми вирпатими очами по боках, чи, бува, немає за ним «хвоста». Детектив з метою конспірації зупинився, і діставши цигарку, почав прикурювати. Чоловік, наблизившись до потяга, спершу хотів зайти до п'ятого вагону, але там на сходінках вовтузилася бабуся з клунками, тоді він пройшов далі і застрибнув до четвертого. Сів на сусідній лаві, аби того не випускати з поля зору. У вікно вже світило яскраве сонце, у вагоні було тепло і затишно. Детектив заплющив очі, поїзд плавно рушив з місця. Не зчувся, як і задрімав. Коли розплющив очі, поїзд гримів по залізничному мосту, внизу несла свої сині води красуня-Десня. Молодого чоловіка в купе не було. Від нього залишилося вільне місце. Усатюк аж похолов увесь. Ну, як же він міг задрімати? Минуло всього кілька хвилин. Втім, почав себе заспокоювати. Вийти чоловік аж ніяк не міг – ще не було першої зупинки. Отже, він десь тут. Але де? Можливо, перейшов до іншого вагону. Анастас уже був підвівся, але озирнувшись, побачив, проходом іде той чоловік, за яким веде спостереження. Мало, що йому забандюрилося: може, курити виходив у тамбур, а може, до вітру запраглося. Чоловік зайшов до того купе, в якому перебував спочатку, і сів на своє місце. Анастас заспокоївся. Надалі детектив не спускав з нього погляду. Ось нарешті і Куликівка – невеличке районне містечко. Щоправда, на залізничних картах вона значиться як станція Дроздівка. З цього приводу детективу пригадався старий як світ анекдот. Коли в Петербурзі цар креслив колію, олівцеві завадив палець – магістраль стала схожою на півколо. Ось так і вийшло. Залізничний шлях мав пройти через Дроздівку, здійснивши півколо, а пішов на Куликівку.

На станції вийшло десятків зо два пасажирів, здебільшого це були молоді люди, які навчалися в Черняхівську у вузах та профтехучилищах. Вийшов і той чоловік. Розчинившись серед строкатого натовпу, Анастас Усатюк розвалькуватою ходою пішов назирці. Ось об'єкт, відокремившись, ще раз озирнувшись, свою ходу спрямував у тиху вуличку, відчинив хвіртку і пішов на подвір'я. За парканом яскраво

полум'яніли троянди. За ними виглядав чепурний будиночок з червоної цегли, критий бляхою. Обіч виднівся хлів, певне, там була живність: сокоріли кури, кахкали качки, гелготіли гуси. «Видно, дбайлива господиня», – подумав детектив. У цей час хвіртка пружко відчинилася і на вулицю з м'ячем вистрибом вилетів хлопчина років десяти з миловидним обличчям.

– Обережно! – застеріг Анастас. – Чого доброго, коліно розіб'єш, що тоді мама скаже?

– Вона мені сьогодні нічого не скаже! – упевнено відповів хлопчина. – Їй сьогодні не до мене. До неї хахаль приїхав. Аби я їм не заважав, попросила вийти на вулицю. Тепер я гасатиму на ній до самісінького вечора, поки він і не поїде.

– Ну, так не можна говорити. Мама в тебе хороша, певне, вміла господиня, заперечив Анастас і додав: – Між іншим, ти сьогодні снідав?

– Випив двоє сирих яєць і кухоль парного молока з млинцями. Такі смачні млинці тільки мама вміє готувати.

– Ходимо до кав'ярні, я тебе морозивом прогощу.

– Не відмовлюсь! – владно мовив хлопчина.

– А як же тебе звати? – не стерпів детектив.

– Сашко!

– Дуже приємно, – усміхнувся Анастас, – а мене можеш називати дядя Міша.

– Слухай, Саша, – утаємничено мовив детектив, – ти ось сказав, що до мами приїхав коханець (назвати хахалем в Усатюка язик не повернувся). Скажи, а де ж твій тато?

Хлопчина нахмурився з очей на повні, мов яблука, щічки викотилися дві сльозини.

– Мій тато три роки тому, як помер.

– Вибач, вибач, будь ласка, – знітився Анастас. – Я не хотів тебе образити, – погладив по голівці.

– Мама в мене ніжна і добра, – Сашко почав розважливо, – любить вона мене і жаліє. Тільки я ось до коханця її ревную. Не потрібний він! Нам удвох добре без нього. Я ось трошки підросту, – відсунув порожню склянку з-під морозива, всю чоловічу роботу візьму на себе. Я й так допомагаю. Вона поїде у Черняхівськ на ринок, у хліві почищу, птицю погодую, увечері курячі яйця позбираю. Я бачу і мамі він не потрібний! Тільки не може від нього відкараскатися.

– Гарзд, Саша, ти зачекай хвилину, я зараз у буфеті візьму цукерок і лимонад.

– Тільки не беріть кока-колу. І пепсі також.

– О-о-о, звичайно, ні. То отрута. Я їх сам не вживаю

– Візьміть, радше «Живчик».

Анастас Павлович за хвилину повернувся. Ще годину вони сиділи, розмовляли і ласували цукерками, пили лимонад.

– Слухай, Сашо, я поїду обіднім поїздом, а ти мамі нічого не говори про нашу зустріч. Я тут приїжджав в особистих справах і дуже радий, що так гарно з тобою провів вільний час. Бувай здоровий! – міцно, по чоловічому потиснув руку.

Коли за хлопчиною зачинилися одностулкові двері, Усатюк ще якусь мить сидів незворушно, обмірковуючи щойно почуте. У цей час до нього підсів смаглявочолий із рудою зарослою щетиною і рідким розкошланим чубом, сухокостий чоловік. У роті не було кількох зубів і він по старечому шепелявив. У жилавій правіці тримав недопиту склянку з горілкою. Від нього тхнуло пивом та оселедцем.

– О-о-о, а ви чого сюди приперлися? – струнка чорноброва офіціантка кинула гнівливий погляд на старого і уточнила: – наш, місцевий п'яничка. Ви бачите який це інтелігентний чоловік, – з повагою подивилася на детектива. – Сядьте на своє місце.

– А що, тут у нього і «своє» місце є? – подивовано усміхнувся Анастас Павлович.

– Та є, – зневажливо мовила офіціантка. – Он, під фікусом. Днями там сидить.

– Звиняйте, може, щось не так, – провинено мовив незнайомиць. – У мене до вас всього одне питання.

– Будь, ласка, задавайте. Відповім на всі ваші запитання. Якщо, звичайно, у моїх силах, – поблажливо мовив детектив.

– Щойно ви пригощали хлопчину морозивом і лимонадом. Сашко, то мій внук.

«Оце так поворот події. Хто б міг подумати? Ага, цікаво, що ж цей старий заспіває», – подумав Усатюк, а сам ствердно мовив:

– Так, пригощав. А в чому справа?

– Справа в тому, що цей хлопчина для мене рідний. Я про нього часто думаю, хвилююся і переживаю. Його батько – мій син, який, на жаль, три роки тому як помер. Вдома апендицит схопив, поки везли до лікарні, по дорозі його й не стало. Відтоді я запив. Та нічого, пити скоро кину. Моя кума якось сказала: «П'яниця – проспиться, дурак – ніколи». Та я у вас хотів інше запитати: «Може, ви збираєтеся одружуватися на Сашковій мамі?»

– Та ні! – збентежено вигукнув Анастас Павлович. – Звідки ви таке взяли?

– Сашкова мама, це вже моя невістка, молодиця в соку. Вона дуже хоче вийти заміж. Трапляються люди, та все якісь непевні. То п'яниці, то наркомани, то засуджені. Я не проти, якби тільки нормальна людина, щоб до мого внука відносився, як до свого рідного сина. Тут до неї з

Черняхівська один чоловік їздить. Солідний такий. Обіцяє одружитися. Тільки нутром чую: не холостий він – має сім'ю: дружину, дітей. І ніколи на моїй невістці не одружиться. Ото поїздить-поїздить, порозважається, зіб'є з толку та й обдурить.

– Гаразд, батьку, я вам нічого не говорив, – перейшов на шепіт детектив, – якщо ваша невістка і справді бажає вийти заміж, також супроти нічого не маю. Тільки про цього чоловіка, який до неї їздить з Черняхівська, нехай забуде раз і назавжди.

Уже в неділю, як і домовлялися, Анастас Павлович інформував дружину чоловіка, за яким вів стеження.

– Де він зараз? – поцікавився детектив, – вдома?

– Так, спить без задніх ніг, – усміхнулася дружина. – Учора, певне, використав усю чоловічу силу.

– Домовилися так: вона нічого йому не говоритиме. Завтра ж він поїде знову в Куликівку, зустрінеться з жінкою, розповість всю правду і попросить, аби та більше його не приймала. Детектив був більше, ніж упевнений: жінка – людина дуже розумна, дізнавшись правду, розбивати сім'ю не буде.

Наступного дня Анастас Павлович вже був у Куликівці, зустрівся з жінкою.

– Боже, який сором! – обома долонями закрила повновиде обличчя. – Це ж справжнісінький ловелас. А клявся, божився, мовляв, розлучений, дітей немає і не було ніколи. Це й стало причиною розлучення. Обіцяв мого сина любити як свого рідного.

– Коли до вас завітає, не підтримуйте з ним ніяких стосунків, – попросив Анастас Павлович.

– Та він уже більше сюди ніколи не заявиться! – запевнила жінка.

– До речі, де ви з ним познайомилися?

– У Черняхівську на ринку. Він у мене помідори купував. Відтак між нами спалено мости. У мене є його службовий телефон. Працює заступником директора продовольчої бази. Я йому так і скажу: забудь дорогу до мене. Радше займися вихованням своїх дітей. А не послухає, заявиться, то й на поріг не пушу.

III

На роботу Ірина Волошина прийшла першою. Минула година. Анастаса Павловича все не було. «Певне, займається розшуком собаки», – подумала. Учора пізно ввечері майже перед закриттям детективного агентства завітав дід з клинцюватою сивою борідкою. Спираючись на костур, розповів про невтішну пригоду. У другій половині дня вивів до Стрижня на прогулянку собаку. Пес породистий – дідові привіз з Києва внук Максим. Він ще дуже молодий, а тому, забачивши kota, пустився

за ним. Кіт, певне, навпаки – був досвідчений. Відчувши непереливки, забрався на дерево. Пес цього не помітив і побіг в нікуди. Старий кликав до себе та марно. Собака зник у кущах. Пішов на розшуки, подолав з півкілометра та чотирилапого не було ніде. З сумом повернувся додому, майже ніч не спав. А це проходив мимо будинку, бачить: на стіні напис: приватне детективне агентство. Дай, думаю, зайду. Не звертатися йому до міліції, там з нього лише посміються.

– Це добре, що ви одразу забили на сполох. Інколи звертаються запізно, коли втрачено дорогоцінний час. Пес, мабуть, зголоднів і до когось прибився. Нам залишається встановити одне – до кого? – розважливо мовив Анастас Павлович. – Уже стемніло, сьогодні, ясна річ, на розшуки вирушати не будемо. Завтра зранку займемося цим питанням.

Наступного дня детектив пішов у район, де за словами замовника, зник пес. Уважно оглянув місцевість, потім почав кликати чотирилапого, але у відповідь була мовчанка. Сонце піднімалося все вище, надворі стало тепліше і на дерев'яних лавах, які були майже біля кожного подвір'я, з'явилися відпочиваючі – дідуся та бабусі. Анастас підходив до них вітався, цікавився чи, бува, випадково не бачили заблукалого пса. Одні одразу заявляли, мовляв, не бачили, інші запевняли: не тільки не бачили, а навіть не чули, треті давали хоч якусь інформацію. Якщо вона здавалася цікавою і значимою, детектив платив по 20 гривень. Так у розшуках минуло два дні. Все ж Усатюк надій не втрачав, він кожного дня телефонував замовникові: поки що безрезультатно, але ми знайдемо вашу пропажу, неодмінно. Чекайте і не хвилюйтеся. На третій день детектив випадково зустрівся з безхатьком, який ходив поблизу Стрижня з надтріснутим мішком і шукав порожні пляшки. Про всякий випадок Анастас Павлович запитав і в нього. Запитав, аби тільки запитати. Але яке ж було здивування, коли отримав вичерпну інформацію:

– На краю цього яру утворилося урвище, – бож махнув вистріпаним рукавом у далину. – Там, у вузькому звивистому провулку, що закінчується тупиком, на подвір'ї, огороженому металевою сіткою рябиці, я бачив одного пса. Ще й звернув увагу: морда як каструля. Бачу, не нашої породи. Можливо, це той пес, якого ви розшукуєте?

Анастас Павлович аж підстрибнув на радіощах, вийняв з портмоне 50 гривень, подякував і пішов у напрямку провулка, що пролягав над кручею. Діставшись цього подвір'я, детектив присвиснув від несподіванки. І справді, від провалля до хати були лічені метри. На подвір'я з оселі вийшов середніх років сухорлявий у сірому капелюсі чоловік. Анастас Павлович привітався, а підійшовши ближче, пред'явив посвідчення приватного детектива.

– Як ви тут живете? – не стерпів.

– А ось так і живемо, – байдуже махнув рукою чоловік. – Роками

земля із глухого кута осипалася вниз. Ми як могли її утримували – садили дерева, кущі, зробили металевий лоток для стоку води. А це влітку минулого року такі дощі пішли – земля посунулася, потягла за собою насадження, газопровід і навіть господарські будівлі. Живемо у постійному страху – не сьогодні – завтра привалить тоннами землі. А тут ще й собака чийсь приблудився. Оце вже третій день, як живе в мене. Тепер хоч їсти почав, а спочатку нічого і в рот не брав. Я йому насиплю в миску супчику, понюхає-понюхає, закрутить хвостом і піде. За хазяїном, певне, сумував дуже.

– А ви знаєте, – зраділо мовив детектив, – я саме й розшукую цього собаку. Ось вам 50 гривень за те, що приютили.

– Та що ви! – ображено вигукнув господар. – Забирайте даром. Я й так радий, що господар знайшовся. А то він мучиться і я мучусь.

До детективного агентства Анастас Усатюк повернувся з псом. Одразу ж зателефонував його власникові. За півгодини дід був у детективному бюро. Не знав, як і дякувати.

– Скільки з мене? – тільки й мовив.

– З вас сто доларів.

– Скільки-скільки? – дід аж похлинувся.

Анастас Павлович подумав, що сто доларів забагато і зменшив таксу:

– З вас дев'яносто.

– Голубчику, та я вам усі триста віддам. Ви мені таку добру справу зробили. Я вже збирався йти на телебачення давати оголошення. Там би воно в добру копійчку влетіло. А, головне, чи найшлася б та собака. Я вже вам розповідав: пса привіз з Києва мій онучок. Йому там хтось подарував, приніс його додому. Поки ще був маленький гралися з ним, забавлялися, а підріс, почав заважати. А тут ще в невістки алергія на тварину пішла. Так і заявила: «Або я, або собака!». Вирішили привезти до мене. «Дідусю, – онук ледь не плаче, – якщо можна, нехай у вас поживе. – А то його спіткає доля «Муму». «Та що ти таке говориш, онуче! – кажу я, – нехай живе, скільки і я житиму. Він мені не завадить. Міся в приватному секторі усім вистачить – і нам, і собаці. Уявляєте, який скандаль був би. На цю суботу онук має приїхати, а собаки немає...»

Увечері Анастас Павлович з Іриною мали йти на дискотеку. Непередодні до них прийшла заплакана жінка і з болем у душі зізналася: її донька вживає наркотики. Анастас Павлович заспокоїв відвідувачку і попросив відповісти на ряд запитань:

– Скільки років вашій доньці і як її звати?

– Дев'ятнадцять. Звати Лариса.

– Вона працює, навчається?

– Навчається на історичному факультеті педагогічного університету.

Схоже, що покинула його, а, можливо, вигнали. Уже місяць навчальний заклад не відвідує.

– У неї є свої друзі? Можливо, коханий чоловік?

– У принципі моя донька дуже комунікабельна людина, має друзів. Переважно дівчата. Досить часто вони приходять до нас додому. Особливо товчуться на вихідні. Люблять готувати всякі тістечка, п'ють чай, каву. Хлопець у неї також був. Правда, старший на два роки. Навчається в технологічному університеті. Та коли дізнався, що Лариса – наркоманка, певне, кинув. Уже з місяць я його не бачу.

Після відвідин вашої оселі друзями Лариси, ви помічали шприці, голки, психотропні речовини? Бачили її хоч один раз у психотропному стані?

– Ой, не доведи Боже, ще це бачити. Не бачила жодного разу. І бачити не хочу. У мене й так душа розривається.

– Гаразд, ви заспокойтеся, а ми не будемо бігти попереду паровоза. Перш, ніж винести вердикт, потрібно детально ознайомитися зі станом справ, вивчити ситуацію.

– Чому я так стверджую? – мовила жінка і тут же відповіла: – Одного разу я показувала доньку наркологам. Ті стверджували: «Так, може бути. На наркозалежність щось схоже». Допоможіть, ради Бога. Вона ж у мене одна-єдина. Моя радість і надія. З чоловіком кілька років як розлучилися.

– Він був наркоман?

– Ні! Ні в якому разі. Тут уже брехати не буду. Чарочку полюбляв, але ось, щоб колотися, так ні. Вірите, якщо я втрачу доньку, для мене життя втратить сенс.

– Де б ми могли зустрітися з вашою Ларисою?

– У кав'ярні «Вечір». Сьогодні вона туди збирається йти. Там такі всі пачкуються, як вона.

Увечері, уважно оглянувши світлину Лариси, яку залишила мама, і занісши її до своїх мобільників, Анастас Павлович з Іриною Волошиною пішли до кав'ярні. Молодь ще тільки-но почала сходитися. Уважно оглянули зал. Серед тих, що сиділи за столиками, вони не помітили знайомого обличчя. Та ось відчинилися двері і на порозі постала молода вродлива дівчина з білим, як льон, волоссям і блідим обличчям. Вона була настільки бліда, що про таких кажуть: на них немає обличчя. Крім того, воно було вкрите осмутою, з сірих сумно-похмурих очей здавалося дощиком бризнуть сльози. Анастас Павлович з Іриною всю увагу зосередили на прибулій. Дівчина, відчувши на собі погляди, злегка усміхнулася і свою ходу спрямувала до Анастаса Павловича та Ірини.

– Можна я сяду за вашим столиком?

Будь ласка. Ми на вас чекали.

Дівчина на якусь мить знову випромінила усмішку і сіла за стіл. Дістала з сумки люстерко, подивилася у нього, трохи скривилася, забачивши веснянки, поправила зачіску. Якусь мить сиділа мовчки, потім почала ковзатись на стільці, озиралась з боку на бік, так буцім когось виглядала, а той все не з'являвся. Зрештою, вибачилася, схопила сумочку і побігла до вбиральні. Ірина підвелася і тут же слідом вийшла. Анастас Павлович завважив про себе: дівчині притаманне постійне відчуття неспокою, яке не дає можливості розслаблюватися. Проте з висновками не квапився.

Коли Ірина зайшла до вбиральні, Лариса в цей час нервовим порухом діставала цигарку, та забачивши жінку, на обличчі змигнув промінчик:

– Як добре, що ви зайшли. Я так поспішала, навіть забула про сірники. У вас можна прикурити?

– Звичайно, – Ірина подала запальничку.

Лариса закурила, затягнулася, але одразу ж закашляла. Детектив помітив: дівчина в курінні новачок. Зрештою, відкашлявшись, повернула запальничку:

– Дякую. Яка гарна!

– Якщо подобається, візьміть собі.

– О-о-о, ні. Донедавна я взагалі не курила. Закурила вперше, як дізналася: мій коханий – наркоман. Для мене це були шок і стрес водночас. Я не знаю, що там думає про мене мама, але відчуваю: вона також переживає.

Уже за столиком у кав'ярні Ірина продовжила розмову з Ларисою:

– Аби мама не ображалася, скажіть їй правду: наречений – наркоман. Я порвала з ним усі зв'язки.

Дізнавшись про це, Анастас Павлович діагноз поставив одразу: у вас – депресія. І продовжив: – Будь-яка депресія складається з трьох компонентів – розладу настрою, вегетативних порушень і втоми. У вас, певне, бракує добових перепадів настрою – він постійно сумний, пригнічений, слізний?

Так. Я вже й сама не знаю, що мені, бідній, робити?

– Власне, у вас не просто поганий настрій, а ще й хвороба. Я б вам радив за допомогою звернутися до лікаря-психотерапевта.

– Так соромно якимось, – знітилась Лариса. – Дізнаються на курсі мої дівчата, подумують, що я психічно хвора.

– А поки що з депресією самі почніть боротися. Вихідний використовуйте в своїх інтересах. Робіть лише те, що вам подобається. Подивіться хороший фільм, послухайте улюблену музику, почитайте щось для душі, приготуйте смачненьку страву. І маму пригостіть.

– Та я вмію готувати, – Лариса усміхнулася. – Мама не раз казала: «Ти в нас – неперевершений кулінар».

– Частіше бувайте на природі, – продовжував Анастас Павлович. – Спілкування з нею швидко виликує вас від хандри.

– Змініть зачіску, позбудьтеся шкідливої звички, знайдіть нові захоплення, – додала Ірина Волошина.

– Це добре, що ви завітали до кав'ярні. Спілкуйтеся, танцюйте, розважайтеся від душі, а увечері перед сном пройдіться вулицями міста, насолодіться свіжістю. Все погане після такого відпочинку має назавше відійти в минуле.

– Вибачте, вас можна запросити на танець? – пролунало поряд.

Всі підвели очі і забачили молодого симпатичного чоловіка, який стояв поряд і простягав Ларисі руку.

– Можна, звичайно, – ствердно мовила у відповідь дівчина і вперше за вечір ніжно і ласкаво усміхнулася...

Наступного дня мама Лариси завітала у детективне бюро.

– Мушу вас обрадувати, – як тільки жінка переступила поріг, Анастас Усатюк говорив красномовно і переконливо. – Учора ми все з'ясували: ваша донька – не наркоманка. Вона тверезо мисляча, самостійна, доросла людина. Інша справа – перебуває в депресивному стані. Але це явище тимчасове. А зазнала депресії від нервового потрясіння – її колишній коханий, виявляється, був наркоманом.

– О, Боже! – вихопилося в співрозмовниці. – А вона, донька моя, наркотиків не вживала?

– Ні в якому разі. Мало того, що не вживала, вона ще затятий противник цього. Так що будьте спокійні.

– Спасибі на доброму слові, – полегшено мовила жінка. – А я вже грішним ділом подумала... Як же мені бути в даному випадкові?

– Намагайтеся дати зрозуміти доньці, що її стан – це не провина, а біда, що він потребує допомоги. Тут ми б вам радили звернутися до лікаря-психотерапевта. Ні в якому разі не занурюйтеся у хворобу разом з нею, не поділяйте її песимізм і відчай. Дотримуйтеся певної емоційної дистанції, весь час нагадуйте собі та доньці: депресія – це емоційний скороминучий стан.

Коли за відвідувачкою зачинилися двері, Ірина стиха мовила:

– Мабуть, сьогодні вже більше нікого не буде. Я поставлю чайник, заваримо каву.

– Кава – це чудово! – вигукнув Анастас Павлович. – Вона підвищує настрій, поліпшує тонус. У мене до кави є вірменський коньяк, але сьогодні не час. Ми гарно заробили на заблуканій собаці, за ці кошти я замовив килим на підлогу. Сьогодні мають привезти.

– Килим одразу поліпшить наш офіс, стане нарядніше. Хоч, – Ірина

окинула поглядом приміщення, – у нас і так симпатично. Чого варті одні шпалери! Та таких в жодному офісі Черняхівська не має. А стеля!

– Стеля, – Усатюк розвинув думку Ірини, – у нас підвісна. З гіпсокартону. Оригінальна робота.

– А світильник який, – додала Ірина. – Скільки лампочок... Я їх ніколи не рахувала.

– Лампочки у нас галогенні. Їх добрий десяток. Галогени – хлор, бром, йод – дуже енергійно сполучаються з багатьма речовинами – особливо металами й виділяють світло і тепло.

За хвилину духмяний запах кави витав по кімнаті. Напій видався на славу. Для кави у них були мініатюрні чашечки, а ось, як і передбачалося, настрої та працездатність поліпшилися.

– Спасибі, Ірино. Умієш каву готувати. Немов аж сил прибавилося, – мовив Анастас Павлович.

– На здоров'я!

У цей час двері офісу несміливо прочинилися:

– Килим замовляли? – у проїмі з'явилося двоє облич молодих чоловіків.

– Так-так, замовляли. – Усатюк різко підвівся. – Вам допомогти?

– Та ні, дякуємо. Ми самі впораємося. Ви його на підлогу маєте покласти?

– Так.

– Якщо можна, стіл і крісла посуньте в куток, після того, як ми килим розстелимо, меблі знову поставите на місце.

Носильники обережно занесли до офісу килим, поклали на підлогу. Він одразу розправився. Це був м'який ворсистий килим з красивими візерунками. Кімната одразу набрала зовсім іншого вигляду. По домашньому зробилося привітно і затишно. Ірина усміхнулася:

– Анастасе Павловичу, як у нас тепер гарно! Не хочеться і додому йти.

IV

Цього ранку Анастас Усатюк на роботу прийшов на годину раніше. Відімкнувши двері офісу, відчув, як в обличчя вдарив свіжий запах фарби. Стояв хвилину, милуючись обраною. Здавалося, що тут такого – одна деталь – килим, який душевний настрої і позитив створює. Аж не віриться, що весь день доведеться копирсатися у брудній білизні. Та що вдієш – така в нього робота. Сів у крісло, під ноги поставив табуретку. Переглядаючи іноземні фільми, зокрема, американські, звертав увагу: там боси кладуть ноги на стіл, а він покладе на табуретку. Кажуть, це дуже корисно з медичної точки зору. Взяв до рук газети, окинув поглядом і завважив про себе: він їх усі давно перечитав. Увімкнув

телевізор. Змигнув екран, потім крупним планом з'явилось обличчя співачки Лариси Доліної. З нею пригадалася південна Пальміра – Одеса, молоді роки. У цей час довелося побувати там у відрядженні. Одного вільного вечора приятель запросив його до ресторану «Чорне море», що містилося в готелі, в котрому мешкав Анастас. Тут Усатюк вперше й побачив молоду співачку Ларису Кудельман (так було її дівоче прізвище). Мала вона тоді від роду всього сімнадцять років. Зал був в екстазі – танцював, вигукував, аплодував, не шкодуючи долонь. Співала Лариса тільки англійською мовою і лише те, що лежало до її серця. Виконувала вона джаз-рок, популярні арії, весь репертуар «Бітлз».

Приятель на правах знавця розповідав: Лариса народилася в Баку, а коли їй виповнилося два роки, батьки переїхали до Одеси. Тут вона вперше прилучилася до музики – закінчила музичну школу з класу віолончелі. Коли відпочивала в піонерському таборі, керівник художньої самодіяльності запропонував Ларисі заспівати з його гуртом «Магелан». Дівчина страшенно хвилювалася, проте, як виявилось, даремно. Виступ виявився триумфальним! Їй запропонували ввечері поспівати на танцях, а за деякий час юна співачка вже з іншим колективом виступала в ресторані. Співала, і водночас боялася, аби до залу не заявився шкільний вчитель. Все ж таки на початку десятого класу, перемігши в конкурсі солістів вокально-інструментальних ансамблів при Одеській філармонії, Лариса вирішила кинути школу. Що цікаво, на засіданні педагогічної ради сам директор підтримав обдаровану ученицю: «Товариші, дамо «зелену вулицю» талантові? Можливо, на наших очах народжується велика співачка?» Відтак Лариса Кудельман опинилася у філармонії. Цілий рік з ансамблем «Ми – одесити!» вона багато гастролювала і співала. Так починався шлях у велике мистецтво Лариси Доліної. Анастас, заворожений співом, заплющив очі. Звучала його улюблена «Три белых коня». Перед очима пропливала Дерибасівська, оперний театр, морський порт, Привоз, сквери і бульвари... Раптом у двері офісу постукали. Розплющив очі. Ніде немає нікого. То було, стукають і заходять. Подумав, що здалося. Знову заплющив очі. Та цього разу уже постукали гучніше.

– Заходьте! – опустив ноги на килим.

На порозі стояла жінка – тонкі вуста, карі очі, на щоках грав здоровий смаглявий рум'янець, проте на обличчі виднівся розпис бентеги. Одягнена в сині джинси, кофту темного кольору з вставками білих смуг на рукавах, повні груди обтягувала світла футболка, чорні черевики на липучках.

– Я здаю квартиру цілодобово. Особливого зиску не маю, але коли вдома сиджу без роботи, якийсь заробіток є, – так почала жінка свою сповідь. – Сьогодні зранку в моїй квартирі пролунав телефонний дзві-

нок. Я так зраділа – оце кілька днів поспіль не телефонував ніхто. Чоловік розмовляв низьким голосом і, як мені здалося, трохи з акцентом. «Та яке мені до цього діло, – подумала, – з акцентом чи без... Тут якби гроші платив». Він поцікавився чи здаю сьогодні квартиру на Чернишевського, 89? Я сказала, що здаю, поцікавилася, коли ви, мовляв, будете? Все той же низький з акцентом голос відповів: «О четвертій вечора». І тут же затих – абонент поклав слухавку. У мене було кілька запитань, але вони залишилися без відповіді. Тоді я сама вирішила йому зателефонувати. Мобільник один час був зайнятий. Зрештою, вдалося додзвонитися. «Кілька хвилин тому ми з вами розмовляли. Хочу уточнити: перед своїм приходом ви перетелефонуєте, чи мені чекати вас на квартирі?» Він заявив, що приїде рівно о четвертій. Потім почав розпитувати: в якому стані квартира, чи ведеться відеоспостереження. Я не стерпіла і питаю: «А навіщо вам відео спостереження?» тут він замовк, немов води в рот набрав. Інтуїтивно відчула щось недобре, однак почала себе заспокоювати, мовляв, приїде, побачу, що воно за фрукт. О пів на третю знову зателефонував: «Я вже їду». Через кілька хвилин у двері подзвонили. Коли відчинила, перед порогом забачила середніх років чоловіка. На вигляд наче нормальний, зодягнений зі смаком. Проте з кожного хвилиною спілкування, у мене почали з'являтися нові підозри. Я попрохала його залишити під заставу свій паспорт. Він погодився, але не віддав, почав нервово ходити по квартирі, все оглядав так буцім прицінювався її купити. Я знову нагадала йому про паспорт. Тоді він дістав пластикову картку – паспорт іноземця. Мені вдалося його перефотографувати на смартфон. Потім, правда, він розрахувався, я йому віддала ключі. Поклавши до кишені, попрохав замкнути квартиру. Увесь час смикався, нервував. Я розповіла про це своєму чоловікові. Він зі мною погодився, мабуть, каже, на нас вийшов злодій.

- На якому поверсі ваша квартира? – запитав Анастас Павлович.
- На другому.
- Вікна виходять на вулицю?
- Так, виходять.
- Поїхали.

Детектив увімкнув запалювач, вижав зчеплення й автівка рушила з місця. За п'ять хвилин вони вже були на вулиці Чернишевського.

- Он і наша квартира! – жінка поглядом показала на балкон.
- Отой, що засклений? – уточнив Усатюк.
- Ні, то сусідський. Наш поряд. Ми так і не встигли його засклити. А потім подумали з чоловіком: а навіщо? Все одно здамо квартиру.
- Гаразд, ви вільні, – розпорядився детектив, – далі вже стежитиму я. Тільки, якщо можна, дайте ключ від вашої квартири. Якщо такий є?
- Є, звичайно, – жінка дістала з кишені і подала ключ.

«Я такі замки відмикаю гвіздком», – подумав Усатюк, але господині не сказав нічого, ключ спокійно поклав до кишені.

Минув деякий час. На місто почала лягати сутемрява, поряд у квартирах спалахували вінка. Тільки в оселі, за якою так пильно стежив Анастас Павлович, світло ніхто не вмикав. Від нудьги детектив почав соватися на сидінні. Та ось близько десятої вечора спочатку на кухні, а потім і у вітальні спалахнуло світло. Детектив пильно подивився у бінокль. Все було видно до найдрібнішої рисочки. Було помітно, людина, яка зняла квартиру, почала в ній «порядкувати». Чоловік спочатку відкрутив зі стіни плазмовий телевізор. Він зробив це так швидко і вправно, що навіть сам Усатюк здивувався. Оце так «професіонал!» Потім почав кудись його запихати, мабуть, в картонну коробку. Справившись з цим, він перейшов на дріб'язок. На дно картатої польської сумки полетіли кавоварка, електрочайник, праска, світильники, потім постільна білизна, шкіряний одяг. Анастас Павлович одразу зателефонував до міського відділу міліції. З правоохоронцями він встановив контакт уже з першого дня, перебуваючи в ранзі приватного детектива.

– Гарзд, виїжджаємо, – чітко і лаконічно мовили на протилежному кінці.

За кілька хвилин міліцейський уазик вже був біля будинку. Збігши на другий поверх, Анастас Усатюк блискавично відімкнув квартиру. У передпокої світло не горіло. Злодій, певне, уже збирався її залишати. Ще хвилинка і вони могли б розминутися. Та все було розраховано до секунди.

– Спокійно! Ви заарештовані! – владно скомандував Усатюк. Все було зроблено професіонально.

– Один крок і ми застосуємо зброю! – чітко додав інспектор карного розшуку в особливо важливих справах капітан міліції Богдан Стоколос.

Злодій настільки розгубився, що спочатку завмер, мов кам'яна статуя, потім поставив речі на підлогу і приречено підняв руки.

За кілька хвилин заарештували спільницю. Поки злодій орудував у квартирі, вона неподалік сиділа у машині і чекала на нього. Потім все награване мали везти на вулицю Кропивницького, де винаймали костел.

Затриманий виявився громадянином однієї з середньоазіатських республік 35-річний Джаміль Мамедов. Спільниця була громадянка Молдови Анжела Фуціджі, 1974 року народження. Певне, свого часу вона вживала анаболіки – гармони росту, що дали андрогенний ефект. Розвинулися вторинні чоловічі статеві ознаки. В Анжели були широкі плечі, вузький таз, низький голос. Вона мала чоловічі риси обличчя, яке було вкрите волоссяним покривом та прищами і вуграми.

«Гастролер» зізнався: у Черняхівську він обчистив три квартири.

Крав все, що на його думку можна було продати, а золоті, срібні речі здати в ломбард. При обшуку виявили комп'ютери та монітори і комплектуючі частини до них, аудіо-відео- та побутову техніку, десять тисяч доларів, п'ять тисяч – євро, стільки ж гривень. Ще було знайдено національний узбецький ніж довжиною 26 сантиметрів, обріз мисливської напіваавтоматичної рушниці і набої до неї, маски, виготовлені з жіночих панчох. Перед Україною Джаміль Мамедов з Анжеолою Фуцідж «гастролювали» у Росії, Білорусі. І скрізь «сухими» виходили з води. Після України їхній шлях мав пролягти до Молдови, а вже потім – у Європу.

Стосовно підозрюваних суд обрав запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Якщо донедавна на роботі Ірина Волошина була тягловою конячкою, то працюючи в офісі приватного детектива, вона дозволила собі різко змінити стиль роботи. Не мчала вперед, немов очманіла, не бачивши світу, дещо уповільнила ритм, розслабилася, буцім розчинилася в просторі. Жіноча природа – це гармонія і спокій, домашнє вогнище. Щось на кшталт цього і створювала в офісі Ірина. То в художньому салоні придбає якусь розписану тарілку і прикріпить на стіні, то поставить у вазу пшеничні колоски, а це вчора принесла букет червоних троянд, поставила на стіл у вазу з водою. Офіс буцім розквітнув усіма барвами веселки.

Люди приходили до приватного детектива зі своїми бідами й турботами. Одні були на диво спокійні, врівноважені й зосереджені. Інші – навпаки – занепокоєні, схвильовані, а деякі, особливо жінки, заплакані: як їх тут зустрінуть? Та забачивши домашню обстановку, настрої у відвідувачів одразу змінювався, приходили спокій і впевненість: тут їх не лише уважно вислухають, а й допоможуть розібратися у хитросплетінні якихось негараздів.

– Дозвольте? – двері відчинив молодий широкоплечий чоловік з пократим високим чолом і наллятими здоров'ям і силою біцепсами.

– Заходьте. Прошу! – привітно мовила секретарка і цим самим проклала місточок довіри.

– У вас так симпатично, – продовжував відвідувач. – Спочатку я аж розгубився, таке враження наче завітав до житлової квартири. Килим який гарний. Такий вперше бачу. Хоч черевики знімай.

– Та що ви! – Ірина знову усміхнулася. – Це в нас така робоча обстановка. А ви самі, даруйте, хто будете?

– Я журналіст з обласної молодіжної газети. Звати мене Андрій Димич. Маю намір взяти інтерв'ю в приватного детектива.

– Ви домовлялися?

– Ні. Але якщо це конче необхідно, домовимося сьогодні. Визначимо час зустрічі. Я неодмінно прийду.

– Як ви про нас дізналися?

– Дуже просто. Мимо вашого офісу я кожного ранку ходжу на роботу. Дізнався тоді, як на стіні з'явився напис: «Приватний детектив». Відтоді й запраглося мені розповісти про нього читачам нашої газети. Вирішив трохи зачекати, аби назбирався цікавий фактаж.

– Ви не дуже поспішаєте? Справа в тому, що наш детектив пішов у банк. Сьогодні в нас – зарплата. Але Анастас Пвлович з хвилини на хвилину має бути.

У цей час Анастас Усатюк і справді був у Приватбанку. У черзі до віконця з написом «Каса» стояла опасиста середніх років жінка. Була вона в пальто і капелюшку. Отримувала депозит. Сума Анастаса Павловича не цікавила, проте була чималенька. Спочатку касир перерахувала, потім одержувачка взялася рахувати. Анастас Усатюк став у черзі за жінкою.. У залі за овальним столом сидів молодий чоловік у світлому демісезонному пальто і чорному береті. Погляд ковзав по стінах та ось він зосередив його на жінці, яка отримувала кошти. Схоже, забрів сюди чисто випадково, на рахунку коштів бракувало, а, можливо, й рахунку не було. Це викликало підозру і детектив уже почав стежити за незвичайним клієнтом. На якусь мить він випустив його зі свого поля зору – настала черга отримувати зарплату. Коли перерахував кошти, ні жінки, ні підозрілого у залі вже не було. Поквапився вийти на подвір'я. Вони обоє крокували тротуаром. Заклавши руки до кишені, Анастас Усатюк почав насвистувати мелодію популярної пісеньки й продовжував пильно стежити.

Раптом жінка, яка йшла попереду, забачила на тротуарі прозорий пакунок, крізь світлу стінку целофану проглядалися долари. Нічого не думаючи про погане, вона нагнулася і підняла пакунок. У цей час до неї хутко підскочив незнайомиць у чорному береті і почав грімко вигукувати, мовляв, пакунок забачив першим. Жінка ж навпаки – доводила, що вона першою його запримітила. Аби не зчиняти бучу, вирішили розійтися мирно – долари поділити порівну. Для цього зайшли в під'їзд найближчого будинку. Слідом за ними зайшов і детектив. Тут раптом до під'їзду заскочив ще один огрядний чоловік і почав «насідати» на обох – нібито гроші в пакунку, його він ненароком загубив. Коли повернувся, їх уже підібрали і привласнили. Жінка мало не зі сльозами на очах почала доводити, що окрім знятих з депозиту коштів у неї нема нічого і чужого вона не брала, а тим більше, не крапа.

– Чекайте, – мовив здоров'як, дайте, будь ласка, вашу пачку, я переконаюся чи не «затесалися» серед них долари?

Як тільки пачка з грошима опинилася в руках здоров'яка, обидва (а це були аферисти) щмигнули з під'їзду, залишивши жертві пакунок

з «лялькою». Та втекти не вдалося – дорогу в дверях їм перегородив Анастас Павлович. Здоров'яку він так заломив за спину руку, що той закричав нелюдським голосом. Інший – мовчки стояв розгублений і тремтів, мов осиковий листок на осінньому вітрі. Крик був настільки гучний і болісний, що люди, відчинивши двері на площадку першого поверху, вигукнули:

– Що тут трапилося?

– Я приватний детектив! – вигукнув Анастас Павлович. – Упіймав двох шахраїв. Я вас попрошу: викличте, будь ласка, міліцію.

Коли Усатюк прибув до офісу, годинник показував десяту ранку. Секретарка доповіла: на нього чекає журналіст з обласної молодіжної газети.

– Вибачте, я трохи запізнився, переводячи подих, мовив Анастас Павлович, – По дорозі трапилися непередбачені обставини, довелося втрутитися. Які саме, розповідати не став.

– Тепер стосовно інтерв'ю, – продовжував Усатюк, – головним принципом нашої роботи є абсолютна конфіденційність і збереження всіх секретів клієнтів. Ми пильно стежимо аби в пресу не просочилася жодна інформація. Взагалі, – детектив подивився у широке вікно і задумливо мовив: – Якщо в загальних рисах, не зазначаючи ні імен, ні прізвищ, то, звичайно, можна.

– Гарзд, мене це влаштовує, – мовив журналіст.

– Тоді поїхали, – полегшено зітхнув Анастас Павлович і продовжив: – На перший погляд наші пошуки, можливо, й дріб'язкові, але конче необхідні. Стежимо за невірними чоловіками або дружинами, займаємося розслідуванням крадіжок у магазинах самообслуговування, розшукуємо зниклих людей. Ось свіжий приклад. Сільська дівчина з Михайло-Коцюбинська повідала мамі, що їде до Черняхівська на зустріч з подругою, але додому того дня не повернулася. Ми знайшли дівчину аж в Черкаській області, куди вона поїхала на гостину до сімнадцятирічного хлопця, з яким рік тому познайомилася в соціальній мережі. Юну втікачку доставили додому, зараз з нею працюють психологи Центру соціально-психологічної реабілітації дітей.

Інколи мене просять забезпечити безпеку укладання угод продажу або купівлі квартири чи автомобіля. Продавець і покупець один одного не знають, а отже, взаємно не довіряють, людина з чималою сумою грошей завжди була потенційною жертвою. Якщо виникає непередбачувана ситуація під час оформлення документів купівлі-продажу, то я ненав'язливо з'явлюся, роблю вигляд, що проходжу мимо і врегульовую ситуацію.

Доводилося розслідувати кримінальні справи? Чи були такі, що не по ваших «зубах»?

– З міліцією нашого міста ми працюємо в тісному контакті. Так що кримінальні справи нам не страшні. Правоохоронці досить часто приходять на допомогу, так би мовити, на завершальній стадії, коли доводиться когось арештовувати. Трапляються випадки, коли, як ви кажете, нам щось не по «зубах». Останнім часом розвелось багато всіляких фірм, які дають гроші в кредит, причому обіцяють це зробити дуже швидко, без довідок про прибуток і поручителів. Деякі наївні люди «клюють» на цю приманку. Та потім, виявляється, що клієнт мусить одразу заплатити дві тисячі гривень, мовляв, кошти у фірмі будуть як застава. Після оформлення відповідних документів, клієнти підписують їх, почасти не вникаючи у суть, навіть не читаючи. Працівники офісу запевняють, що протягом трьох днів на мобільний надійде повідомлення про підтвердження того, що договір укладено. Після цього на рахунок буде переказано 50000 гривень. Але минають дні за днями, а ніхто ніяких коштів і не збирався переказувати. Деякі слабовольні зламуються, втрачають всі надії, більше настирливі продовжують добиватися. Таким відповідають: «Ваші гроші вже у банку, але потрібно заплатити ще 1500 гривень страхування. Після цього гроші миттєво надійдуть, хоч з самого початку жодної мови про страхівку не було. Обдурені люди намагаються розірвати договір, в надії отримати свої кривні дві тисячі. Та, виявляється, ці кошти клієнт сплатив за консультації щодо кредиту. Звісна річ, розслідувати такі шахрайські операції нам не під силу. Тут за допомогою слід звертатися до міліції. Проте, як засвідчує практика, результат буде нульовий. Те ж саме стосується і судових позовів. Наша порада простим і наївним: будьте обачними, не будьте такими довірливими. Перш, ніж віддати кошти, переконайтеся: кому ви їх віддаєте?

– Скажіть, а іногородні жителі можуть скористатися вашими послугами, наприклад, кияни?

– Та, будь ласка. Хоч і всієї України. Жителі столиці зверталися до нашого детективного бюро. І не раз. Адже у Києві такі послуги коштують набагато дорожче, ніж у нас. Доводилося працювати із приїжджими «братками». Один час до Черняхівська приїжджала новоросійська «група», а через деякий час хлопчики навіть з Пітера завітали. Усі шукали жінку, в якій мали бути цінні картини вартістю півтора мільйони доларів. У такий спосіб якийсь боржник з Ізраїлю намагався розрахуватися зі своїми кредиторами. Скоріше за все він відтягував час і навіть бандитів на хибний шлях. Одним з перших послуги нашого детективного бюро замовили «братки» Новоросійська. Сиділи в піцерії «Марконі», обговорювали деталі. Раптом дзвінок. Мене знайшли пітерські. Проси-

ли про те ж саме, але я працюю лише з одним клієнтом. Парадоксальним було те, що ніяких картин у жінки не було.

– Під час стеження користуєтеся підслуховуючими пристроями, вдаєтеся до гриму чи перуки?

– За нашими законами підслуховуючими пристроями користуватися заборонено. Я вмilo користуюся побутовою технікою, скажімо, цифровою відеокамерою. Вона наближує об'єкт спостереження у кілька разів. Використовую доступні джерела інформації. У Києві на одному з ринків придбав диск із базою даних ДАІ та адресних даних мешканців Черняхівська.

– Ви вважаєте себе психологом?

– Психологом мусиш бути. Інколи трапляються такі непередбачувані ситуації, що в блискавично короткий час автоматично доводиться все прораховувати. Отож навички роботи в міліції мені дуже пригодилися.

– Чи доводилося працювати на багатих людей?

– Так. І не один раз. У багатих почасти виникають своєрідні труднощі, різноманітні нюанси. Скажімо, вони соромляться виносити сміття з хати. Наприклад, син – гомосексуаліст, або дочка втекла з дому з підстаркуватим бізнесменом і не куди-небудь, а на Канари, чи молода дружина зраджує з бідним, але красивим молодим чоловіком.

– Чи володієте якимось видом єдиноборств і чи носите з собою зброю?

– Розпочнемо з останнього. Зброю маю, але з собою ніколи не ношу. Я завжди контролюю ситуацію, аби вона не виходила за рамки дозволеного і не доходило до зброї. Але постояти за себе й інших можу, адже свого часу займався боксом та дзюдо. Шкодную, що в молоді літа не освоїв таеквандо – техніку ударів ногами у стрибку і польоті.

– У детективних фільмах, особливо закордонних, не раз доводилося бачити, як деякі детективи використовують грим та перуки.

– Ви правильно сказали, це в іноземних фільмах. Дійсно, все це атрибутика детективів з книг та кінофільмів. Між іншим, я чомусь з самого дитинства детективних романів не визнаю. Віддаю перевагу історичним книгам і фільмам. Захоплююся фотографією – у своїх роботах постійно користуюся цифровим фотоапаратом.

– У детективному бюро ви один? Як вдається витримувати такі навантаження?

– Із здоров'ям все в порядку, дякуючи фіззарядці, – усміхнувся Анастас Павлович. – Дружу з нею ще з школи. Вже років з тридцять кожного ранку виливаю на себе відро води. У мене ще є один варіант. Коли запитують «Як твоє здоров'я?», жартома відповідаю: «Здоров'я в межах норми». Крім мене, в бюро ще працює секретарка Ірина Волошина. Вона, між іншим, також детектив. Ми ведемо стеження не лише

за чоловіками, а й за жінками. Бувають пікантні ситуації, скажімо, виникає необхідність зайти до жіночої вбиральні. Я ж туди не піду. Доводиться це робити Ірині. Буду відвертим: з усіма обов'язками вона справляється. Чи плануємо ми розширюватись? Звичайно, намічаємо взяти ще кількох детективів, але час покаже.

...Більше відвідувачів цього дня не було. Лише під вечір до приватного детективного бюро зайшла з паличкою низенька й тонкостанна бабуся. Вона була знервована, заплакана, її буцім всю аж лихоманило. Почала говорити, заїкається, слово вимовити не може.

– Сядьте, заспокойтеся і випийте радше водички, – Ірина налила їй склянку мінеральної «Миргородської».

– Ой, спасибі вам, спасибі... – знічено мовила. – Думала, що серце вискочить з грудей. Чому я до вас прийшла? Власне, я мешкаю в цьому будинку. На другому поверсі. Спуститися поверхом нижче, у мене не було ніяких проблем. Трапалося ось що. Мій син має автівку. Годину тому побув у мене, привіз продуктів, поцікавився як здоров'я, накапав мені мікстури, пообіцяв привезти ліків. Ми попрощалися і він поїхав. Минуло хвилину з десять – раптом дзвінок.

– Мамо, це син говорить. Ти тільки особливо не переймайся, я живий-здоровий, але потрапив до халепи. Став учасником дорожньо-транспортної пригода. Мене затримали працівники державтоінспекції. Кажуть, можуть відпустити, потрібні десять тисяч гривень.

Тиск у мене одразу почав зашкалювати.

– Синочок, – кажу йому я, – ти ж сам знаєш, які в мене кошти. Живу від пенсії до пенсії. Батька нещодавно поховала, на пам'ятник ледь нашкребла. І знаєте, подіяло – там одразу кинули трубку. Так я оце не могу второпати: син дзвонив, чи ні?

– Звичайно, ні, – Анастас Павлович одразу заспокоїв стареньку. – Це дзвонили телефонні аферисти. Ви не повинні піддаватися на такі провокативні дзвінки. Шахраї завжди розраховують на довірливість своїх жертв і змушують їх до необдуманих вчинків. У жодному випадкові не віддавайте гроші й терміново повідомляйте про такі дзвінки органи внутрішніх справ. Для цього цілодобово діють «Телефони довіри» та сервіс «Пульс». А щоб знали куди телефонувати, я зазначу ці номери, – Анастас Усатюк записав, вирвав аркуш з блокнота і подав відвідувачці.

VI

Анастас Павлович прошкував на роботу. Йшов, як і завше, не поспішаючи, у глибині душі роїлися думки. Раптом на тротуарі погляд вихопив велосипедиста. Це був молодий чоловік. Містом прокотилося трохи непродумане нововведення: всіх жителів Черняхівська влада ви-

рішила посадити на велосипеди. Мовляв, у плані екології дуже вигідно – ніяких тобі вихлопних газів, всі дихатимуть чистим повітрям. Та й самим черняхівцям буде економічно вигідно, не потрібно кожного дня витрачати кошти на ті маршрутки. Проте, у цього нововведення було два боки медалі. Зворотній полягав у тому, що батьки міста не влаштували спеціальних доріжок для велосипедистів, так як це зроблено у західних країнах Європи. Отож, особливо чоловіки, кинулися їздити тротуарами. Велосипедисти, петляючи об'їжджали пішоходів. Серед них траплялися всякі: і маленькі діти, і люди похилого віку, яким бракувало блискавичної реакції. Не виключено, що такі могли опинитися під колесами велосипедистів, які інколи поводили себе зухвало і нахабно.

Ось і зараз велосипедист, об'їджаючи пішоходів, мчав прямо на Усатюка. «Треба зупинити! – обурився детектив, – зробити зауваження. Нарobili казна-що». Раптом в цей час з-за рогу вибіг хлопчина і почав вигукувати:

– Злодій! Зупиніть злодія! Він у мене велосипед украв.

Анастас Павлович одразу виконав прохання маленького потерпілого громадянина. Щоправда, велосипедист-злодій намагався втекти, але Усатюк міцно тримав того за руку.

– Спасибі, дядю! Ви мені допомогли. Велосипед новий-новісінький. Тато вчора з магазину приніс.

Детектив повернув велосипед підліткові, а сам повів злодія до міського відділу міліції.

Як з'ясувалося двадцятирічний мешканець Черняхівська Микола Бондаренко за свій вік встиг відвідати колонії, етапи і слідчі ізолятори. Сидів за крадіжку майна із проникненням до чужої квартири, за продаж наркотиків. Належних висновків із власного кримінального минулого Бондаренко не зробив, хоч, здається, доля давала шанс. Районний суд перший вердикт виніс з відстрочкою виконання покарання. Другого разу з колонії звільнили умовно-достроково. Та, вийшовши на волю, Миколу знову спокусив гріх. Забачивши новий-новісінький велосипед, на якому катався хлопчина, той вирішив вкрати і продати на ринку. «Але як це зробити? – мозок свердлила зухвала думка. – Просто відібрати – підліток здійме галас. Неподалік дорослі, не встигне доїхати до рогу будинку, як затримають». Микола Бондаренко вирішив піти на хитрість. Дав гривню, аби підліток побіг на четвертий поверх і покликав його приятеля Геннадія. Хлопчина погодився. Та зайшовши до під'їзду, підліток раптом у віконце забачив: дорослий дядя п'ятами киває разом з його велосипедом. Втекти злодюзі, а тим більше, продати крадену річ, не судилося. Детектив перейшов шлях нахабі. Той одержав три роки і 10 місяців позбавлення волі у колонії суворого режиму.

... У детективному бюро на Усатюка вже чекали. Це була жінка з

темними кучерями і сірими стрілками біля кутиків очей, які робили її схожою на монголку. Чоловік – обличчя худорляве, шия довга, спина пряма – нагадував Анастасу Павловичу нашорошеного під холодними осінніми вітрами великого птаха. Першою заговорила жінка. Її сірі очі враз укрилися туманцем сивої печалі і бентеги.

– Ми з Максимом, – кинула погляд на принишколого, гостроногого, з великим кадиком на худій шиї і блідими вилицями чоловіка, – мешкаємо на околиці Черняхівська. Але часто відвідуємо приватний будинок по вулиці Мстиславській, в якому донедавна мешкали свекор і свекруха. Правда, Максим не раз пропонував мою хату продати, а жити перейти туди. Та я після двох покійників там не засну. Цього разу прийшли ми до хати свекрів раненько. Ще й семи не було.

– Жінка пригадала, там залишилася пляшка горілки, – чоловік усмінувся, – розбудила прямо посеред ночі. Ходімо і все. Я ледь умовив її дочекатися ранку і правильно зробив.

– М-да, підійшли ми до будинку, – продовжувала жінка, – світла не було. Але з оселі долинали голоси. Я не стерпіла і вигукнула: «Хто тут?» У хаті нараз затихло, проте сінешні двері відчинилися. Звідти визирнув невисокий, чорний з скудовченим чубом і опухлими від горілки, заспаними очима чоловік.

«Це ти кричала? – гаркнув він. – В чому справа?» «Ми устали и хочем отдохнуть. Идите, куда задумали. Не мешайте нам спать», – додав інший з тонкою шиєю і великою головою. Він мені нагадав макітру на кілку. Ми так перелякалися, що й слова не могли мовити. Коли за ними зачинилися сінешні двері, я й шепчу своєму Максимові: «Це, мабуть, ті вбивці, яких міліція розшукує. По телебаченню навіть фотороботи їхні показували». Максим ще дужче перелякався і кинувся навтьоки. Я слідом побігла за ним.

– Спасибі за інформацію. Вона для нас дуже важлива, – мовив суворо Усатюк. – Зараз я зателефоную в міський відділ і ми займемося ними.

Детектив прихопив револьвер і вже за п'ять хвилин був біля зазначеного будинку. Доторкнувся дверей – вони були на замку.

– Відчиняй! Міліція! – грімко вигукнув Анастас Павлович.

– В чем дело? – у відповідь прозвучав глухий пропитий голос.

– Лягавий, що тобі треба? – додав інший. – Я тобі ясно сказав: шуруй своєю дорогою.

– Перевірка документів! – Усатюк натиснув кнопку дзвінка, але він не озвався – світло в оселі, певне, було вимкнене. Тоді він затарабанив кулаками:

– Я кому сказав: відчиняй!

У це час з боку сіней пролунав постріл. Куля прошила двері і просвітіла мимо.

– Ах, ви ж гади! – Усатюк так вдарив ногою у двері, що вони враз злетіли з петель.

– Стій! Стріляти буду!

Анастас Павлович встиг здійснити один крок вперед, як бандит ударив його ножом у руку. Одразу запекло, крізь рукав куртки проступила кров'яна пляма. У цей час біля подвір'я зупинився міліцейський уазик. На чолі оперативної групи прибув інспектор карного розшуку в особливо важливих справах капітан міліції Богдан Стоколос. Кільком оперативникам він наказав стати біля вікон, а сам кинувся в оселю.

– Здавайтеся! Ви оточені!

Гримнув постріл. Спочатку один, потім другий. Ось одне з вікон відчинилося і звідти на подвір'я стрибнув бандит, але оперативники одразу накинули кайданки на зап'ястя рук. Іншого вивели з хати з руками закинутими за пояс.

– Третій? Є третій? Виходь! – наказав Стоколос.

– Третього немає, – понуро мовив бандит. – Нас було лише двоє.

* * *

На допиті затримані зізналися: до Черняхівська прибули з Києва. Перед цим зробили нальоти на села й містечка Черкаської та Полтавської областей. Звати бандитів Арсен Джабаров і Борис Соловйов. Вже ось два роки ведуть вони кочовий спосіб життя. На одному місці довго не затримувалися. Їхнім тимчасовим пристанищем були дачні будинки, порожні оселі, в яких померли господарі. Бандити були настільки упевнені у своїх безкарностях, що вранці після ночівлі на стінах крейдою залишали напис: «Смерть уже тут».

Детектива Анастаса Усатюка правоохоронці доставили у міліцейську поліклініку, де йому надали медичну допомогу – промили рану, перев'язали бинтом. Почуває себе добре.

2016

НА НЕЩАСТІ ЩАСТЯ НЕ ЗБУДУЄШ

Маленька повість

I

Роки покотилися, немов земля з гори осунулася. Здається, Маркел ще буцім недавно бігав до школи, потім навчався в політехнічному, тремтів під дверима, складаючи державні екзамени. Пам'ятає як вперше вийшов на роботу. А вже сьогодні Маркелу Валер'яновичу Фризу під п'ятдесят. Невблаганний час наклав відбиток. Коротке чорне волосся – стригся тільки під їжака – почало сивіти, трохи вище чола двома острівцями зблиснули записини, загострений ніс обсипали вугрі і від цього він ніби ще загострився, широкі темні брови, двома півколами зависали над терновими очима, вигорілі повні уста ніби ще розповніли. На лівій щоці чітко окреслився шрам – Качалушка у дитинстві вдарив гілкою. Особливих висот у житті не здобув. Коли ще в шкільні літа з класом їздив на екскурсію до Києва, місто йому так сподобалося, що прагнув жити тільки в ньому. Та не судилося – далі обласного центру не поїхав. Не вибився і в депутати Верховної Ради, щоправда, кілька разів обирався депутатом міської Ради. Та ото й усе. Маркелу Валер'яновичу не вдалося подолати щаблі службової драбини. З його амбітністю і вольовою рішучістю обіймати б посади головного інженера чи генерального директора великого індустріального підприємства, а він як прийшов у четвертий ЖЕК головним інженером, та так у ньому й залишився. Єдине, чого досяг, виріс до начальника. Плекав мрію обійняти посаду начальника житлово-комунального господарства. Проте мрія так і лишилася нездійсненою.

А там можна було б і розбагатіти. У трьохсоттисячному місті люди мруть кожного дня. І не одиницями, десятками. Рідні не дуже хочуть, аби їхніх предків ховали на околиці кладовища, десь там, під лісом. Оббивають пороги начальника міського житлово-комунального господарства: «Допоможіть!» Коньяк і цукерки сьогодні не в пошані. Долари подавай. Встановилася і своєрідна такса – за одне поховання сто «баксів». А якщо чоловік у недалекому майбутньому бажає на тому світі лежати поряд зі своєю благовірною, ще одну сотню накинь. Ось так би й капало роками. За невеликий відрізок часу можна б і віллу на березі Десни вибудувати, і «Тойоту» придбати, і на Канарах, чи то пак, Мальвінах з коханкою відпочити. А так що? Начальник ЖЕКу і одні неприємності. Ні тобі вихідного, ні прохідного. На Новий рік усі люди

святкують, а ти, мов останній дурень, сидиш у прокуреному кабінеті, в кращому випадкові переглядаєш телевізійні передачі, в очікуванні на тривожні дзвінки, котрі сиплються, мов крупа осінньої днини. У когось вікно розбили, в квартирі інваліда труба лопнула, інший сусід заливає, до чиєїсь квартири тепло не надходить. Посилай майстрів, аби серед глухої новорічної ночі ліквідували поломку, іншим разом і самому доводиться вирушати на місце пригоди.

Такі чи інші думки, мов бджолині рої, обсідали голову Маркела Валер'яновича. Аби не так докучали він проганяє їх геть, зачинає квартиру, зодягається і прощує додому. Робочий день закінчився. До оселі йде пішки – добре, що хоч вона неподалік. Тут уже йому пощастило. Не потрібно тиснутися у переповнених тролейбусах, коли при виході у шкіряному пальто відлітають гудзики. Порівнявшись з будинком, кидає позири на третій поверх – дружина готує вечерю. У світлиці і спальні – темно, проте на кухні світло горить яскраво.

– Де ти ходиш? – з легеньким удаваним обуренням вигукує Леонара, коли Маркел з'являється у передпокої. – Я вже вечерю приготувала, збиралася тобі телефонувати.

– Розумію-розумію, – вішає пальто до шафи, – шлях дружини до чоловіка пролягає через шлунок. Що ти на сьогодні приготувала?

– На перше твоя улюблена солянка, на друге – відбивна з картоплею-пюре, салат олів'є.

– О-о-о, салат чудово. Гадаю, в салат олів'є ти не багато поклала майонезу?

– Звичайно, ні. Всього одну ложку. Я пам'ятаю про твою хвору печінку.

Вечеря і справді видалася смачною. Так гарно пішла під французький коньяк – вранці один ветеран приніс йому хабара – пляшечку коньяку і коробку цукерок. Витер вуста носовою хустиною, у щічку поцілував дружину й опустився до м'якого фотелю. Поряд, задравши трубочкою хвоста, по домашньому терся об ногу чорний кіт. Маркел Валер'янович взяв до рук свіжий номер газети. В очі одразу впала велика на кілька колонок публікація «Кому війна, а кому – мати рідна». Пробіг очима. Так-так... Все зрозуміло. У ній йшла мова про мільйонерів і мільярдерів. Крім прізвищ, газета вмішувала й світлини супербагатіїв. Випещені, добре відгодовані обличчя, жирком зблискують масні підборіддя. Одні ретельно виголені, інші – вкриті чорно-сивою щетиною. Свої дні народження олігархи відзначали не на узбережжі Десни з шашликами, а в альпійському Куршевелі. Обходяться такі «п'янічки», як зазначає італійська газета «La Stampa» в п'ять мільйонів євро. Організацією таємної вечері керує один з найбільших кухарів світу Ален Дюкасс. На одній з

світлин поряд з чоловіком мільйонером щаслива дружина запаморочливої краси з усмішкою мало не до самісіньких вух – дочка колишнього президента. Зіпершись на своє багатство, немов на міцні перила, вони упевнені в завтрашньому дні, їх ніщо не турбує. А коли їхні думки й осіняє смуток, то лише із згадкою про те, що в цьому світі нічого немає вічного. Настане час й піде до іншого світу, залишивши і палаци, і мільйони, і золото. Там уже не буде багатих і бідних, там будуть усі рівні. Єдине, що відрізнятиме, це – гранітні надгробки на могилах багатих і скромні хрести у ногах бідних.

А поки що нині їхній час. Жирують, катаються по світу, співають вершки. «Живуть же, гади», – так міркував про них Маркел Валер'янович. Заплющивши очі, головою відкинувся на бильце фотеля. Деякий час сидів незворушно. Той краде, хитрує, інший на кладовищах заробляє. І тут Маркела Валер'яновича осінило. Та в нього ж нерухомість. Тисячі пенсіонерів, яким не сьогодні-завтра йти до вічного обрію. Багато самотніх, сухих і кістлявих, нікому не потрібних людей. Помруть, про них ніхто ніколи й не згадає. Та це ж бездонна годівниця! Схоже, самі кошти в руки пливають. Озолотитися можна. І як він раніше про це не подумав. І сидить собі тихенько, обріс як пеньок мохом. Маркел так загорівся новою ідеєю, – на radoщах аж підскочив у фотелі.

– Слухай, Леоноро, – звернувся до дружини, яка, впоравшись на кухні, всідалася поряд, аби переглянути останні новини. – У мене в ЖЕКу на обліку чимало самотніх хворих людей похилого віку. Є й такі, що перебувають на обліку в психоневрологічній лікарні. Окремі вимагають опікунства. Завтра з роботи я принесу картотеку, уважно переглянеш і таких самотніх перепишеш.

– Гаразд, допоможу, – охоче погодилася дружина, – мені все одно робити нічого.

Другого дня чоловік частинами почав приносити додому картотеку. Коли дружина уважно переглянула, таких людей назбиралося десятків зо два.

Тепер з кожною з цих бабусь ти повинна особисто Perezнайти, – Маркел продовжував інструктувати Леонору. – Вони старі, недовірливі, до кожного прибульця ставляться з підозрою. Отож маєш використати весь артистичний арсенал – щира, привітна, усміхнена. Словом – одна люб'язність. Спочатку познайомишся з їхніми сусідами, а вже потім з ними самими. Тут важливо не злякати їх.

II

Влада Дяченко народилася в Бахмачі. Тато працював на залізничній дорозі мама вчителювала в школі. Так все було добре. Дівчинка гарно

навчалася, особливо полюбляла математику – була надією і гордістю батьків. Після закінчення середньої школи плакала мрію про вступ до Ніжинського педагогічного інституту, аби продовжити мамин шлях. Та ось країною прокотилася хвиля арештів. Арештували вчителя-історика Михайла Кіндратовича, адвоката Воробйова, котрий мешкав на їхній вулиці, згодом черга дійшла і до сусіда – зубного лікаря Каленіченка. Дівчинка не розуміла за що. Мама стиха казала доньці: «То – вороги народу. Тільки ти ніде і нікому не говори». Та ось однієї ночі проснулася, коли в кімнаті горіло світло й лунали чужі голоси. Розплющила очі. Перший, кого побачила, був татусь. Тремтячими руками нервово застібав ґудзики сорочки на грудях. Мама, яка вважалася атеїсткою, стояла в кутку і хрестилася.

З того часу минув місяць, але тато додому не повертався. Мама з донькою весь час збиралися написати листа самому товаришеві Сталіну, поскаржитися на місцеву владу, мовляв, заарештували невинну людину. Та вбиті горем люди ніяк не могли осмислити всього, що трапилося. Йшли дні за днями, місяць за місяцем, а тато додому не повертався. Надії на зустріч згасали з ним, як згасає кожний прожитий день. Звідки їм було знати, що постановою трійки при облуправлінні НКВС Дяченка Мирона Савелійовича від 20 травня 1938 року було засуджено до вищої міри покарання з конфіскацією особистого майна. Через місяць вирок було виконано.

Проте страждання родини на цьому не кінчилися. Дружин «ворогів народу» почергово почали викликати в органи НКВС і пропонували написати заяву на розлучення. Водночас вимагали, аби ті давали свідчення проти своїх чоловіків у тому, що вони проводили антирадянську діяльність. Мама Влади – Октябрина Михайлівна категорично не погодилася написати заяву на розлучення і давати свідчення. Тоді її спочатку звільнили з роботи і як пособницю «ворога народу» заарештували і судили. Відбувати строк покарання повезли до Воркути. Тринадцятирічну Владу Дяченко помістили до дитячого будинку. Так дівчинка опинилася в обласному центрі. Тут вона закінчила школу, вийшла заміж, народила сина і дожила до свого вісімдесятиріччя у повній самотності – чоловік помер раніше, а сина поховала нещодавно.

Влада Миронівна тільки-но приготувала обід, як відчула: стомилася. Ось вона вип'є корвалолу і приляже відпочити. Раптом у двері подзвонили. Перш, ніж відчинити, бабуся подивилися у вічко і, забачивши незнайомий профіль, запитала:

– Хто це?

– Відчиняйте, не бійтеся. Я – соціальний працівник.

Коли Влада Миронівна відчинила двері, на порозі забачила незна-

йому людину. Це була середніх літ, чорнява, симпатична жінка з красивою зачіскою, зодягнена в різнокольорову блузку і білі штани.

– Влада Миронівна? – уточнила.

– Так, – мовила бабуся і в неї відлягло від серця.

А чарівна усмішка, яка, мов сонце спалахнула на засмаглому обличчі, і взагалі її обеззброїла.

– Доброго дня! – привіталася незнайомка.

– Доброго.

– Я з громадської організації «Допоможи ветерану». Звати мене Неоніла Михайлівна, – збрехала Леонора. Ми опікуємося людьми похилого віку. Тут я вам продукти принесла.

– Заходьте, – бабуся відступила крок у бік.

Жінка, кокетливо похитуючи круглими стегнами, поважною ходою зайшла до оселі. Окинувши поглядом, в деяких місцях брудні, обшарпані шпалери, мовила буцім про себе: «Скромненько ви живете», а про себе подумала: «Нічого, зробимо ремонт, світлиця буде, як картинка». Виклала на стіл консерву, кілограм крупи, цукру, хлібину, палочку ковбаси.

– Ой, ви так доречно мені хліба принесли. Не знаю, як і дякувати, – вихопилося у Влади Миронівни. – У мене оце серце прихопило. Мабуть, магнітні бурі. До магазину не дійду.

– Гаразд, – мовила Леонора, – сьогодні відпочивайте, набирайтеся сил. Завтра я знову прийду, наведемо лад у квартирі: помію плиту, у вас, певне, молочна каша побігла, коли варили, – діткливим поглядом обвела вікно, – тюль давно не прана, бачите аж пожовтіла.

На цьому й розійшлися. Наступного ранку у двері Влади Миронівни знову подзвонили. На порозі стояла та ж сама симпатична жіночка. Господиня зустріла радо, як давню знайому.

– Проходьте, проходьте, – щиро усміхнулася. – Я вас чекаю з самого ранку.

Благодійниця цього разу принесла чаю і печива. Роздягнулася, помила газову плиту, випрала тюль і одразу повісила на вікні. Влада Миронівна змахнула непрохану сльозу, що раптово з'явилася, мов роса на споришу, і почала бідкатися, мовляв, як важко самому жити на цьому світі. Спочатку поховала чоловіка, а оце і син помер. Невістка забрала онука і поїхала до батьків в Одесу – там, на околиці міста, у них великий приватний будинок. Тулится зі мною в одній кімнатці не забажала.

– Мені якби оце опікуна, – щиро зізналася. – Я б з радістю взяла хлопчика з школи-інтернату. Так хочеться про когось турбуватися. Та боюсь – цього не дозволять – мені ж за вісімдесят. Сама зробилась кволла і худосила.

Леонора одразу відчула: бабусина квартира сама пливе в руки.

– Довіртеся мені і я допоможу вам взяти хлопчика, – Леонора мовила майже пошепки. – Наша організація звернеться з листом до дирекції школи і я, гадаю, нам не відмовлять. Ми вже один раз так робили.

– Правда? – Влада Миронівна від щастя аж усміхнулася.

– Потрібно лише оформити генеральну довіреність – мені треба їздити по інстанціях, збирати документи на всиновлення.

– Я згодна, згодна, – охоче погодилася бабуся. – Тільки мені одне нетерпеливиться: я хочу побачить цього хлопчика, поговорити з ним.

– Гарзд. Я вас з ним неодмінно познайомлю.

Леонора вдома про все розповіла чоловікові.

– Знаєш, що, – уважно вислухавши дружину, мовив Маркел Валер'янович, – бери нашого сина і завтра їдь до неї.

III

Коли чоловік пішов на роботу, а з дому він виходив о пів на восьму, Леонора почала готувати сина до зустрічі з Владою Миронівною.

– Після обіду, коли повернешся зі школи, підемо до однієї бабусі. Вона дуже старенька і хвора. Мешкає в однокімнатній квартирі і на старість дуже хоче мати опікуна. Ми з татом порадилися і вирішили: ти будеш їй за опікуна.

– Ой, мамо, – огризнувся Павлик. – Ви з татом таке й придумали. Та який з мене опікун!

Мама дістала з шухляди шоколадку «Чарівний вечір», зняла обгортку і подала синові:

– Їж, мовчи і уважно слухай.

– Гарзд, мамо, – син з апетитом наминав шоколадку, – підемо до бабусі і що я їй маю сказати?

– Ти тільки скажеш, що тата в тебе немає. Ніколи й не було, а мама спилася. Її позбавили батьківських прав і тебе забрали на виховання до школи-інтернату.

Павлик від несподіванки аж голову в плечі увібрав:

– Мамо, та мені таке й говорити соромно. Я в своєму житті ніколи й нікому не брехав.

– Мовчи! – гнівно вигукнула. – Так наказав тато. А його потрібно слухати. Бабуся – не вічна, вона скоро помре, а нам з тобою квартира дістанеться. Ми з татом підемо в однокімнатну, а ти одружишся, матимеш діток і житимеш вдома, у трьохкімнатній.

Хлопчина погодився. Після обіду, як і говорила мама, вони пішли до бабусі. Йти було недалеко – старенька мешкала на вулиці Серьожнікова. Двері відчинила невисока на зріст, сухенька – одні кістки – бабуся.

Забачивши свою благодійниця, яка цього разу, як зрозуміла Влада Миронівна, прийшла з опікуном, радо усміхнулася:

– А-а-а, це ви. Заходьте, заходьте. Я на вас чекаю.

– Зранку в нас не було часу, – оправдовувалася Леонора, – ваш опікун навчається в школі-інтернаті.

– Ох, ти мій маленький, – старенька змахнула сльозу. – Там тебе не ображають?

– Буває по всякому, – завченими фразами, так, як вчила мама, чекавив Павлик, – і ображають. Особливо старші хлопці.

– Розумничок ти мій! – почала гладити по темно-русявій голівці. – А звати ж тебе як?

– Павлик.

– Ой, ма! – ще дуже розплакалася старенька. – Це тебе сама доля мені послала. І в мене синок був. Павликом звали. Два роки минуло, як поховала. Візьми ось цукерку, – подала шоколадку.

– Значить, Миронівно так, – розпорядилася Леонора, – зараз ми підємо до нотаріуса, підпишете довіреність на розпорядження всім майном. Ще одне. Ви перебуваєте на обліку в психоневрологічній лікарні.

– Так, перебуваю, – зітхнула бабуся. – Нещодавно у ній два тижні провалялась. Недоумкувата стала.

– Доведеться ще лягти, – мовила Леонора, мов блискавка вдарила. – Ви повинні пройти медичне обстеження. Це необхідно для усиновлення.

– Ой, ма! Та хто ж мене туди покладе. Я вже казала, щойно повернулася додому.

– Не переймайтеся. Це вже наші проблеми.

Назвавшись внучкою Влади Миронівни, Леонора взяла направлення до психіатричної лікарні й відвезла туди стареньку. Маючи на руках генеральну довіреність, поки бабуся перебувала на лікуванні, благодійниця за двадцять тисяч доларів продала квартиру. Влада Миронівна про це й не дізналася. За день до виписки вона померла від обширного інфаркту.

IV

Після того, як небіжчицю поховали та пом'янули, Валер'ян Маркелович попрохав дружину зайнятися іншим «об'єктом». На цій же вулиці Серьожникова мешкала вісімдесятирічна баба Устя – Устина Георгіївна Манойло. Разом з нею жили п'ятдесятирічна дочка Маргарита. Донька свого часу була відмінницею в школі, успішно закінчила факультет романо-германських мов столичного університету, викладала в педагогічному інституті, збиралася писати кандидатську дисертацію. Але тра-

палося непередбачене – голову обкрутив декан, обіцяв одружитися, а коли дізнався, що вона від нього завагітніла, залишив. Маргарита вимушена була зробити аборт, але зазнала психічної травми – потрапила до психіатричної лікарні. Трохи підлікувалася – проте на роботу так і не вийшла – дали групу інвалідності. Мати все життя її опікала.

Під виглядом соціального працівника Леонора уже з перших днів втерлася в довір'я баби Усті. Діяла за усталеним методом – приносила продукти харчування, обіцяла допомогти в лікуванні доньки – покласти до психоневрологічної лікарні, вела задушевні розмови. Устина Георгіївна скаржилася: від стоячої роботи – десятки років працювала на комбінаті хімічного волокна – розширилася вени на ногах, а потім і гіпертонія долучилася. Її постійно супроводжує почуття стомлюваності, болять ноги, інколи й до ліжка не може дійти, на стілець опускається, аби перепочити, ще страждала безсонням. Звечора так спати хочеться, а потім прокинеться посеред ночі, про щось вдумується – очі хоч виколупи. Леонора мовчки терпляче вислуховувала бабусині скарги, потім почала умовляти, аби вона поклала хвору доньку до психіатричної лікарні. Старенька піддалася на умовлення, подумала: «Боже, яка хороша людина. Таки світ не без добрих людей».

Через кілька днів Леонорі вдалося покласти Маргариту до психіатричної лікарні. На бабу Устю повела шалену атаку і почала переконувати, що і їй, і хворій доньці зі своїми болячками, краще мешкати в селі. Там, мовляв, особлива аура: тиша, спокій, свіже повітря, парне молоко. Ціни в місті просто шалені – за них не проживеш. А в селі за дві пенсії не те, що можна прожити, а ще й відкладати на чорний день. З часом Устина Георгіївна не витримала – погодилася на умовляння Леонори. Коли доньку виписали, їх обох жеківською автівкою відвезли до села. Дім був не такий уже шикарний, але й непоганий – на фундаменті, критий шифером. Поряд сарай – можна утримувати птицю, чи навіть кізоньку завести. До будинку було підведено водогін, ось тільки вбиральня – перекособочена будка – містилася за хлівом. Та не біда – приїхали майстри з ЖЕКу, за один день зі свіжих дошок, лежали на горищі сарая – змайстрували нову. «А якже ми взимку до неї ходитимемо, коли завіє та захудерлить?» – бідкалася баба Устя. «А взимку, – заспокоювала Леонора, – потребу справите на веранді у відро, а потім винесете у вбиральню».

Тепер, коли в квартирі нікого не залишилося, доводилося зробити одне – продати. Сусідам же відсутність господині Леонора пояснила так: «Баба Устя з донькою поїхали до рідних в Кіровоградську область».

За операцію по продажу квартири вже взявся Маркел Валер'янович. До неї він підключив третю особу – колишню працівницю ЖЕКу, пенсі-

онерку Ангеліну Покидько. Та, уважно вислухавши свого колишнього начальника, пообіцяла допомогти. Тільки поставила умову – перекрити дах в її приватному будинкові. Леонора попрохала Ангеліну піти до фотоательє і сфотографуватися. Одну з фотокарток вона вклеїла в паспорт доньки Устини Георгіївни – Маргарити. Потім Ангеліну Покидько змусили сфотографуватися вдруге. Але цього разу з допомогою макіяжу і парика її «зістарили». Фотокартку Ангеліни вклеїли у паспорт Устини Георгіївни. Колишню власницю квартири – бабу Устю мала представляти Ангеліна Покидько й перед нотаріусом. На її обличчі розчином марганцю Леонора намалювала пігментні плями, потім вкрила їх темною пудрою. Пофарбувала волосся «під сивину». А коли Ангеліна запнула хустину та ще зодягла окуляри, стала й зовсім схожа на вісімдесятирічну бабусю. Потім удвох з чоловіком на ногу спільниці наклали «гіпс», обмотали бинтом. В кутку поставили милиці, мовляв, бабуся зламала ногу. Ангеліну заgrimували вчасно – до квартири подзвонили.

– Йду, йду, – весело озвалася Леонора і відчинила двері.

– Нотаріуса викликали? – на порозі стояла молода вродлива жінка.

– Так-так, радо защебетала Леонора, – викликали. Заходьте. Тільки ось біда – наша бабуся лежача. Вона ненароком підсковзнулася, впала і зламала ногу.

– Як ви себе почуваєте? – нотаріус примостилася на стільці поряд з ліжком бабусі.

– Ох, і не питай, моя дитино. Оце скажи: на старості літ мені потрібне отаке лихо – впасти на рівному місці й ногу зламати.

– Уже й не скажіть, – похитала важкою зачіскою на голові нотаріус, – кінь на чотирьох, та й той спотикається. А людина... Та ще в такому віці.

Ангеліна Покидько так увійшла у роль бідної на розум старенької і так майстерно її зіграла, що аж самій сподобалося. Нотаріус не помітила підстави і оформила відповідні документи – генеральну довіреність на другу частину квартири було складено.

Подальший хід подій Леонора продумала до найменших подробиць. Спочатку вона попрохала свого зятя – Маркел мав доньку від першого шлюбу – фіктивно викупити квартиру, а вже потім знайти справжнього покупця і продати житло. У винагороду пообіцяла півтори тисячі доларів. Невістка ось-ось збиралася стати мамою і гроші були так необхідні. Зять особливо не став з'ясовувати цю обставину, погодився одразу. Протягом короткого часу документи на продажу квартири були оформлені. Небавом знайшовся багатий покупець, який, не вагаючись, виклав тридцять тисяч за двокімнатну квартиру в центрі міста. Часи були непевні, аби «зелені» не пропали, Валер'яну Маркеловичу придбали

Опель «Астра», Леонорі – джип «Нива». На кошти, що залишилися, купили нову сучасну побутову техніку, зробили євроремонт у квартирі.

V

Навесні протягом тижня від голоду померли найрідніші люди – спочатку мама, потім і тата не стало. У тринадцять років Ася залишилася сиротою. Їсти було нічого, ходила по хатах, жебракувала. Мов собаці, кидали шматок хліба, а інколи ще й супу тарілку наливали. У цей час селом пішли чутки, буцім ходять молдавани, вбивають молодих дівчат, а потім рубають на шматки і торгують м'ясом на базарі. У селі вже в такий спосіб зникли двадцять дівчат. Серед них були подруги Асі – Мирослава й Зіна. Дівчинка боялася, аби не повторити їхню долю – на ніч оселю замикала на металевий засув. Сама спати вкладалася під піччю. Вдень здебільшого намагалася бути на людях.

Трохи згодом Асю забрала до міста мамина сестра. Та з двома маленькими дітьми тулилася у невеличкій однокімнатній квартирі. На всіх було одне ліжко, тому дівчинці доводилося спати на підлозі. Найменшеньку дитину тьотя вкладала спати на плиті. Крім того, що були голодні, ще й ні в що було ні зодягтися, ні взутися – Ася по снігу ходила майже боса. Один чоловік, забачивши бідолаху, подарував їй стару поношену взувачку.

Згодом пішла до школи. Розумна допитлива дівчинка навчалася добре. З часом вступила до школи, закінчила семирічку. За направленням міськкому комсомолу Ася розпочала працювати в адресному бюро міського відділу міліції. Схоже, вона тільки-но розпочинала жити: отримала першу заробітну плату. На «барахолці» придбала дещо з одягу та взуття. І хоч воно було у вжитку, Ася трохи приакуратила і воно зробилося, немов нове. Згодом їй запропонували посаду паспортистки в паспортному столі. Та в юне життя буревієм увірвалася чорна віхола – розпочалася війна.

Евакуюватися не вдалося – залишилася вдома. Стала членом підпільної організації, яка з перших днів окупації зорганізувалася в місті. Писала від руки і розклеювала по місту листівки, ходила на зв'язок. Після визволення України опинилася в Черняхівську. Цього разу їй запропонували посаду старшого оперуповноваженого відділу по боротьбі з бандитизмом. Часи були жажливі. На хуторах, у лісах відкрито діяли банди. Серед білого дня, нікого не боячись, нападали на магазини, вбивали продавців, грабували промислові товари та продовольчі продукти. У боях з бандитами гинули правоохоронці, один раз було поранено й Асю. Тривалий час лікувалася, а коли стала на ноги, знову пішла у бій. У цей час уже закінчилася війна, додому повернулися

фронтовики. Вони й допомогли правоохоронцям розправитися з осканженілими бандитами.

До Асі прийшло вірне і чисте кохання – вийшла заміж, народила сина, виростила і дочекалася внуків. Їй судилося прожити довге й щасливе життя. Сторінка на її життєвому календарі наблизилася до позначки «90». Вона пережила і чоловіка, і сина. Внук мешкав аж на Камчатці – працював в органах внутрішніх справ Росії.

VI

Одного разу в щирій довірливій розмові Леонора зізналася чоловікові – бажає реалізувати свою давню мрію. У місті збирається відкрити приватну швейну майстерню. Має намір шити не що-небудь, а весільні сукні. Молоді люди одружуються досить часто, сукні завжди користуватимуться попитом. До того ж ціни на них були захмарними – кожна сукня коштувала десь по дві з половиною – три тисячі гривень. Та на відкриття такої майстерні потрібні були великі кошти. Ось чому в поле зору Леонори й Маркела Валер'яновича потрапила дев'яносторічна пенсіонерка Ася Михайлівна Загиба. Мешкала вона самотньою в двокімнатній квартирі, що виходила на Красну площу. Леонора з'ясувала всі деталі: четвертий поверх, рідних поблизу немає, на подвір'я не виходить, веде усамітнений спосіб життя. Якщо кого і впускає до оселі, то лише двох людей – листоношу, яка щомісяця приносить пенсію і соціального працівника – та приходять один раз на тиждень. Леонора обміжувала свій прихід, продумала все до дрібниць. Цього разу вирішила представитись сестрою милосердя з Червоного Хреста. Наступного дня о десятій ранку вона вже тиснула на дзвінок квартири Асі Михайлівни. За першим разом старенька дзвінка не почула. Леонорі довелося дзвонити вдруге. Зрештою, в передпокої зачовгали капці.

– Хто там? – прогугнявив старечий голос.

– Я сестра милосердя з Червоного Хреста. Впустіть.

– Як вас звати? – поцікавилась бабуся.

І тут трапилося непередбачене – Леонора на якусь мить розгубилася. Називати власне ім'я, вона не збиралася, вигадати – ніяк не приходило в голову. Розгубленість невідомої жінки, яка стояла по той бік дверей, одразу відчула бабуся. Недаремно все життя працювала в органах. І вона сказала:

– Я вас не впускаю. Я не знаю ніякої сестри милосердя з Червоного Хреста. Йдіть своєю дорогою.

Про невдалий візит за обіднім столом дружина розповіла чоловікові. Маркел Валер'янович вирішив діяти інакше. У поліклініку на прийом

до психіатра він відправив Ангеліну Покидько. Прикидаючись недоумкуватою, вона розіграла такий спектакль, що лікар їй справді повірив і виписав направлення на лікування до психоневрологічної лікарні. Після цього Валер'ян Маркелович мав розмову з сусідами Асі Михайлівни. Він переконав жильців: Загиба справді зійшла з глузду, працівників ЖЕКу до оселі не впускає, пред'явив направлення на лікування. Прохав допомоги з боку сусідів – вони мали викликати бригаду «швидкої». Ті, ні про що не підозрюючи, пішли назустріч начальникові ЖЕКу – Асю Михайлівну госпіталізували.

Маркел Валер'янович з Леонорою почергово приїжджали до психоневрологічної лікарні, особисто контролювали стан старенької. Трохи згодом в палаті почав з'являтися «племінник» – зять Маркела Валер'яновича Вадим. З пляшкою коньяку і коробкою цукерок він щоразу заходив до лікаря, який лікував стареньку і просив поставити на ноги його бабусю, в якої на старість «дах» поїхав. Доки Ася Михайлівна перебувала на лікарняному ліжку, Маркел Валер'янович приніс з собою копію рішення суду про призначення опікунства. Опікункою суд призначив Ангеліну Покидько. Тривалий час тримати на лікуванні лікар не мав можливості і ось-ось він збирався виписати бабусю. До того ж, на його думку, вона була цілком адекватною. Та до цього Маркел Валер'янович, який збирав документи, ще не був готовий. Довелося йому зустрітися з лікарем, переговорити, мовляв, стареньку вдома нікому доглядати, при цьому опустив до кишені конверт із «зелененькими». Лікар одразу зрозумів натяк і продовжив перебування Загиби в лікарні, зробивши фальшивий запис в історії хвороби. За цей час Маркел Валер'янович з Леонорою вирішили помістити бабусю до геріатричного будинку. Спочатку в селі вони придбали стару хатину, куди й перевезли після лікарні німічну людину. Згодом, буцім за заявою «опікуна» Ангеліни Покидько її перевели до геріатричного будинку.

Після того, як квартиру продали, подружжя одразу зайнялося її ремонтом – замінили труби, переклеїли шпалери. А перед цим Леонора обманним шляхом отримала довіреність на право розпоряджатися майном Асі Михайлівни Загиби. Після ремонту запущена квартира була, як лялечка. Новий господар без розмов виклав на стіл тридцять п'ять тисяч доларів.

VII

Пролунав внутрішній телефонний дзвінок. Богдан Стоколос взяв трубку.

– Товаришу капітан, тут до вас прийшли, – мовив черговий старший лейтенант міліції Михайло Молочко.

– Хто? – поцікавився Богдан.
– Начальник четвертого ЖЕКу Маркел Фриз.
– Пропустіть.
– Проходьте, – мовив черговий. – Четвертий поверх. Кімната чотирьох п'ятнадцять.

За хвилину у двері інспектора карного розшуку в особливо важливих справах Черняхівського обласного управління внутрішніх справ капітана міліції Богдана Стоколоса злегенька постукали:

– Дозвольте?
– Маркел Валер'янович, заходьте. Ми на вас чекаємо.
– Що, значить, старість, – Фриз переводив подих. – Ніби й не високо, четвертий поверх. А поки зійшов, так і задихався.

– Може, води?
– Ні, дякую.
– Тоді сідайте і заспокойтесь, Маркеле Валер'яновичу. Розмова у нас буде тривала і серйозна. Ми маємо інформацію: на території вашого ЖЕКу зникають люди похилого віку. У кращому випадкові їм купують оселі в сільській місцевості, а квартири продають.

– Так, дійсно, було кілька таких випадків, – Фриз почав впевнено відповідати, – люди, яким ми придбали житло в селі, самі виявили бажання там мешкати. Як правило, хворі – свого часу перенесли гіпертонічні кризи, інсульти, інфаркти. Не буду вас переконувати таким потрібні тиша і спокій, здорове харчування... Ну, скажімо, парне молоко, овочі, ягоди, фрукти.

– Вам знайоме ім'я пенсіонерки Влади Миронівни Дяченко?
– Так. На превеликий жаль, до села вона не доїхала – померла в психоневрологічній лікарні.

– Коротенько нагадаю. Це – дочка репресованого Мирона Савелійовича Дяченка. Після того, як батька незаслужено розстріляли, вона не озлобилася на Радянську владу, чесно пройшла життєвий шлях, отримала квартиру, мала сім'ю. Класти до лікарні не було ніякої необхідності. Деякий час тому вона пройшла курс лікування і виписалася з медичного закладу. Проте на ваше прохання її знову госпіталізували. За цей час квартиру Влади Дяченко було продано. Скажіть, по совісті, хто привласнив гроші?

– Я...я... – Фриз почав нервувати, – я не готовий зараз відповісти. – Я дам вказівку... Розберемося.

– Валер'яне Маркеловичу, розбиратися уже пізно. Цим питанням займаємося ми. Тепер, Устина Георгіївна Манойло. Людина все життя пропрацювала на комбінаті хімічного волокна. Знатна, шанована робітниця. Заслужено отримала квартиру. Мала дорослу хвору доньку. І ви

їх обох до села відправила. Та що там говорити! Ви навіть не пошкодували дев'яносторічну пенсіонерку Асю Михайлівну Загибу. Добре, що хоч в село не виперли, влаштували до геріатричного будинку. Кінцем вашої афери мало бути екопоселення. Ви ввіймали на гачок кілька десятків людей, які вже погодилися затишні квартири в Черняхівську поїняти на сільські без всяких зручностей оселі. Ми маємо інформацію: ви вбили жительку обласного центру Варвару Дубовицьку, розчленували труп, упаковували в поліетиленові пакети і вивезли на міський смітник в Масани.

– Чекайте-чекайте, – підхопився з місця Фриз. – Це вже кримінал, «мокруха» називається. Ми такого не робили. У вас є докази?

– Доказів більше, ніж досить, – продовжував Богдан Стоколос, – використовуючи генеральні довіреності на розпорядження майном, кілька років ви отримували пенсії чотирьох жертв. Таким чином, привласнили близько сорока тисяч гривень. До злочинної групи разом зі своєю дружиною Леонорою залучили свою колишню співробітницю Ангеліну Покидько. Навіть не побоялися втягнути власного сина. Тут, як кажуть, приїхали. У вас немає нічого святого. Хоч зараз будьте чесні і справедливі. Скажіть, де нині перебуває ваша дружина? Ми переконані: дізнавшись про те, що її розшукує міліція, вона кинулася у біга.

Маркел Фриз мовчки дивився на капітана міліції, лише перебирав вилицями і моргав вилупуватими очима.

– Розумієте, – нарешті озвався Маркел Валер'янович, – у нас хворий син. У нього серцева астма. Дружина повезла його в село до рідної тьоті, аби оздоровити. Вона мешкає неподалік соснового лісу. Оце хлопець проживе так місяць, надишеться повітрям і йому цього заряду вистачає на цілий рік. А наступного літа ми його знову возимо.

– Стосовно того, що ваш син хворий, ми нічого не маємо. Звісна річ, лікувати потрібно. Тільки вашої дружини й сина там, де ви говорите, уже немає. Як тільки Леонора Фриз дізналася, що міліція направилась на її сліди, одразу зникла.

– У такому випадку я не знаю, де вона, – опитуваний стенов плечима.

– Приховувати не збираємося, вашій дружині Леонорі ми також пред'явили обвинувачення і оголосили в розшук.

VIII

– Доброго дня! – Леонора Фриз кинула ще з порога.

– Доброго... – працівниця туристичного бюро «Світ мандрівок» Наталія Воробей підвела очі й забачила перед собою середніх років, гарно зодягнутої жінку з сином-підлітком.

– У мене – відпустка, – продовжувала щебетати. – Я б хотіла з сином відпочити на морі. Розумієте, наш Павлик, – ніжно погладила хлопчину по голівці, – страждає на астму. Нам би на море, подихати свіжим повітрям.

– У такому разі вам би підійшов Бердянськ на Азовському морі. Але, але..., – працівниця туристичного бюро безпорадно розвела руками, – жодної путівки. Були дві, та якраз перед вашим приходом викупили, – вона дістала зшиток, перегорнула кілька сторінок, – що можна вам порекомендувати? Так-так... На сьогодні маємо Голопристанський район Херсонської області. Там також море, сонце, свіже повітря. Житимете в котеджному будинку, там же й харчуватиметесь. Оплата на місці. Правда, бракує зручностей – вбиральня на вулиці, душу немає, митиметесь в морі. Оплата на місці. З кожного за проїзд по чотириста п'ятдесят гривень. Якщо вас влаштовує, будемо вважати: група скомплектована.

– Похвально, – усміхнулася Леонора, – це те, що нам потрібно. У місті так уже набридло дихати цими газами. А коли виїзд?

– Виїзд сьогодні о восьмій вечора, час прибуття – дев'ята ранку.

– Чудово! Проснемося, а ми вже на морі.

Леонора заплатила кошти, з сином прийшла додому, по черзі помилися у ванні, пообідали, спакували чемодан і валізу Павлику, взяли трохи харчів на дорогу та води. За півгодини до відправлення вони вже були біля готелю «Градецький» – звідси мали виїжджати.

Рівно о восьмій виїхали. У салоні автобуса не було жодного вільного місця. Спалахнув екран телевізора. Змигнули кадри пригидницького фільму. Леонора спочатку дивилася з інтересом та небавом все це їй набридло. Павлик же навпаки – фільм від початку й до кінця переглянув на одному подиху. Фільми йшли один за одним. Зрештою, вона мовила: «Цьому не буде ні кінця ні краю, давай, сину, повечеряємо». З'їли по бутерброду, по банану, по шоколадці. Все це запили лимонадом. «А тепер, Павлику, будемо спати». Хлопчина надивившись жахів, на диво спав спокійно, не прокидаючись. Леонора за ніч один раз прокинулася. Відчула: автобус на вільній трасі мчав з шаленою швидкістю. «Хоч би нам благополучно доїхати», – мовила подумки. Одним оком зиркнула на екран. Там саме йшов еротичний фільм. Більшість пасажирів спали, але були й такі, що продовжували дивитися. «Добре, хоч Павлик спить і не бачить цієї «гідоти». Хоч ніч була спекотна, в салоні утримувалася свіжа температура – в кількох місцях працювали кондиціонери.

О дев'ятій ранку прибули на місце відпочинку. Це було велике мальовниче село на узбережжі Чорного моря. На превеликий жаль, місця Леонорі й сину в котеджному містечку не стачило. В однієї родини, яка

тут відпочивала, захворіла донька – раптово піднялася температура. Поки лікарі її лікували, господарі містечка запропонували добу провести в приватному секторі.

– Через добу місце в котеджі звільниться. – Ми вас одразу поселимо, – запевнили. – Обідатимете у нас. До комплексного обіду входять суп гороховий, печеня з куриці, пюре, салат з помідорів, компот з свіжих яблук та винограду. Ціни прийнятні. Двадцять п'ять гривень – це просто задарма.

Леонора з сином за адресою прийшли на просторе зелене подвір'я. Перед ними красувався великий кам'яний будинок. Леонора аж руками сплеснула від задоволення: «У ньому будемо жити. Це не котедж». Проте їх повели далі. Зупинилися біля продовгастого, викладеного з ракушняка, сарая з мансардою.

– Звичайно, не фонтан, проте, одну ніч переночувати можна, – мовив чоловік у зелених клітчастих шортах, в синіх гумових шльопанцях і орнажовій футболці в чорну смужку з написом «Шахтар».

Леонора з Павликом вузькою металевою драбиною піднялися на мансарду, відімкнули пофарбовані в коричневий колір двері. Перед ними відкрилася невеличка, затишна кімната з видом на подвір'я. Нічого зайвого – два ліжка біля стіни одне супроти одного, між ними біля вікна – стіл, в кутку – вішалка для одягу. Поставили свої речі, переодяглися і пішли до моря.

– Вам пощастило, – мовили відпочиваючі, які кількома днями прибули сюди раніше, – оці три дні штормило, весь берег був застелений водоростями, в море зайти було неможливо.

Спочатку скупалися, потім з оглядового колеса милувалася панорамою – утихомирене море злегка хлюпало срібними хвилями, перед ними у видолинку лежало село. Леонора з Павликом поглядами відшукала хлів з мансардою, в якому доведеться переночувати. «Та нічого, – розмірковувала мама, – нам би лише бути подальше від тієї міліції. Певне, часу не гають, розшукують. Ага, дудки, тут не впіймають».

Засмагали, знову купалися, обідали, опісля каталися на катамарані. На пляжі підприємливі господині виносили варену кукурудзу, креветки, пахлову – тістечка з горішками. Повечерявши, молоді люди йшли на танці до нічного клубу, мати з сином пішли відпочивати. Злипалися повіки – що то за сон у дорозі. Все подвір'я нагадувало рукавичку. З дверей будинку й хліва, схоже, з усіх щілин, які тільки тут були, заходили і виходили відпочиваючі. У кімнатці було душно – Леонора відчинила квартиру. Та за якийсь час дихати стало просто неможливо. Павлик ніби аж задихався. Коли жінка подивилася вниз, перед очима помітила

мініатюрний курник, в якому утримувалися маленькі курчата. «Так ось чому вікно весь день було зачинено», – подумала. Півночі не спали, заснули лише під ранок. Вранці вони поскаржилися, проте чоловік у клітчастих шортах одразу заспокоїв: «Не хвилюйтеся. Вони щойно вїхали. Переносьте свої речі і заселяйтесь».

Леонора полегшено зітхнула – справедливість таки восторжествувала. Не мучитися ж їм усі десять днів. «Якщо сподобається, – міркувала про себе, залишимося ще днів на десять, а можливо, й на місяць. Ось зателефонуємо батькові, аби тільки не хвилювався. Розповімо, як доїхали, як влаштувалися». Проте мобільного зв'язку не було. Жіночий голос весь час відповідав: «Абонент перебуває за межею досяжності». Пішли на телефонну станцію. Звідти зателефонували по міжміському. Ситуація та ж сама – трубочку в квартирі ніхто не брав. Леонора закопилила губу: певне, загуляв старий біс. Проте синові цього не сказала.

«Нічого, – втішала, – зателефонуємо завтра. Повинен же, врешті-решт, взяти трубку».

У котеджному будиночку було привітно й затишно – працювали кондиціонери. Як тільки вони прилягли на подушки, так одразу й поснули. Уже з самого ранку до кімнати усміхнулося яскраве південне сонце. День обіцяв бути погожим. Увімкнули радіо, прослухали останні новини, прогноз погоди. Потім пішли на сніданок. Страви були свіжі, смачні, з'їли з апетитом. Коли збиралися йти на море, їм назустріч у цивільному неквапом прошкували двоє незнайомих чоловіків. Один з них був старший, другий – молодший.

Коли порівнялись, той, що був молодший, звернувся до Павлика:

– Хлопчику, давай на хвилинку відійдемо в бік. З твоєю мамою нам необхідно переговорити в одній справі.

Залишившись віч-на-віч з Леонорою Фриз, Богдан Стоколос пред'явив посвідчення:

– Інспектор карного розшуку Черняхівського обласного управління внутрішніх справ капітан міліції Богдан Стоколос.

– Ви з Черняхівська? – очі Леонори від подиву аж заокруглилися.

– Так.

– Боже, ви навіть не уявляєте, яка я рада! Як я вас довго чекала. Аж стомилася. Нарешті! Нарешті всім моїм мукам прийшов кінець...

ОПОВІДАННЯ, ОПОВІДКИ

БАТЬКО НА СИНА

I

Лук'ян Мохначов приходив до бібліотеки з самісінького ранку. У читальному залі замовляв журнали з кольоровими вкладками – годинами роздивлявся фотокопії визначних майстрів світового мистецтва. Заворожено вдивлявся в картини Рубенса і Гойї, Ренуара і Ван Гога. Відзначав про себе: на багатьох полотнах майже немає різкого руху, жесту, натомість панувала тиша. В інших, загострено і ясно звучали час, пластика і колір.

... Лук'ян з'явився на білий світ в багатодітній родині, де крім нього було ще четверо братиків і сестричок. І хоч батьки Лук'яна не мали прямого відношення до мистецтва – батько працював освітлювачем у драматичному театрі, мати тут же – прибиральницею, Лук'ян рано прилучився до чарівного світу. А коли забачив, як театральний художник дядько Антон малює декорації, зупинився і стояв годину незворушно, мов укопаний. З-під пензля художника повільно народжувався чарівний краєвид. Мама Лук'яна була набожною людиною і по неділях та святах відвідувала церкву. Разом з собою брала і діток. Лук'ян із завмиранням подиху розглядав велетенські собори, не зводив погляд з витончених мальовничих іконостасів. Трохи згодом на прохання сина батько придбав у магазині фарби та пензлі і Лук'ян почав робити перші замальовки. Показував рідним, друзям та знайомим. Забачивши дитячі твори, виконані на високому рівні, усі хвалили, пророкували велике майбутнє. Воно б, можливо, так і сталося, якби не Друга світова війна, котра увірвалася, немов буревій, поставивши все з ніг на голову. Мальовниче місто над Десною, яке хлопчина сходив вздовж і впоперек, уже через деякий час лежало в руїнах. Ось ці руїни та згарища і відбивалися на полотнах Лук'яна Мохначова.

Коли у 1943 році радянські війська визволили Черняхівськ від німецько-фашистських окупантів, Мохначова демобілізували і він пішов далі громити ворога. У складі Лунецького Червонопрапорного полку морської піхоти визволяв Україну і Білорусь, Прибалтику і Польщу. Свій бойовий шлях завершив у Німеччині, проте демобілізувався лише в 1949 році. На бойових полях отримав ордени та медалі «За відвагу», «За визволення Риги», «За перемогу над Німеччиною», «За мужність», «Великої Вітчизняної війни».

Трохи згодом закінчив Центральну Військово-Морську школу. З часом вступив до Одеського художнього училища. Однак післявоєнна матеріальна скрута не дозволила його закінчити – навчання довелося залишити. Повернувся до рідного Черняхівська і влаштувався художником-оформлювачем. Минув деякий час. Вогник, який роками тлів у душі молоді людини, почав розгоратися з небувалою силою. Мохначов прагне стати професійним художником, аби творити справжні картини живопису. На його шляху здибався черняхівський художник Володимир Беляєв. Згодом творча доля познайомила й здружила з київським майстром живопису Миколою Глущенком. Мохначов багато чого перейняв і навчився у досвідченого майстра пензля. Змінив роботу. Почав керувати образотворчою студією при Черняхівському будинку піонерів та школярів. Вів активний спосіб життя. Під час літніх відпусток на велосипеді об'їздив всю Черняхівську область, згодом його двоколісна автомашинка з прив'язаним з боку мольбертом, дістала Закарпаття, Буковину, Поділля та інших регіонів України, побував у Росії, на Кавказі. В акварельних роботах відтворив майже три тисячі пам'яток історії та культури – всі храми Черняхівщини, золотого кільця Росії, православні храми Канади, цінні пам'ятники української архітектури. За деякими експозиціями Лук'яна Мохначова в Черняхівську була відновлена церква Казанської Божої матері. Всі безцінні роботи художник подарував музеям України. Окремі твори утримувалися не лише в музеях України, а й приватних колекціях заможних людей Канади, США та Великобританії. У творчому доробку митця було понад дев'ять з половиною тисяч робіт, виконаних аквареллю. На превеликий жаль, певна частина їх до наших днів не збереглася. «Я надзвичайно щасливий, що міг зберегти для нащадків, бодай на папері, прекрасні пам'ятки архітектури України, – ділюся своїми думками з друзями Лук'ян Мохначов. – Це мій скромний внесок у відродження культури рідної землі».

У великих та малих містах України, Білорусі, Росії та Канади було організовано сто тридцять персональних виставок. Під патронатом посольства України в Канаді, Української Православної церкви Київського патріархату, Українського товариства охорони пам'яток історії та культури у найбільших містах шести провінцій Канади було відкрито сорок чотири персональні виставки. Лук'яна Мохначова було прийнято Почесним членом Асоціації художників-акварелістів Канади та США.

На збереження та реставрацію пам'яток церковного зодчества, народної архітектури України православна Церква – Київський патріархат та Українське товариство охорони пам'яток історії та культури започаткували спеціальний неприбутковий благодійний фонд Лук'яна Мохначова. На пожертви, зібрані у Канаді, реставрували храм у Черняхівську – церкви Михайла і Федора, П'ятницьку церкву.

Митець проілюстрував ряд книг, що з'явилися друком у видавництвах Києва. У Канаді підготували кольоровий альбом з акварельних робіт. Українське телебачення на телеекрани випустило телефільм «Така його доля» – в центрі якого була проста і зворушлива розповідь про самородка з Черняхівська, талановитого художника. Фільм мав неабиякий успіх і на прохання телеглядачів багато разів демонструвався. У Києві з великим успіхом відбулися виставки митця, приурочені 2000-річчю Християнства та 75-річному ювілею Мохначова. Його твори обрамлені дубовими рамами трьох кольорів. Чорний колір обрамляє рами картин, на яких зображені зруйновані пам'ятки, сірі – для тих, що вимагають реставрації, коричневі – для картин, які перебувають у належному стані. Митець понад піввіку віддав пам'ятко-охоронній справі. Це кропітка, воістину титанічна праця, яку навіть належно не поціновано – Лук'яна Мохначова так і не прийняли до Національних спілки художників України. Натомість, його творчість наповнена глибоким змістом, освячена внутрішнім вогнем, який палахкотить і своїм яскравим сяйвом осяває шлях для молодих талантів.

Інспектор карного розшуку Черняхівського обласного управління внутрішніх справ капітан міліції Богдан Стоколос на персональну виставку художника Лук'яна Мохначова «Джерела духовної пам'яті» потрапив чисто випадково. Раптово почалася злива, з дому парасольки не взяв і йому десь потрібно було її перечекати. Двері обласної картинної галереї були відчинені і він шмигнув до них. Коли зайшов до залу, завішаного картинами, спочатку аж розгубився. Схоже, нічого подібного у своєму житті ще не бачив. Картини, картини, безліч картин... Від стелі і до підлоги. Одні малюють лебедів, інші – пейзажі, а тут – пам'ятки архітектури, почав читати написи: «Михайлівська церква 1655 року на Закарпатті», «Успенська церква 1775 року на Буковині», «Воскресенська церква XVII ст. в Сумах», «Успенський собор XVIII ст. в Києві». Виразність ліній, динаміка, піднесена урочистість, зворушливість. Все це захоплювало Стоколоса, викликало в його душі небачені раніше почуття. Із завмирання подиху переводив погляд від однієї картини до іншої. «Яка глибина думки, яка сила і велич!» – розмірковував Стоколос. Не зчувся як минула година. У вікно заглядало яскраве сонце, тротуаром уже без парасольок поспішали перехожі. При виході з виставки на столі лежала товстелезна книга відгуків. Свій запас залишив і Богдан Михайлович. Вигадувати особливо не вигадував, а написав простими земними словами, мовляв, виставка не залишила байдужим, глибоко запала в душу. Спасибі, що ви є на цьому світі і за ту радість, яку даруєте людям.

Повідомлення про те, що син причиняє батькові тілесні ушкодження, за адресою Мещерякова, 8, квартири 3 до міліції надійшло рівно о 22.45. На місце події одразу вирушив наряд БПС АП-14, який знаходився неподалік. Яскравий промінь ліхтаря автомашини висвітлив цегляний будинок. Чергування по охороні громадського порядку тоді несли прапорщики міліції Олег Шувалов, Григорій Зеленчук і старший лейтенант Ігор Підгайний. Водій одразу розвернувся і автівка вже за дві хвилини була на місці події. Двері будинку були зачинені на замок зсередини. З будинку долинав гамір, буцім там відбувалася бійка. Ігор Підгайний прислухався: лунали чоловічі крики, але їх зміст розібрати було неможливо. Підійшов до вікна, яке було розташоване другим від вхідних дверей. У кімнаті світло не горіло, двері відчинені. На підлозі неподалік дверного прорізу забачив чоловіка. Він чи то сидів, чи лежав на підлозі. Над ним схилився чоловік похилого віку, який раз по раз завдавав удари то в область шиї, то обличчя. Чи було щось у руках нападника, добре не роздивився – кімната не освітлювалася. Світло з сусідньої кімнати падало на спину нападника.

– Негайно припиніть бити людину і відчиніть двері! – наказав Ігор Підгайний.

– Чекайте, зараз відчиню, – глухим голосом мовив чоловік і попрямував до дверей.

Коли двері відчинилася, оперативники роздивилися краще. Перед ними стояла інтелігентна на вигляд людина вісімдесятирічного віку. Високе чоло з лисиною попереду, обіч на вуха спадало сиве волосся, продовгастий ніс, ледь відкритий рот, так неначе збирався щось мовити. Зодягнений у сорочку та сатинові труси, які сягали мало не до колін. У правій руці тримав кухонний ніж. Все було закривавлене – і старечі висхлі руки, і кухонний ніж, і біла сорочка. Під лівим коліном виднілося колото-різана рана, з якої сочилася кров.

– Хлопці, ви спізналися, він уже готовий.

– Ви вбили людину?

– Так. Убив свого рідного сина, – мовив чоловік. – Убив, захищаючи свою дружину та себе.

– Гаразд, – покладіть ніж, – сказав Олег Шувалов.

Чоловік одразу поклав ніж на дерев'яну табуретку, яка стояла біля стола на кухні.

Усі нараз перевели погляд на потерпілого. Це був чоловік років сорока. Труп перебував у положенні сидячи в кімнаті. Небіжчик був зодягнений у сорочку з бавовняної тканини бежевого кольору, по поверхні якого пролягли вертикальні смуги фіолетового та зеленого кольорів. Голова та шия закривавлені, верхній одяг також був весь у крові. Тіло

ще здригалося у конвульсіях. Ігор Підгайний поклав руку на живіт – дихання не визначалося. Небіжчик був копією батька – тільки значно молодший. Таке ж високе і широке чоло, продовгастий ніс, брови і волосся злегка віддавало сивиною. Над горішньою губою двома пензлями зависали вуса.

– Швидку медичну допомогу викликали?

– Так.

Вона не забарилася, приїхала за кілька хвилин – саме перебувала в цьому районі. Одному хворому було погано з серцем. Коли лікар Світлана Мазуренко зайшла до кухні, перше, що побачила, усе обличчя, шия та верхній одяг трупа закривавлені. Доторкнулася пульсу, але він не простежувався, дихання було відсутнє. На шії виднілися колоторізані рани. Оскільки потерпілий не подавав ніяких ознак життя, лікар більш детально не стала проводити огляд – це заборонялося.

Незабаром на місце події прибула оперативна група, до складу якої увійшли працівники міліції, прокуратури та судовий медичний експерт. У квартирі сусідів яскраво горіло світло. Богдан Стоколос натиснув кнопку і з протилежного боку пролунав протяжний дзвінок.

– Вибачте, будь-ласка, за такий пізній візит, – мовив Богдан Стоколос, забачивши у проїмі дверей двох молодих людей – чоловіка і жінку. – З вами по сусідству трапилося вбивство.

– Та що ви говорите? – схвильовано перепитала жінка і притулила руку до грудей.

Чоловік мовчав, але за блідим виразом обличчя було помітне хвилювання.

– Невже Лук'яна Болеславовича вбили? – перепитала жінка.

– Навпаки. Лук'ян Болеславович підозрюється у вбивстві сина Олексія.

– О, Боже! – вихопилося у жінки. – Давайте зробимо так: нехай чоловік іде, а я залишуся вдома. Я ніколи не мала справ з міліцією. Раз підеш, тоді по судах затягають.

– Ось і добре, – мовив Стоколос. – Дай, Боже, щоб ви і в майбутньому не мали справ. Але тут нічого страшного. Згідно зі статтею 127 Карного процесуального кодексу України ми роз'яснимо ваші права та обов'язки. А по судах вас не затягають. Ви не свідки, а всього-на-всього поняті. Тут будете лише присутніми під час огляду. Потім, коли складемо протокол, можете внести свої зауваження і підписами засвідчити відповідність записів.

– Ну гаразд, вговорили, – мовила жінка і звернулася до чоловіка: – Ходімо, Слава.

Тут уже вправно орудував експерт-криміналіст Володимир Богатирьов.

– Тілесні ушкодження були спричинені не більше, ніж за двадцять-тридцять хвилин до нашого приїзду. Кров, яка була на обличчі та шії трупа, ще не звернулася. Так, так... – Володимир Богатирьов натискував пальцями в білих рукавичках, – трупні плями розмиті, синьо-багряні, розташовані по задній поверхні тулуба та кінцівок, малокровні, при надавлюванні бліднуть та відновлюють свій колір через вісім хвилин. На лівій щоці синець з набряком м'яких тканин, на його фоні в області кута нижньої щелепи рана в поперечному напрямку при зведених краях. На підборідді по центру розташовані чотири рани.

Експерт-криміналіст виявив ще рани в лівій виличній області, в правій лобній області. У правій виличній області – рана з тканинними перетинками... Смерть настала внаслідок гострої крововтрати, яка виникла на тлі колото-різаної рани з ушкодженням життєво-важливих судин шії. Експерти дослідили знаряддя вбивства. Ніж кухонний, загальною довжиною 273 міліметри, мав дерев'яну ручку, лезо з двостороннім способом заточення, вістря дещо зігнуте вліво.

Богдан Стоколос по гарячих слідах вирішив спершу допитати жінку господаря Валерію Василівну Мохначову. Невисокого зросту, блондинка з блідими впалими щоками. Над лівою бровою виднілася родимка. Зодягнена у бавовняний джемпер коричневого кольору, з-під спідниці виглядала нічна сорочка, певне, вже відпочивала. З'ясувалося, Валерія Василівна за зором – інвалід першої групи.

– О котрій годині все це трапилося? – запитав Стоколос і пильно подивився на потерпілу.

– Ой, та я ж погано бачу. І не знаю, коли син повернувся. Але це було за годину до того, як приїхали працівники міліції. Двері відчинив батько. Прямуючи до своєї кімнати, Олексій проходив через мою. Я хоч і слабка на зір, та забачила на обличчі сина кров і мені зробилося страшно. Олексій це помітив одразу і зрозумів по своєму: розлютився і, розкинувши тремтячі руки, пішов на мене. Я злякалася, що син мене задушить і почала кликати на допомогу чоловіка. З сусідньої кімнати на крик вибіг Лук'ян. Він став між мною та сином і зробив йому зауваження, мовляв, як тобі не соромно чіпати маму. Чоловік побоюючись, щоб між ним та сином не виникла сварка, розвернувся і спокійно пішов до своєї кімнати. Олексій кинув навздогін: «Що, ховаєшся у свою конуру? Нам тут удвох тісно, один з нас повинен піти». Мовив це і пішов слідом за батьком. Потім між батьком і сином розпочалася бійка. Певне, все розпочалося з того, що Олексій почав псувати батькові картини. Вони були виношені, вистраждані, намальовані власними руками. Раптом щось важке упало на підлогу. Я підвелася та підійшла до кімнати. Напружуючи зір, помітила: чоловік лежить на підлозі, а згори на ньому сидить Олексій. Вони лупцювали руками одне одного та совали ногами. Я зля-

калася, син такий, що і мене міг би зачепити ногами – повернулася до своєї кімнати і сіла на ліжко. Бійка між ними тривала. Вони сварилися, залякували одне одного. Син казав батькові: «Я розпорю тобі живіт!». Після цього наслухала крик чоловіка. Через деякий час Лук'ян вийшов з кімнати і сказав мені: син ударив його ножем у коліно і показав рану. Потім зателефонував на швидку медичну допомогу і повідомив: у нього різана рана ноги. Йому потрібна допомога.

Синові допомога уже була не потрібна. Кілька секунд тіло тремтіло, билосся в конвульсіях, потім стріпнулося і замерло.

Богдан Стоколос, вибачившись за пізній час, почав допитувати Лук'яна Мохначова. Однак той згідно з статтею 63 Конституції України давати свідчення категорично відмовився.

– Дружина вам усе розповіла чітко. Мені додати більше нічого. Я, коли і свідчитиму, то лише в присутності адвоката.

– У такому випадкові, Лук'яне Болеславовичу, ви підозрюєтеся у вбивстві сина. Ми вас змушені затримати.

III

Наступного дня Богдан Стоколос підготував постанови про призначення медико-криміналістичної, судово-імунологічної, судово-цитологічної, судово-психолого-психіатричної експертиз, а також видав постанову про притягнення Лук'яна Мохначова, як обвинуваченого. Трохи згодом взяв участь в оперативній нараді при прокурорів Черняхівська. Оперативна нарада встановила: стосовно Мохначова Л.Б. порушено кримінальну справу № 25/36063 за ознаками злочину, передбаченого ст. 118 Кримінального кодексу України при перевищенні меж необхідної оборони. Лук'яну Болеславовичу було пред'явлено обвинувачення та обрано запобіжний захід у вигляді підписки про невиїзд. У справі провели ряд слідчих дій, спрямованих на дослідження дій вчиненого злочину.

Наступного дня тіло Олексія Мохначова віддали землі. Його поховала колишня дружина, яка мешкала разом з вісімнадцятирічною донькою Ярославою у Києві. Слідчі дії тривали. Богдан Стоколос викликав на допит Лук'яна Мохначова. Він був пригнічений і збентежений, в ділянці повік зависли мішки, шкіра під очима набула коричневого відтінку, віддавала жовтизною. На очах раз по раз з'являвся білий шар слизу і Мохначов сухими кістлявими пальцями витирав зволожені очі.

«Мохначов, Мохначов...» – Богдан Стоколос подумки кілька разів твердив одно й те прізвище. – Щось дуже знайоме. Де ж він його чув? Причому, здається, нещодавно. І раптом прийшов здогад. Та це ж художник! Тиждень тому, втікаючи від дощу, Богдан Стоколос чисто випадково зайшов до обласної картинної галереї, на якій експонувалися картини Лук'яна Мохначова.

Цього разу Лук'ян Болеславович був охочіший до слова.

– З чого ж нам почати? – сам себе запитав і продовжив: – давайте розпочнемо з історії мого життєпису. Я – фронтовик. Маю одну контузію та поранення обох ніг. Маю також бойові нагороди. Деякий час жив і навчався в Одесі. Потім прибув до Черняхівська. Працював у судно-ремонтних майстернях столяром по ремонту самохідних барж, а пізніше – в ДТСААФ інструктором з моделювання. Тепер не працюю ніде, перебуваю на пенсії.

– Чи піддавалися раніше заходам адміністративного або суспільного впливу, чи передавалися на поруки для виправлення і перевиховання?

– До адміністративної відповідальності ніколи не притягувався. Не судимий. На обліку в психоневрологічному та наркологічному диспансерах також не перебуваю.

– Кілька слів про свого сина.

– Син Олексій мав вищу освіту. Закінчив політехнічний інститут, за спеціальністю інженер-механік. Приблизно з 1994 року займався приватною діяльністю – торгівлею. Характер в Олексія – запальний, зловживав спиртним, висловлювався нецензурними словами, ображав, як матір, так і мене. Вимагав у нас гроші, які потім прогулював і пропивав. Свого часу я віддав город, який Олексій продав, а гроші пропив.

Мав дружину та доньку, з якими вже років п'ятнадцять, як не жив. Після розлучення поселився у нас. Стосунки між сином та мною були вкрай натягнуті – продовжував зловживати спиртним і досить часто спричиняв мені тілесні ушкодження.

– Лук'яне Болеславовичу, більш детально про події того злополучного дня.

– Зранку я пішов до магазину за продуктами. Додому повернувся приблизно о десятій годині. Від дружини дізнався: син кудись пішов. Куди саме, вона не знала, хоч і здогадувалася. Дорога в нього завжди була одна – на «точку» або до магазину. День минув спокійно. Увечері, десь так годині о десятій, я пішов до своєї кімнати і ліг відпочивати. Лежав на ліжку і дрімав. Раптом наслухав голос Олексія, який долинав з вулиці. Він комусь кричав: «Я тебе спіймаю та приб'ю». Кому це було адресовано, не знаю – на вулицю не виходив. Приблизно через півгодини син знову заявився додому. Я відчинив вхідні двері та впустив його до оселі. Звернув увагу: обличчя розбите, під очима синяки, щоки, брови та ніс закривавлені. Не став розпитувати, що з ним сталося, побоюючись скандалу. Однак ні з того ні з сього він сам на мене накинувся з ножем і порізав ліве коліно. Син, певне, подумав, що вдарив мене у живіт. Я одразу зрозумів: почався напад білої гарячки. Олексій розбив вікно, склом порізав собі руку і впав на мене. Спочатку я тихенько

лежав під його багатирським тілом, а коли син перестав дихати, виліз і поповз до телефону. Викликав швидку медичну допомогу та міліцію. Сина я не бив ножем у шию. Невже я міг підняти руку на свою дитину? Я Альошу навіть у дитинстві не бив, хоч інколи він на це й заслуговував. Олексій же навпаки – давав волю рукам. Однак раз так побив свою дружину – півроку лежала у лікарні, а потім віддухопелив тестя і тещу. Рік тому не стало моєї доньки Галини – померла у віці сорок п'ять років. А тепер і сина втратив...

Богдан Стоколос відчув: Мохначов лукавить, щось не домовляє. Він розповідав і раз по раз кліпав очима. Це була ознака невпевненості у собі. Дав можливість перепочити, все осмислити, зібратися з думками. Тим часом Стоколос почав знайомитися з висновками судово-цитологічної експертизи. На клинку ножа виявлено кров людини чоловічої генетичної статі та піт. Отримані дані дозволили стверджувати думку про присутність на клинку ножа крові особи з групою крові, яким є потерпілий Олексій Мохначов. Антиген В, властивий Мохначову Л.Б. може походити як за рахунок крові, так і за рахунок поту. На руці ножа виявлено кров людини чоловічої генетичної статі і піт. При серологічному дослідженні змінених слідів крові та поту на клинку виявлені антигени А, В, Н. При вилученні антигенів поту і повторного дослідження виявлений антиген В. Антиген А і Н не визначилися. Таким чином, на руці може бути присутній піт особи з групою крові В, яким є Мохначов Л.Б.

Висновки, висновки... Судово-імунологічної експертизи, медико-криміналістичної, комплексної психолого-психіатричної... І всі не на його користь. Виправдовується, старий. Не хоче брати на себе вину. Тут Богдану Стоколосу зателефонували з слідчого ізолятора тимчасового утримання: Лук'ян Мохначов добровільно проситься на допит.

– Товариш слідчий, я оце подумав-подумав і хочу додати таке: – Мохначов закашлявся, потім продовжив: – Коли я сина відштовхнув від дружини, побоюючись, що він почне мене бити, побіг до своєї кімнати. Щільно зачинив двері і накинув металевий гак. Але Альоша так потягнув на себе двері, що гак відірвався. Проникнувши до кімнати, син повалив мене на підлогу, сів згори, схопив за шию і почав здавлювати. Зібравши зусилля, своїм підборіддям притиснув руки сина, але через кілька секунд відчув удар в коліно лівої ноги та різкий біль. Я боявся: син міг мене повторно вдарити. Тоді кулаком правої руки я завдав удару в обличчя. Однак Альоша продовжував на мені сидіти і не мав наміру підводитися. Тоді схопив з підлоги перше, що мені потрапило до рук. Це був ніж, яким син мене поранив у ногу. Я спробував завдати удару Альоші, але ніж випав. Тоді схопив інший предмет з підлоги і почав бити в голову та шию. Все це відбувалося так швидко, що стоїть переді мною, немов у тумані. Згодом його відкинув, схопив обома руками за

шию і почав стискувати. Стискував до того часу, доки не відчув: тіло обм'якло і він ніби перестав дихати. Після цього відпустив руки, зіпхнув сина з себе і підвівся. Перевів погляд на підлогу, там лежали два ножі. Лезо одного з них було зламане. Обидва ножі закривавлені. Потім я зателефонував до швидкої допомоги та міліції. Син лежав мертвий. «Ну що, – запитав я його, – допився та досварився?» Він мовчав. У цей час хтось постукав у вікно та попрохав відчинити двері. Я підняв ніж з неушкодженим лезом, відніс на кухню і попрямував до дверей. Коли відчинив їх, на порозі стояли працівники міліції.

– З якою метою ви завдавали удари по голові та шиї сина?

– Я захищав свою дружину та себе. В протилежному разі син у нападі білої гарячки міг би вбити обох. Наміру вбивати його у мене не було. Альошину погрозу я прийняв, як реальну загрозу нашому життю. В убивстві щиро каюся. Коли ще маленьким брав свого синочка на руки, ніколи не міг подумати: прийде час і я задушу його власними руками.

Богдан Стоколос до потерпілого ставився по філософськи: добре, що я не на його місці. Зрозуміти можна, а ось вибачити – ні.

IV

Перегорнув аркуш настільного календаря. Погляд вихопив напис: «Серпень» і дві двійки. Сьогодні їхнє свято. Співробітники органів внутрішніх справ України мають вшанувати пам'ять колег, які загинули під час виконання службових обов'язків. Правоохоронці Черняхівська також хвилиною мовчання вшанують людей у міліцейських погонах, що загинули в боротьбі із злочинцями. Згадають і його друга і колегу Миколу Белоусова. Був значно молодший за Богдана, але вони заприятельували уже з першого дня. Разом ходили на завдання, разом шукали злочинців, разом раділи своїм перемогам. Схоже, все добре складалося в молодого правоохоронця, який деякий час тому прибув до Черняхівська. Та ось настав той злополучний день 11 листопада 1992 року. Капітан Белоусов разом з чотирма міліціонерами прошкували по вулиці Щорса. Напередодні трапився злочин і вони мали розслідувати його. На місці Белоусова ледь не опинився Богдан Стоколос. І лише чиста випадковість – йому доручили інше завдання – врятувала життя. «Значить, не смерть твоя була», – казали колеги. Стоколос тоді немов аж почорнів, втративши друга, боляче переживав, кілька днів ходив, немов сам не свій. ... Отже, годинник показував одинадцять годин і одинадцять хвилин. Коли правоохоронці порівнялися з багатопверховим будинком, раптом наслухали дзенькіт битого скла і у вікні забачили схвильовану жінку з розкуйовдженим волоссям. Зі сльозами на очах вона благала:

– Грабують! Допоможіть!

Хвилину тому до квартири подзвонили. Коли господиня подивилися у вічко, на площадці забачила двох людей – один з них був у міліцейській формі. Жінка без усяких думок відчинила двері. Грабіжники затягли її до квартири і почали вимагати гроші і коштовності.

Міліціонери одразу кинулися на допомогу. Першим до квартири влетів Микола Белоусов. Йому назустріч полетіли кулі. Одна з них влучила прямісінько у серце капітана міліції. Бандити, відстрілюючись, кинулися втікати. Жінка та її малолітня донька, яких злочинці потім зачинили у ванні, залишилися живими. Того ж дня правоохоронці Черняхівська кинулися на розшуки грабіжників. Через деякий час співробітники патрульно-постової служби затримали одного з убивць. Відчуваючи, що розплати не уникнути, один з бандитів намагався вихопити бойову гранату, але зробити це йому не вдалося.

Тіло іншого бандита правоохоронці знайшли мертвим через кілька тижнів. По місту пронеслися чутки: його вбили свої.

Капітан Микола Белоусов три тижні не дожив до свого дня народження. Четвертого грудня йому мало виповнитися всього тридцять чотири роки. Наказом Міністерства внутрішніх справ України Миколі Олексійовичу Белоусову посмертно було присвоєно звання майора.

З гучномовця, що стояв у кутку на столику, донеслося коротке пі-пі-пі... Передавали сигнал точного часу. Зиркнув поглядом на годинник. Рівно одинадцята. Йшов секунда в секунду. Що значить, японський. Десь читав: годинники в Японії складають цнотливі дівчата в лабораторії, яка міститься під водою.

– Богдане Михайловичу, – прочинилися двері і в проймі з'явилася голова чергового. – Всі до монументу. На мітинг!

Богдан Стоколос вийшов зі свого кабінету і замкнув двері на ключ.

2008

КУБЛО

Родина Дарнопих спочатку мешкала у військовому містечку, що розташувалося на околиці Прилук. Згодом отримала двокімнатну квартиру у центральній частині міста по вулиці Пушкіна. У батьків Олексій був єдиним сином – інвалід дитинства другої групи. Відмовляли ноги, пересувався тротуаром лише на візочку. У неповні двадцять літ Олексій залишився круглим сиротою – спочатку обірвався земний шлях батька – Олексія Йосиповича, а потім за вічний обрій пішла і мати – Лідія Олександрівна. Перед небуттям вона враз зістарилася, зробилася худою і немічною. Їй нелегко було ходити до магазину, приносити продукти. Жінка прохала допомоги. І вона знайшла в

особі соціального працівника територіального центру обслуговування непрацездатних громадян. Її звали – Марина Галькевич. Це була молода жінка приємної зовнішності – пряме коротке волосся, повні, фарбовані у вишневий колір, вуста. З-під темних брів дивилися сірі очі, по вінця виповнені добротою. Зодягалася досить скромно: чорні джинси брунатна з білою вставкою біля комірця кофтою, чорні черевки, на голові плетена шапочка чорного кольору з червоними смужками, на лівому плечі незмінна з шкірзамінника біла сумка.

Уже з перших днів Марина зробила для себе неприємне відкриття – син в Лідії Олександрівни хоч і інвалід, проте чарочку полюбляє. Пропивши свої кошти, починав відбирати в матері пенсію, а коли та не віддавала, пускав у хід кулаки. До Олексія почасти заходили такі ж, як і він, п'янички-однолітки. Коли бракувало коштів, з квартири виносили фарфоровий посуд та кришталеві кухлі.

– Олексію, як тобі не соромно пропивати речі, нажиті батьківськими мозолями? – не раз повчала Марина.

Проте Олексій на зауваги і повчання не звертав особливої уваги. З часом, коли мамі з сином мешкати в оселі стало неможливо, – син постійно бив та виганяв з квартири, – серце соціального працівника не витримало:

– Лідіє Олександрівно, я вас знаю з самого дитинства. Мені боляче дивитися, як ви мучитеся. Переходьте жити до нас. В оселі, правда, затісно, проте ніхто не зобижатиме.

– Знаєш, моя дитино, що я тобі скажу? Доглядай мого непуцящего сина, аби не пропив квартири, та не позбувся житла, а я тобі відпишу свою частку.

Лідія Олександрівна немов відчувала свій близький відхід – невдовзі її не стало. Марина Галькевич поховала небіжчицю за свій рахунок. Після смерті матері Олексій геть чисто спився, пропив усе домашнє майно, сам залишився у голій квартирі, яка з часом перетворилася на справжнісіньке кубло – сюди топтали стежку всі, хто бажав випити, та ще й на дармівщину. На цей час ноги в Олексія відмовили зовсім – міг тільки сидіти в ліжку. Марина продовжувала його доглядати – кожного дня приносила їжу. Вволю наївшись, міг собі дозволити нагрубити Марині, а інколи так нахабнів, що й виганяв з квартири. Дружки ще дужче зачастили – двері оселі не замикалися і не зачинялися. Дійшли до такого зухвальства, що один час ледь не продали його квартиру.

– Бач, я ж тобі казала, – повчала Марина, – до добра вони тебе не доведуть.

– Ну, квартиру б продали, а мене куди? – наївно розмірковував, розвалившись на дивані.

– У гіршому разі – на вулицю, в кращому – в притулок.

– Е, ні, в притулок я не бажаю.

– Отож. Коли не бажаєш, давай зробимо так, як за життя говорила твоя мама – частину квартири переоформимо на мене – складемо договір довічного утримання.

Олексій Дарнопих погодився. Марина погасила всі борги, які накопичилися за два роки і продовжувала його годувати. Все ж від чарки не відмовився. Пропивав пенсію, пив те, що приносили з собою друзі-п'янички. П'ятики досить часто закінчувалися сварками і бійками – сусіди були вимушені звертатися за допомогою до правоохоронців. На деякий час в оселі запанував дух миру і спокою. Та згодом після п'яних оргій все розпочиналося спочатку.

II

Цей день в родині Цапенків розпочинався, як і всі попередні. Він не передбачав ніякої біди. Мати з батьком збиралися на поминальний обід – відзначали сороковини з дня смерті їхнього приятеля. Син Данько мав йти до міста, зняти кошти з банкомата.

– Сину, в нас закінчується мило й зубна паста. Повертатимешся, зайдеш до аптеки. Втім, – подивилася у хлібницю, – візьмеш по буханцю чорного й білого хліба. У нас черствого окрасць лишився.

– Візьму, мамо. Неодмінно. Не переймайся, – Данько почав зодягатися.

У чорних джинсах помітив гандж – знизу нитки вистріпалися – пожбури в куток. З шафи дістав сині – були вони майже новісінькі. Якщо й зодягав, разів три не більше. На себе накинув сірий, зв'язаний мамою светр, ноги взув у темні кеди. Подивився у люстерко. На блідому овалному обличчі знизу виокремлювався широкий приплюснутий ніс, під крилатими бровами змигували темно-карі очі. У молодості вони й зачарували ніжну й чарівну блондинку. Одружилися, під одним дахом прожили дев'ять років – на більше ні сил, ні терпіння не стачило.

Данько мало не щодня заглядав у чарку. Щоправда, після п'ятики агресивністю не відзначався, поводив себе тихо й сумирно. Проте такий спосіб життя, який вів її чоловік, дружину не влаштовував. Мама один час намагалася лікувати сина від алкоголізму, але ця затія виявилася марною. Після розлучення Данило не спілкувався ні з дружиною, ні з п'ятирічною донькою. Катруся також відцуралася батька. Дружина образ чоловіка витруїла зі своїх мізків. Діставшись міста, Данило Дарнопих зняв гроші в банкоматі, про мамине прохання одразу й забув. Побрів на центральний ринок – в куточку, за дерев'яними ящиками, бабусі продавали самогонку.

– Михайлівна, літру! – Данько на пальцях показав старенькій підсліпуватій бабусі, зодягненій у картате поношене пальто.

– Візьми! – з-під поли подала прозору пластикову пляшку, – свіженька. Учора вигнала.

– Міцна?

– Градусів під п'ятдесят.

– А то минулого разу взяв, почали пити з хлопцями, а воно, як вода.

– Ти, голубе, в мене брав?

– Та ні, бабусю. В Григорівни.

– Отож і не говори такого. Приходь лише до мене. Горілка, як вогонь. З чого я виготовляю? З цукру і дріжджів. Буває, коли гонять, до браги гуму кидають – люди не хмеліють, а просто дурить. Гаразд, бери і йди, забалакалися ми з тобою, ще міліція нагрєне.

Після ринку Данько заспішив до свого приятеля Олексія Дарнопиха. Той мешкав у другому під'їзді на третьому поверсі. Коли переступив поріг оселі, годинник показував одинадцятю ранку. Олексій лежав на розкладному дивані й мовчки дивився у стелю. Забачивши гостя, нараз пожвавішав, спершись на праву руку, підвівся, зрештою, притулився спиною об голу стіну. Данько примостився у фотелі, що стояв супроти. Між ними стояла тумбочка – її використувували, як приставний стіл. Данько відкрутив ковпачок, розлив по склянках. Самогонка затанцювала срібними пухирчиками.

– Казала Михайлівна, як змія, – мовив Данько.

– Старушенція помями торгувати не буде, – Олексій підняв чарку, цокнувся з Даньком, – ну, друже, аби ми своїх ворогів пережили.

Після першої випили по другій, а небавом і по третій. Закусили огірком та ліверною ковбасою. Закурили. Синій димок сотався з цигарок, стиха завели розмову. Недопалки гасили в алюмінієвій банці з-під пива. З неї Данько виготовив таку собі попільничку. Ось двері відчинилися. На порозі, немов гриб, виріс Ігор Торохтій.

– Привіт, кореша! – гучно вигукнув і почав роздягатися.

Скинув чорну плетену шапку, на голові кучерявилосся коротке чорне волосся. Шкіряну куртку з капюшоном повісив у передпокої. Його струнку, немов в атлета поставу, облягала синя в'язана кофта, на ногах виднілися блакитні джинси і темно-коричневі кросівки.

Дарнопих налив кожному по сто грамів. Ігор взяв склянку, на середньому пальці правої руки виднілося татування у вигляді православного хреста. Торохтій пив чарочку та особливо не зловживав. А ось подружнє життя не склалося – розлучилися. Проте з колишньою дружиною Зоєю і чотирирічною донькою Дашенькою стосунки підтримував – часто приходив у гостину, дружина з донькою відвідували його. Ігор вважався інвалідом третьої групи загального захворювання, ніде не працював. За станом здоров'я до армії не взяли – строкову службу не проходив. З часом ще й онкологія долучилася. Мешкав з

мамою в однокімнатній квартирі. Останнім часом заприятелював з Анатолієм Капшуком. Мама була проти такої дружби – Толян ніде не працював, зловживав спиртним, на її погляд, він антигромадський спосіб життя. Ігор приятелював з Олексієм Дарнопихом і коли Данько, не прохмяляючись, днями мешкав в його оселі, то на прохання друга, Торохтій частенько випроваджував Цапенка додому.

– Братва, чи не гарно сидимо? – Олексій Дарнопих взяв до рук телефонну трубку, – тільки нашій чесній кумпанії не вистачає Толяна Капшука і Гени Титикала. Такі славні хлопці! Зараз я їм зателефоную. Одначе у квартирі Титикала слухавку ніхто не брав.

Геннадій займався надомною працею – виконував замовлення взуттєвої фабрики «Алітон». Цього дня мав доставити на фабрику виготовлене ним взуття. На допомогу Титикало покликав Анатолія Капшука – в того був велосипед. Коли відвезли товар і повернулися додому, у квартирі несамовито лунав телефонний дзвінок.

– В апарата! – Геннадій кинув у слухавку.

– Алло, це Гена?

– Так, Титикало завжди слухає.

– Заходь до мене у гостину. Ще прихопи з собою Толяна. Між іншим, ти не знаєш, куди він подівся? Трубки не бере. Я вже годину телефоную.

– А він нікуди й не «подівся». Толян стоїть поряд зі мною. Допомагав відвезти на фабрику взуття.

– Гаразд, ми чекаємо на вас, – мовив Дарнопих, й дістав з портмоне гроші, – слухай, Данько, поки хлопці прийдуть, збігай на ринок, візьмеш літру. Тільки ж такої, як брав. Зрозумів?

– Всьо чітко! – Цапенко різко підвівся з фотеля.

Олексій з Ігорем не встигли перекурити, як до оселі зайшли Анатолій Капшук і Геннадій Титикало. Анатолій – обличчя вкрите веснянками, з лівого боку під нижньою губою дві коричневі родимки, продовгастий ніс з горбинкою. Зодягнений у ратинове темно-сіре пальто, чорній плетений шапці з написом «Москва» з правого боку і чорних черевиках. Геннадій був у клітчастому пальто зеленого кольору, на голові лежав темно-сірий берет, на ногах виднілися замшеві коричневі чоботи. Сам середнього зросту, пряме руде волосся сягало плечей, великий загострений ніс.

– Ох, братва, морозяка на ніч припікає, час би й зігрітися! – Данько поставив на тумбочку літрову пляшку.

– Що ти приніс? «Миргородської»? – Олексій іронічно прискалив око.

Всі, не змовляючись, дружно розсміялися.

– Та й ми прийшли не з порожніми руками, – Геннадій з Анатолієм

вийняли з кишень по пляшці домашньої.

– Слухай, кореш, – Данько скосував погляд на Геннадія, – це моє коронне місце.

Титикало достеменно знав Данила – з ним краще не зв'язуватися – агресивний і цинічний, зухвалий і жорсткий, підступний і безжальний. Проте в оточенні братків й Гена проявив хоробрість:

– Слухай, Данько, знаєш де твоє місце? – запитав і тут же відповів: – На кладовищі.

Данило жарту не зрозумів, у відповідь намагався його пхнути, проте Геннадій вивернувся, гайнув на кухню і приніс звідтіля обшарпану, давно не фарбовану табуретку.

... З пляшки у склянки сизим струмочком лилася самогонка. Всі на якусь мить затихли у передчутті бучного застілля. Та ось домашню було розлито, братки взяли по склянці, поцокалися, побажали один одному вдачі і перехилили.

– Гм... Пішла, як брехня по селу! – мовив Олексій Дарнопих.

– Та вже й не говори! – додав Анатолій Капшук.

Одні кинулися закусувати, хоч, власне, окрім огірка та хамси й закусувати було нічим, інші одразу закурили цигарки. Невдовзі у світлиці коромислом зависли сиві кужелі диму.

– Гено, – Олексій звернувся до Титикала, – відчини двері на балкон, інакше ми задихнемося.

Дарнопих перевів погляд на «стіл». Самогонка ще була, а ось закуски майже ніякісінької.

– Данько, – звернувся до нього Олексій, – ти ходив, хоч би хлібину взяв.

– Groшей не стачило, – буркнув з-під кошлатих брів.

– Не бреш! – обірвав його Дарнопих. – Ти ж хвалився: гроші з банку зняв.

У цей час на квартиру Марина Галькевич зателефонували.

– Це сусіди Дарнопиха, – у мембрані жінка наслухала чіткий чоловічий голос. – У квартирі Олексія знову п'яна компанія – шум, гамір, крик, матюччя. І ніби хтось стукає по батареях. Ви б сходили, подивилися. Може, батареї опалення на металобрухт знімають?

Марина так і присіла – чого доброго, може, й справді знімають. Таким п'яницям недовго. Зиркнула на годинник – третя дня. Хутко зодяглася – на себе накинула рожевий светр в чорно-білу смужку, червону куртку з капюшоном.

– Ти куди? – вигукнув чоловік. – Так легко зодяглася. Мороз градусів під двадцять.

– Та я зараз... Збігаю подивлюся, що там робиться.

Коли зайшла до приміщення, першим забачила Олексія. Він лежав

на дивані, тільки по стелі водив посоловілими очима. Неподалік на табуретці сидів Геннадій Титикало, у фотелі напівсидів, напівлежав Данило Цапенко. Поряд розташувались Ігор Торохтій та Анатолій Капшук. Тому табуретки не стачило і він примостився на картонному ящику з-під телевізора. За цей короткий час Марина встигла всіх добре вивчити.

– Олексію, що тут у вас робиться? – ще з порога вигукнула. – Мені щойно твої сусіди телефонували: за стіною – шум і гамір, по батареї стукають, може, знімають.

– Таке й притіяло! – розсміявся Олексій. – За кого ти нас тут вважаєш? Сама бачиш: до мене прийшли приятелі. Випили по чарці, сидимо, дружньо розмовляємо. Ніхто не кричить і не стукає. То, може, в їхніх головах щось стукає.

– Дивися, Олексію, я вже не раз говорила: дружки до добра тебе не доведуть.

– Тьотя, ша! Не шуми! – розлупавшись, зле вигукнув Данько. – Йди туди, звідки прийшла.

– Ти бач, який! – обурилася Марина. – Він ще вказуватиме мені куди йти. А не пішов би ти під три чорти! – вигукнула і перевела на іншу тему. – Олексію, я тобі вранці сніданок приносила. Ти хоч їв, чи їм віддав?

– Сама бачиш, яка в нас закуска, – іронічно усміхнувся Олексій.

– Гаразд, зараз я вдома щось приготую, а мій синок принесе.

Минула година і до оселі зайшов неповнолітній хлопчина.

– Тут вам мама їсти передала, – почав викладати на стіл. – Казала: аби одразу їли, щоб не прочахло.

– Ох, який ти в нас розумник! – Геннадій Титикало намагався погладити по білявій голівці.

– Передай мамі наше спасибі! – додав Ігор Торохтій.

– Великий рости і не кашляй! – усміхнувся Олексій Дарнопих.

Дружина Геннадія Алла увечері розпочала розшукувати свого чоловіка. Спочатку зателефонувала матері Анатолія Капшука.

– Надіє Митрофанівно, ви не знаєте де зараз перебуває мій чоловік і ваш син?

– Напевне у Дарнопиха. Де б він ще міг бути?

– Не пам'ятаєте, який в нього телефон?

– Брехати не буду, але подзвони 5-40-38. Якщо ні, телефонуй у довідкову.

Алла набрала номер і в мембрані наслухала пропитий з хрипінкою голос, який тут же озвався кашлем. Так кашляв, ніби їй прямісінько в ухо – вона відхилила слухавку. Відкашлявшись, мовив:

– Альоша Дарнопих слухає.

– Слухай, Олексію, це дружина Титикала. Гена в тебе?

– Ге... Ні...ні... його немає.

– А Толя Капшук? До речі, за нього мама турбується.
– Толя є. Дати в ухо?
– Дай, будь ласка, йому слухавку.
– Толя, Гена у вашій компанії?
– Це Алла? Твого чоловіка з нами немає ми з ним дійшли до перехрестя вулиць, потім наші шляхи розійшлися.

Алла відчула: Капшук лукавить. Тоді вона попрохала свою сусідку Людмилу Жигудіну прогулятися вечірнім містом. Такі моціони подруги здійснювали майже кожного вечора. Та охоче погодилася. Цього разу Алла з подругою попрошували по вулиці Пушкіна. Серцем відчувала – в квартирі Дарнопиха має бути її чоловік. Жигудіна погодилася. Коли наблизилися до будинку за номером 78, Алла залишила Людмилу неподалік під'їзду, а сама зайшла на квартиру. Годинник показував шосту вечора. В оселі так було накурено, вона ледь забачила свого чоловіка – Геннадій напівлежав у фотелі й солодко спав. На дивані, зібгавши ноги, вкрившись ковдрою, лежав господар – Олексій. Анатолій Капшук розлупався, блимнув одним оком.

– Толян, як тобі не соромно? – Алла почала шпетити Капшука, - ти ж мене запевнив: чоловіка у вашій компанії немає. Зачекай, ось прийде наш син, він з тобою швидко розбереться.

– Заспокойся! – подав голос Торохтій. – Це Альоша запросив нас у гостину. Толян тут ні при чому. Ми вже прохмеліли, збираємося розходитися.

– Слухай, Толя, – Алла змінила гнів на милість, – я бачу: ти тут трохи тверезіший, проснеться Геннадій, приведи мені його додому.

Сама ж чоловіка будити не стала. За роки подружнього життя достеменно вивчила характер: після випитого, дає хropaка, а проснеться, одразу прошкує додому. Коли Алла збиралася залишати оселю, біля батареї помітила чийсь ноги. Аж сахнулась – як вона не наступила. Обличчя не було видно, закривала пола куртки. Ступила крок, підняла полу – лице було незнайоме.

– Толя, а це хто? – звернулася до Капшука.

– Один чувак. Ти його не знаєш. Нехай спить, не чіпай.

Це був Данько Цапенко.

III

Коли Алла залишила оселю, Данько розплющив очі.

– А хто це до нас приходив? – мовив позіхаючи. – Якась жінка. – Навіщо ми її відпустили. Кохалися б по черзі.

– Я тебе, гад, покохаюся! – голосно вигукнув Титикало. – То моя дружина.

– Гена, – усміхнувся Олексій. – Ти спиш, як куриця. Все чуєш.

– Атож. Я й не спав. Тільки удавав, буцім сплю без задніх ніг.

Данько, підвівшись, подибуляв до вбиральні, повертаючись назад буркнув:

– Як таке могло трапитися, я сидів у фотелі, у ньому ж і задрімав. Прокинувся під столом, – замахнувся на Геннадія, – ану вставай з мого місця!

– Ти бач, який герой! – обурено вигукнув Титикало. – Ти хоч знаєш де твоє законне місце? Я вже тобі казав: на кладовищі, – підвівшись, пхнув Цапенка.

Данько не втримався, падаючи, ногою зачепив тумбочку, брязнули на підлогу миски, одна з них розбилася навпіл.

– Братці, ні ви не уявляєте, як мені набрид цей Данько. Гірше гіркої редьки. Оце як дізнається, що пенсію одержав, прилізе і сидить по тижню. Допоможіть мені його вигнати!

Титикало підвівся і почав виганяти. Данько продовжував лежати на підлозі. На допомогу Титикалу прийшли Капшук і Торохтій – носачами почали бити під бік.

– Братці, досить! – скомандував Олексій. – «Мокруха» в моїй оселі непотрібна.

Цапенко деякий час лежав незворушно. Коли прийшов до тям, приятелі продовжували пиячити. Стиха підвівся, мовчки, не мовивши жодного слова, вийшов на площадку. Сходінками спустився вниз. Мороз одразу освіжив його мізки. Почав нишпорити по кишенях – портмоне й мобільного не було. Данькові спало на думку зайти до міського відділу міліції, мовляв, його обікрали. Черговому розповів: перебуваючи в оселі Олексія Дарнопиха по вулиці Пушкіна, 78, його побили, відібрали гроші, які він зняв у банкоматі, й забрали мобільний. Співробітник міліції попросив Цапенка проїхати на місце події. При обстеженні з'ясувалося: мобільного ніхто не крав, він випав з кишені і спокійно лежав у фотелі. Портмоне з грошима також ніхто не крав – Данько сам поклав його до задньої кишені джинсів і просто забув. Після вибачень Цапенко залишив кубло і поплентався додому.

Забачивши п'яного сина, мама ні про що не розпитувала – ні про зубну пасту, ні про хліб. «Добре, що хоч сам прийшов. Нехай спить», – подумала, а невзбарі й сама з батьком пішла відпочивати. Через дві години Данько проснувся – боліли ребра з правого боку, саме з того, де братки черевиками наддавали стусанів. «Це не мобільний і не портмоне, – подумав, – його незаслужено образили, та ще й намагалися викрасти мобільний телефон. Цього вибачити не міг – вирішив помститися». Деякий час лежав незворушно, все обдумував. Згодом підвівся, зайшов до кухні, увімкнув світло. Перше, що вихопив його погляд, – складаний ніж. Свого часу він був зламався. Кінчик ножа, аби не

порізати долоню, Данило обмотав синьою ізоляційною стрічкою. Почав зодягатися. Замість джінсів натягнув сині спортивні штани, ноги взяв у кросівки, накинув куртку з капюшоном і попрямував на Пушкіна, 78. Незабарі був біля дверей квартири, в якій мешкав Олексій Дарнопих. Як і завше, вони були відчинені. До квартири зайшов тихо й одразу двері замкнув на внутрішній замок. Годинник показував північ. Світло горіло у вбиральні і в кімнаті. З коридору помітив: на кухні, на матраці спав Ігор Торохтій. Геннадій Титикало лежав у фотелі, схиливши голову в бік тумбочки. Олексій хропив на дивані. Зорієнтувавшись, Цапенко сягнистим кроком підійшов до Торохтія й ножем завдав удар у шию. Певне, попав у судину, кров так і бризнула. Ігор одразу захрипів. Данько з помираючого стягнув літню шкіряну куртку – може, там гроші. Обмацав кишені, їх ніде не було – куртку жбурнув у куток. У світлиці підійшов до Геннадія Титикала – той спав міцно. Пригадав розповідь свого приятеля зека. Аби людина довго не мучилася, якщо спить, краще розбудити. Данько доторкнувся до грудей Геннадія:

– Вставай, приїхали!

– Так швидко, – заплямав вустами.

Данько збирався виходити, та забачив: Олексій підвів голову.

– Що ти робиш? – кулаками тер заспані очі.

– Те що бачиш! – буркнув Данько. – Мовчи й сопи у дві дірочки. Багато говоритимеш, буде те, що й з ними.

Аби Дарнопих не міг викликати міліцію, поблизу дверної коробки, Цапенко перерізав телефонний дріт. Після цього спокійно вийшов з квартири. По дорозі додому на перехресті вулиць Київська та Котляревського зайшов до громадського туалету, в дірку викинув ніж та шкіряну рукавичку.

Коли повернувся додому, батько після поминального обіду міцно спав, мама саме прокинулася.

– Ти знову кудись ходив? Лягай радше відпочивати. Уже друга ночі.

– Мамо, ти краще скажи: не бачила мого паспорта?

– Бачила. Лежить на горішній полиці. А навіщо він тобі?

Данило взяв паспорт, відкрив обкладинку. Так, це його. З фотокартки дивився молодий і красивий юнак.

– Мамо, я сьогодні спати й не думаю. Терміново виїжджаю з Прилук. Можливо, десь влаштуюся на роботу. Це ж не діло, тижнями волочитися без роботи.

– Куди ти, сину, поїдеш проти ночі?

– Спочатку дістанусь Гребінки, а потім махну на Полтаву. Там у мене багато приятелів. Гадаю, вони допоможуть влаштуватися.

IV

Вранці, прокинувшись, дружина побачила: Гена додому так і не повернувся. Занепокоїлася й одразу зателефонувала своїй подрузі:

– Людо, доброго ранку! – мовила скоромовкою, – уявляєш, учора ввечері Гена так додому й не повернувся. От, bestія. Я так переймаюся – на мені все тіло тремтить.

– Не бери близько до серця. Зачекай хвили з п'ять, він ось-ось з'явиться.

Проте Алла заспокоїтися не могла. Серцем відчувала: трапилось нещастя. Бігала по кімнаті, заламувала пальці. Кинулася телефонувати. Від хвилювання набрала не той номер. За другим разом в слухавці почула глос Анатолія Капшука.

– Слухай, ти вдома ночував?

– Так. А де б же я міг?

– Я ж тебе вчора просила, проснеться Гена, приведи його додому. Ти так моє прохання й не виконав.

– А що, Гена вдома не ночував?

– Звичайно, ні. Чого б я оце дзвонила?

– Ти, може, й не повіриш, але коли я йшов додому, забирав і Гену. Та він ніби аж образився. Мовляв, я не мала дитина, сам дійду. А ти зателефонуй Олексію. Він, певне, у нього. Мабуть, саме похмеляються.

– Телефонувала Дарнопиху. І не раз. Телефон весь час зайнято. З ким він так довго розмовляє?

Капшук запропонував Аллі зателефонувати на мобільний Ігоря Торохтія. Проте скористатися такою пропозицією Алла не змогла – на рахунок її мобільного коштів не було. Вона попрохала це зробити Людмилу Жигудіну. Коли та набрала номер, замість чоловічого голосу наслухала м'який ввічливий голос оператора: «Ваш абонент зараз не зможе відповісти». Після цього занепокоєна Алла попрохала Анатолія Капшука сходити до Дарнопиха і подивитися: що там трапилось? При цьому попросила аби він зателефонував прямо від Олексія.

За кілька хвилин Анатолій був перед дверима квартири, в якій мешкав Дарнопих. Двері як завжди були відімкнені, від легкого доторку вони враз відчинилися. Забачивши Ігоря Торохтія та Геннадія Титикала в калюжах крові його нараз залихоманило. У цей час прокинувся Олексій, підвів кудлату голову з опухлим і брезкким обличчям, Анатолій Капшук мовив:

– Ти знаєш, у твоїй оселі «мокруха» – два трупи. Розповідай, що трапилось?

– Н...не знаю. Тут була б...бійка, – потім Олексій ще щось промимирив, опустив голову і впав лицем на подушку.

Анатолій вирішив телефонувати до міліції. Підняв слухавку, але

телефон мовчав. Лише тепер помітив: провід перерізано. Відтак стало зрозуміло чому Алла не могла дозвонитися. Капшук побіг до сусідів Михайла Кривоноса, який мешкав за стінкою, і переповів про все, що трапилось в квартирі Олексія.

– Цього потрібно було й чекати, – спокійно мовив Михайло. – Воно до цього давно йшлося, – на телефонному дискові набрав номер чергового міського відділу міліції.

За кілька годин до оселі Данила Цапенка зайшов інспектор карного розшуку обласного управління внутрішніх справ капітан міліції Богдан Стоколос.

– Ваш син Данило Цапенко, – Стоколос, пред'явивши міліцейське посвідчення, звернувся до матері, – учора брав участь у застіллі, що проходило в квартирі Дарнопих. Він підозрюється у подвійному вбивстві. Ми вимушені зробити обшук. Пойняті, – капітан міліції дав знак рукою, – прошу зайти до оселі. До речі, син вдома?

– Ні... Його немає, – мати стояла бліда, немов з хреста знята.

– Де він? Тільки говоріть правду.

– Брехати, вибачте на слові, не буду. Серед ночі прийшов додому, переодягнувся і пішов. Сказав, поїде до Полтави, там у нього друзі, можливо, влаштується на роботу.

Під час обшуку вилучили куртку й джинси. Речі були закривавлені.

– Так і запишемо, – спокійно мовив Стоколос.

Раптом на серванті озвався мобільний телефон.

– Це ти, сину? Мама впізнала голос Данька. – Де ти зараз перебуваєш?

– Я...я, мамо! – зраділо вигукнув. – Зараз я перебуваю в потязі. Тримаю шлях до Полтави.

– Слухай, сину, тут тебе розшукує міліція. негайно повертайся додому!

– Мамо, передай їм, я чекатиму на залізничному вокзалі в Полтаві.

Суть розмови з сином жінка одразу виклала Стоколосу.

– Ви вірите йому? Він правду говорить? – недовірливо запитав інспектор.

– Звичайно, правду! – вигукнула мамо. – Він у мене аж занадто правильний. Жодного разу не обманював. Я просто не знаю, що з ним трапилось. Мабуть, все через горілку. Отакий хлопець був! Завжди слухався, допомагав мені. За характером – добрий, жалісливий, слабенський. За себе ніколи не постоїть. Було, маленьким його на вулиці діти образять, прийде додому і плаче. Я завжди його жаліла, завжди оберігала...

З СОКИРОЮ ОПІВНОЧІ

I

Підприємливий чоловік Олександр Нещерет, він же й директор товариства з обмеженою відповідальністю «Оріон» за п'ять кілометрів від районного центру зі скла й бетону вибудував сучасну автозаправочну станцію. І хоч містилося вона серед голого степу, вибір було зроблено досить вдало. Поряд пролягала широка гомінка автострада – з раннього ранку і до пізнього вечора відполірованою шинами коліс траєю мчать і мчать «Жигулі» й іномарки, натужно гудуть КраЗи й МАЗи, стрімко несуться скутери і мотоцикли. Вичерпавши бензиновий запас, спітнілі, пропахлі вітрами далеких мандрів, вони зупиняються на мить, аби злегка перепочити, заправитися живильною силою і знову мчати за вічний обрій.

На автозаправочній станції почергово працюють три жінки-оператори. Цього разу випало нести вахту Лідії Мельник. Це була уже немолода жінка. З самого дитинства життя не балувало її. Мами не стало, коли дівчинці виповнилося лише десять років – зростала сиротою. Сестричку взяв до себе на виховання старший брат – хоч у самого було троє дітей. Та ось прийшла ще одна біда – помер і брат. Подальше виховання Лідії взяла на свої плечі дружина брата Меланія. Вона виростила Лідію, вивчила і видала заміж. З дитинства, пізнавши лихо, дівчина сама навчилася самотужки з ним боротися, відвойовувати місце за життя на цьому світі.

Однак із першим заміжжям у неї не склалося. У розквіті сил – було лише двадцять шість років – обірвалася земна дорога її чоловіка. Вишла заміж вдруге, народила доньку. Оля вже давно виросла, мала свою сім'ю. Дочекалася Лідія і внука. Тимофійко – веселий, розумний і допитливий хлопчина. Дуже любить бабусю.

Ось такий життєпис постає перед очима оператора Лідії Мельник, коли серед снігової хурделиці розчиняється заправлена нею остання автівка. Так було і цього разу. Коли вся передумала, пригадала: по дорозі на роботу в газетно-журнальному кіоску придбала свіжу газету з кросвордами. Захоплювалася ними ще з шкільної парти. Їй кросворди розв'язувати, все одно, що насіння лускати. Дістала газету, віднайшла олівець і подумки полетіла до іншого світу.

II

Олексій Залепуха народився і зростав у багатій родині. Його дід по маминій лінії свого часу займав солідну посаду, отримував великі кошти. І батько Олексія, і його рідний брат були шанованими порядними людьми. Брат ще й бізнесом займався – виходило непогано. Мав

гарні прибутки. Тільки ось з Олексієм непереливки вийшли. Один час захопився «травкою» – судили районним судом. Дали чотири роки позбавлення волі з іспитовим строком на два роки. З часом судимість була погашена. Олексій Залепуха влаштувався у ВАТ «Облтеплокомуненерго». За вісім років роботи практично освоїв всі спеціальності, які тільки були на дільниці: працював оператором, згодом шофером і за сумісництвом слюсарем. У колективі ним не могли нахвалитися – сумлінний, добросовісний, ніколи не відмовлявся від термінових надурочних робіт. Жодного разу на роботі не бачили його у нетверезому вигляді. Ні до кого не проявляв агресії. Навпаки – спокійний, виважений, розсудливий. Та цього вечора Олексій повернувся додому чимось збуджений. Певно, на це у нього були свої підстави. Тут треба сказати, що Олексій з першою дружиною розлучився, одружився вдруге. Нову обраницю звали Іра, вона також мала судимість. Свій душевний біль Олексій тамував вдома чаркою. А тут ще й свята пішли. То Новий рік, то кутя, то Різдво. Цього вечора Олексій повернувся додому, прихопивши в магазині дві пляшки пива. Дружини ще не було – ось-ось мала повернутися з роботи. Зайшов на кухню, випив пляшку пива, злегка захмелів. Випив другу. І тут йому запраглося спожити щось міцніше. Пригадав: у холодильнику дружина залишила на вечір пляшку домашнього вина. Виноград посадив він, сам його й доглядає всеньке літо, восени обриває і чавить. А вже дружина доводить його до кондиції. Вона достеменно знає коли і скільки цукру додати, коли процідити. Налив повний кухоль, пригубив – смакота! За якийсь час відчув: добре захмелів. Налив і випив ще один кухоль. І раптом в цю мить двері на кухні відчинилися. На порозі постала усміхнена дружина. Вуста розкрилися, вона збиралася щось мовити та, забачивши на столі порожню пляшку й сп'янілого чоловіка, її настрої різко змінився. Схопила зі столу пляшку, нахилила. Там було лише на денці.

– Як? Як ти смів без мене випити? Я ж на вечір залишала.

Олексій достеменно знав: сперечатися з дружиною – даремно. Пішов до спальні, увімкнув телевізор, не роздягаючись, впав у ліжко. Де який час посоловілими очима незмигну вдивлявся в екран. Не розумів нічого, з часом почав позіхати, потім чхати. Це на нього завше нападає, як тільки вип'є. Невдовзі заснув, почав хропіти. Прокинувся посеред ночі. На кухні допив вино, що залишилося від вечора. Закурив цигарку. Коли покурив, знову запраглося випити. Спиртного вдома не було – перед цим він кодувався і два роки не пив. Почав шукати гроші, у кишені куртки після пива залишилося кілька монет. Пошукати в гаманці дружини? Ризикувати не став. Якщо проснеться і забачить, що він порпається у її гаманці, може й убити. Гніву їй не позичати – пройшла «тюремні університети». Що ж робити? І тут раптом його осінило. А що якби? На

автозаправочній станції майже кожної хвилини заправляється автомобільний транспорт. Там повинні бути живі гроші. Навіть після того, як оператор здасть інкасаторам денну виручку. Йому б лише тридцятку. Більше не потрібно. Якби тільки на пляшку. Оператор – у роках жінка. Залюбуватися їй нічого не варто. Поскаржитися буде нікому. Кричи не кричи – не почує ніхто. Й Олексій твердо вирішив... Поряд у ліжку міцно спала дружина, тільки злегка сопіла. Тихенько вийшов до коридору, причинив за собою двері. Натягнув камуфляжні штани «хакі», зобув чоботи, накинув темно-зелену куртку, а на голову припасував синю в'язану шапку. На подвір'ї біля дров взяв сокиру з видовженим топорищем і рушив у дорогу.

Довкруг нависла нічна зимова тиша. Небо було рясно вкрите холодними блискотливими зорями. Посередині гордо і величаво плив красень-місяць. Небавом мороз почав щипати за пальці й Олексій дістав з кишені шкіряні рукавички. Під ногами сухо потріскував стужавий сніг. Вийшовши за місто, перед його зором простилалося засніжене поле, змигнули обриси комбикормового заводу. Коли порівнявся з ним, забачив самотню постать. «Певне, охоронник», – подумав Олексій і збентежився. Свідки аж ніяк не входили в його плани. Та чоловік зробив вигляд, буцім не помічає його. Залепуха трохи заспокоївся, а незабаром дістався заправочної станції. Автомашин не було, в приміщенні горіло бліде світло. Наблизившись до бокового вікна, яке було розташоване зліва від вхідних дверей, подивився у нього. Забачив жінку. Вона сиділа за столом, певне, куняла – весь час то схиляла голову вниз, то підводила. Не роздумуючи, обухом вдарив по пластиковому вікну, миттєво зірвав вузькі горизонтальні жалюзі і через отвір проник до середини приміщення. Людина, яка сиділа за столом, враз підскочила, немов ошпарена. Це справді була жінка.

– Гроші! Давай гроші! – вигукнув Олексій і не впізнав свого голосу.

– Дуля з маком тобі, а не гроші! – жінка викинула вперед руки, намагаючись себе захистити, зрештою, схопилася за топорище.

Нападник не чекав на такий спротив. На якусь мить він розгубився, та потім оволодів ситуацією і умудрився двічі вдарити оператора обухом по голові. Кахельна підлога була слизька. Лідія підсковзнула і впала, так буцім кудись провалилася.

– Давай, суко, гроші! – над вухом наслухала зміїне сичання. – Я тебе все одно вб'ю.

Лідія Мельник і понині не може дійти думкою, де в неї ті сили й хоробрість взялися. Тільки, коли підвелася, вигукнула:

– Тебе, гада, я швидко придушу!

При цьому так потягнула на себе топорище, що сокира небавом опинилася в її руках. Нападник вибалушив очі, різко повернувся і зник

у розбитому вікні. Тримаючи в лівій руці сокиру, вся заюшена кров'ю, підійшла до апарата. Спочатку зателефонувала до міліції, а потім до господаря Олексія Нещерета.

III

Автомашина швидкої медичної допомоги на автозаправочну станцію прибула у лічені хвилини. Коли фельдшер Валентина Осовець зайшла до приміщення, помітила: за столом схиливши голову, сидить осмучена жінка, неподалік на столі лежить закривавлена сокира. Вікно вибите, на столі валяються його уламки. Вона хутко кинулася рятувати потерпілу. На голові виднілися забійні та розсічені рани тім'яної частини та гематома. Волосся й верхній одяг були в крові. Сама оператор перебувала в шоківому стані – весь час твердила: на неї напав чоловік з сокирою і вимагав кошти. Гроші віддавати не збиралася, тоді обухом він почав завдавати удари по голові. Фельдшер ввела обезболююче та заспокійливе, потім обробила рану, наклала пов'язку.

У цей час фельдшеру швидкої медичної допомоги надійшов терміновий виклик – в протилежному кінці містечка хвора скаржилася на серцевий біль.

– Ви їдете на виклик, – розпорядився господар заправочної, який також прибув негайно, а Лідію Федосіївну я сам доставлю до лікарні.

Хірурга районної лікарні Василя Шморгуна посеред ночі викликали до операційної. Василь Михайлович оглянув потерпілу – закрита черепно-мозкова травма. Закритий вдавлений перелом лобної кістки, забій головного мозку і рубана рана голови. «М-да, у сорочці народилася, – подумав хірург, – якби удар леза сокири був трохи сильніший, череп розколовся б навпіл, мов куряче яйце». Одразу ввели протишовкові, гемостатичні, протинабрякові медикаменти, антибіотики. Зробили щеплення проти правця. Потім провели рентгенографію черепа. Всі витрати на лікування взяв на себе господар автозаправочної станції Олексій Нещерет.

IV

Одразу після нічної пригоди працівники районного відділу міліції порушили кримінальну справу і розпочали пошуки зловмисника. Зі слів потерпілої Лідії Мельник нападник був зодягнений у коротку куртку, камуфляжні штани, на голові – темна в'язана шапка, на ногах – кросівки. Ще вона заявила: цього чоловіка не один раз бачили на автозаправочній, коли той приїжджав заправляти автівку, але як його звати, убийте, не пригадую. Головне те, вважала вона, зловмисник не забрав гроші, всі до копійчки були на місці.

Охоронник корпорації «Проун» Сергій Олексієнко, яка містилася на

території комбикормового заводу, не сумнівався: він бачив нападника. Було це за таких обставин. Близько другої ночі він вийшов зі своєї сторожки і пішов оглядати територію. Коли прошкував у напрямку складів, неподалік комунгоспу забачив чоловіка, який стояв біля стежки, що веде через садибні ділянки по вулиці Київській у напрямку автозаправочної станції «Оріон». Це зацікавило сторожа: хто ж тут бродить посеред ночі? Пішов тому назустріч. Незнайомець, аби його не розгледіли і не впізнали, присів на стежці, затулив обличчя шкіряними рукавичками і відвернувся в протилежній бік. Охоронник, можливо, б і надалі проявив своє зацікавлення, мовляв, що за один, та, забачивши на снігу сокиру злякався і пішов геть. Той був у куртці, камуфляжних штанах, на голові – темна в'язана шапочка, а ось у що був взутий, охоронник не роздивився. Запам'яталося: чоловік був схвильований і дуже сопів.

Світало. Правоохоронці уважно обстежили прилеглу територію. На снігу виявили сліди чоловічого взуття, які через поле з боку колишнього комбикормового заводу вели до металевої огорожі АЗС, потім вони уже виднілися за огорожею і зникали біля розбитого вікна. Окреслилося місце, де через огорожу перелазив зловмисник – коли втікав. Сніг зім'ятий, так неначе людина падала на нього. Уважно роздивившись, слідчі на снігу та на металевій огорожі помітили плями бурого кольору, схожі на кров. Потім самотній слід від АЗС прослався у бік комунального господарства. Правоохоронці звернули увагу на таку курйозну деталь: якщо донедавна на слідах були відбитки кросівок, то нині відбивалися сліди від шкарпеток. Певне, аби заплутати чи ввести в оману тих, хто його розшукуватиме, зловмисник зняв з себе кросівки і подальший шлях торував у шкарпетках. Проте службовий собака Амур взяв і цей слід, якого було помітно навіть неозброєним оком. Він і привів правоохоронців до оселі Олексія Залепихи. У цей час в одного з міліціонерів озвався мобільний телефон.

– Центральна районна лікарня вас турбує. Хірург Василь Шморгун. Постраждала пригадала ім'я нападника. Це – Олексій Залепуха.

– Дякуємо за інформацію. Ви нам дуже допомогли. Собака Амур саме й привів нас до оселі нападника.

V

Дружина Олексія Ірина прокинулася посеред ночі – розбудив кіт, певне, схотів до вітру. Випустивши чотирилапого на подвір'я, Ірина помітила: бракує одягу чоловіка. Зайшла до спальні – ліжко порожне. Куди це він подався? – стонула плечима. – Такого ще не було. Учора він здався їй якимсь дивним. Мало того, що був під градусом, так ще й виглядав розгубленим і занепокоєним. Так ніби щось десь загубив і не міг знайти. З цими думками прилягла на канапу. Вранці, коли про-

кинулася, помітила: на кухні горить світло. Олексій стояв на веранді у тонких спортивних штанях, шитих валянках і куртці. Коли повернув до неї обличчя, в очах помітила незрозумілий подив, замішаний на гніві і водночас розгубленості. Збентежилася: Олексій вчорашній і сьогоднішній, як небо й земля. Коли зняв куртку, на лівій руці біля кисті її погляд вихопив рану.

– Що з тобою? – вигукнула.

– Та нічого особливого. Трішки подряпав. Допоможи перев'язати.

Ірина обробила рану перекиссю водню, дістала чистий бинт і перев'язала ліву руку.

– Об що це ти так порізався? – знову запитала.

У відповідь чоловік промовчав, тільки натужно сопів.

Дружина не стала перепитувати. Подумала: проснеться, потім з'ясує.

Минуло небагато часу і до будинку подзвонили. Коли Ірина вийшла на вулицю, на подвір'ї забачила двох міліціонерів.

– Олексій Залепуха тут мешкає? – запитав один з них.

– Так.

– Він вдома?

– Вдома. Але спить.

– Будіть. І негайно!

Правоохоронці зайшли до оселі разом з пойнятими. Пес Амур, висолопивши язика, залишився на подвір'ї. При обшуку правоохоронці виявили і вилучили одяг Олексія – куртку темно-зеленого кольору, теплі камуфляжні штани з плямами бурого кольору на обох колошах. Такі ж плями були й на рукаві куртки зсередини і навіть на трусах.

– Зодягайтесь! – міліціонер кинув погляд на Олексія. – Пройдетесь з нами.

– Куди? – Ірина схрестила на грудях руки.

– До міліції. Ваш чоловік підозрюється у скоєнні зловмисного нападу на оператора автозаправки Лідію Мельник.

В Ірини від несподіванки одвисла нижня губа.

2010

ПРИГРІВ НА СВОЮ ГОЛОВУ

Адріан і Васька працювали на ремонтно-механічному заводі, він – слюсарем, вона – токарем. Мешкали в заводському гуртожитку. Тут же познайомилися, тут і зіграли весілля. Народили хлопчика. Назвали Юрком. Згодом в гуртожитку їм виділили кімнату, квартиру пообіцяли трохи пізніше. Але вони її так і не отримали, – невзбарі Союз розвалився і все пішло шкереберть: настало безробіття і безгрошів'я. Ба-

чить Адріан – толку ніякого. Вирішив їхати в село, доглядати самотню хвору маму. Васька в село їхати не забажала – саме в гуртожитку одна прибиральниця захворіла і пішла на пенсію – з'явилася вакансія. До роботи Васька взялася залюбки: мила підлогу, душові, туалети. Робота не з вдячних, та що подієш – якось потрібно виживати. Юрко на цей час виріс і пішов служити до армії. Мама залишилася одна. Та якби їй не нудьгувати, до кімнати підселили ще двох підстаркуватих незаміжніх дівчат. Робити особливо було нічого, а свят розвелось дуже багато і вони частенько скидалися на пляшку. Котрась з молодших бігала до шинкарки. Бувало, коли однієї не вистачало, бігала по другу.

Через два роки Юрко демобілізувався і повернувшись до гуртожитку, відчув: він тут зайвий. Мати частенько лежить у ліжку напів'яна, їсти не готує. Та й саме приміщення гуртожитку прийшло в запустіння. Стіни облупилися, підлога в деяких місцях попідгнивала – ноги провалювалися. У приміщенні було п'ять вбиралень, проте користувалися двома – на першому і п'ятому поверхах. На всіх інших унітази забувалися. Викликали сантехніків, вони прочищали, але кожного дня повторювалося одне й те ж саме. Вранці до нужників лаштувалися черги. Упереміжку стояли жінки й чоловіки, підпирало так, що ніби й сил не вистачало терпіти – переминалися на ногах. З душових працювала лише одна, але і в ній останні два роки не було гарячої води. Осінь наближалася до зими – час би й топити. Але обігрівати батареї й не думали. Аби зігрітися, жителі вмикали у розетки все, що тільки можна було увімкнути – електрообігрівачі, праски, кип'ятильники. Тепла пара від кип'яченої води хоч трохи обігрівала кімнату.

У гуртожитку протягом двох останніх років йшов «капітальний ремонт». З самого ранку і до пізнього вечора, мов джмелі, гули перфоратори і стукали молотки. Подейкували, буцім гуртожиток уже чотири роки тому став власністю заводу, після його ремонту всіх жителів виселять, а саме приміщення продадуть. Обурені мешканці не раз зверталися до адміністрації заводу з проханням роз'яснити ситуацію, але ті спочатку заспокоювали, а потім лише розводили руками. Зрештою, пішли розмови, ніби з'явилися списки, згідно з якими мають виселяти людей – кого першими, а кого другими.

Роман Дергачов, з яким Юрко приятелював ще до армії, порадив: «Слухай, чого ти будеш мучитися? Не будь дурнем – одружуйся на моїй сестрі. Вона хоч і розлучена і дитинку має, проте в неї у центрі міста шикарна двокімнатна квартира. Житимеш і горя не знатимеш. Вона тобі і їсти наварить, і оберере. А щодо роботи я візьму до себе. Наше підприємство виготовляє вікна і двері. Робота дуже тонка, але навчитися можна.

Так і зробив Юрко. Наступного тижня перебрався до Елеонори. Її

синок сприйняв Юрка, як за рідного батька. А вже через тиждень з гуртожитку почали виселяти. Прийшла черга і до Васьки. «Щоб завтра тут і вашого духу не було. Вона в плач та до сина: «Що ж його робити?» У хлопця було півтисячі в загашнику, та ще кредит у банку взяв, купив мамі дачу в Жовинці. Землі, правда, небагато, проте є дерев'яний будиночок, у якому навіть можна було зимувати. На перших порах син пообіцяв допомагати – на зиму завіз палива, один раз на тиждень привозив продукти.

По первах Васька ніби й на діло. Бралася за роботу: перекопала земельну ділянку, яка перед цим років з п'ять, як пустувала, засадила картоплею, помідорами, огірочками, висіяла редьку. Та й сама була нівроку – вища середнього зросту, великі блакитні очі, на голові копичка чорного волосся. Зодягнена у білу кофтину з узором у вигляді лаврових листочків, джинсова спідниця, чорні замшеві кросівки. Як зодягнеться, було, коли їде до міста, чоловіки очей не відведуть.

Як на своїй дачній ділянці робити було нічого, ходила по людях.

– Може, вам картопельку полоти, чи землю перекопати. Я допоможу. Багато з вас не візьму.

Одні скромно віднікувалися, інші були не проти дармової сили. Люди помітили: ті продукти, які кожного тижня привозить син, Васька вимінює на горілку. При нагоді сусіди сказали синові, мовляв, і не забивайся сюди, і не привозь, вона все одно їх пропиває. Син роздивився та й перестав їздити. Проте стежину до Васьчиного дому протоптали молоді чоловіки – ловеласи. Коли своїх жінок немає на дачній ділянці, так і бредуть до неї в гостину.

Про дачну помічницю дізнався і Матросов. Діду вже було за вісімдесят. Ходив завжди з валідолом у нагрудній кишені сорочини, влітку на голові носив солом'яного капелюха, а рано навесні і восени у фетровому брилі. Подибав до Васьки, аби допомогла колорадського жука потрапити. По дорозі у жінок розпитував, як пройти до молодиці. Жінки сумлінно пояснювали, а самі назирці кидали неоднозначні позири, мовляв, і старому запраглося свіжини. Дід прочинив двері. Ой, леле: в коридорі і світлиці отакий бедлам: чоботи, спідниці, черевики, блузки, капці, хустини – все валялося впереміжку. Дивиться: Васька з Миколою Чоботарем на ліжку голі-голісінькі лежать. Тьху! А ліжко таке брудне, обшмугане, на нього не те, що лягати, а й сідати бридко.

– Ви хоч би двері замикали, чи що, – зауважив.

– Культурні люди, дідусю, коли заходять до оселі, завжди стукають у двері, – мовила у відповідь Васька.

Постояв, потупцював, покрутив головою – та хіба їй зараз до того колорадського жука – і пішов додому.

Трохи згодом про Ваську почали ходити всілякі небилиці й анек-

доти. З вимовою її імені чоловіки солодко мружили очі, усміхалися, а жінки сатаніли. Розповідали, одна жіночка кинулася в будиночку наводити лад і порядок. Відсунула диван від стіни, аби куряву повимітати, глянь – а там жіночі трусики лежать. А тут саме й чоловік з риболовлі повернувся.

– А це чий? – вигукнула ошаліло. – Може, Васьчині? – та по мармизі його, по мармизі, щоб знав, як чужих жінок знаджувати.

А то якось один дачник запросив додому на нічліг. Все так гарно було, тільки вранці проснулись, бачить, під Ваською – мокрий матрац.

– Що ж я тепер своїй дружині скажу? – бідкався сусідові.

– А ти скажи, – радив той, – що в ліжку чай пив.

Одного разу до Васьки приїхав коханець на велосипеді. Двері відчинені, а її, як завжди, вдома немає – уже кудись повіялася.

– Ви не бачили? – поцікавився у сусіда.

– То чому ж. Бачив. Уранці пішла на автобусну – до міста поїхала. Певне, на лікування. Кажуть, підхопила венеричну хворобу.

Ловеласа, мов вітром здуло, сів на велосипед, та й натиснув на педалі.

Коли ставала нікому не потрібною, від нічого робити прошкувала центральною вулицею дачного селища. Жувала велику морквину, по самі вуха заюшившись жовто-червоним соком. На питання дачників: «Чого ти тут блукаєш?», відповідала:

– Сина виглядаю.

Проте, син дізнавшись чим займається його мама, відвідувати не збирався.

...Цей ранок був, як і всі попередні – нічого поганого не передбачав. Світило яскраве сонечко, на небі, здається, не було жодної хмаринки. Та десь під обід сонце захвало свою голову під темно-синьою шапкою хмари. На обрії змигнула золотисто-жовта ламана лінія блискавки і одразу ж згасала. Натомість прогуркотів грім, так неначе хтось невміло почав бити у барабан. Низом, шурхочучи пожухлою травою, прошелестів вітерець, пропахлий кавунами і динями. Спочатку несміливо, потім набираючись сил, дужчав, ставав на ноги, з срібного озера доносив свіжість і прохолоду. З півночі сунула чорна велетенська хмара. Ось уже вона зависла над дачним селищем, нараз зробилося темно, немов увечері. В озері, біля якого рибалили дачники, закрутився вихор, прошелестів листям, пригнув донизу траву. На срібному плесі вода нараз пішла колами. Васька чимдуж попрямувала додому. За нею навздогін летів велетенський стовп чорної куряви – позаду щось свистіло і трищало. Діставшись будиночка, повернулася – серед велетенського стовпа вихору помітила цілу деревину. Схоже, вона летіла прямісінько на Ваську. Жінка чимдуж кинулася до оселі. Вона ледь встигла заскочити

до приміщення і зачинити за собою двері, як щось хряснуло позаду. «Певне, ота деревина, що за мною гналася, – подумала Васька, – ще б якась хвилинка і мене могло не бути». У цей час задзвеніло віконне скло, затріщав шифер, і на даху загупало, так ніби хтось пробіг у ялових чоботях. Васька вперше у своєму житті перехрестилася.

Небавом все стихло. Жінка вийшла на подвір'я. Бачить: половина даху оселі розкрито, на городі валяються уламки шиферу, а ботвина на картоплі полягла, так неначе хто скопив косою. Біля будинку сусіда стояв оголений стовбур – гілки повністю обірвало і занесло невідь куди. З електричних стовпів звисали обірвані драти.

Прийшов дід Матросов, подивився, покрутив головою і мовив:

– Коли це ти її відремонтуєш? А ось похолодає, осінні дощі почнуть лити. Живи поки в мене, може, трохи пособиш. А там видно буде.

Через місяць-два дачний сезон закінчився. Дід уже більше не подвір'я не заявлявся. Все господарство повністю доручив Васьці – віддав ключі, показав, як користуватися газовим балоном і плитою. На те вона лише усміхнулася: «Та невже я не вмію?»

Як тільки рейсовий автобус повіз Матросова до міста, Васька почала «господарювати» по своєму. Спочатку за пляшку самогонки роздала садово-городній інвентар – лопату, граблі, сапу, сокиру, пилку. Згодом черга дійшла і до газового балона та плити.

– Ну що ти оце робиш? – сварили сусіди. – Навесні дід повернеться. Що ти йому скажеш?

– На Спаса йому вже вісімдесят стукнуло, – спокійно відповідала Васька, – до весни він просто не доживе.

Щоправда електричну плиту залишила. На ній кожного дня щось варила. Може, кілька картоплин, які давали сердобольні люди. Увімкнена плита стояла на дивані.

– Так і до біди недалеко, – зауважували їй.

– Та... – у відповідь байдуже махала рукою.

Люди, немов у воду дивилися. Біда прийшла раптово і несподівано. Одного пізнього осіннього вечора оселя Матросова таки спалахнула. Люди, які там збиралися ночувати і котрі збіглися на пожежу, казали: «Такого страхіття ще не бачили». Високо в небо здійнявся велетенський стовп вогню, довкруг зробилося видно, неначе удень. Шифер тріщав, вибухав, мов снаряди, і злітав у повітря. Люди мовчки, з острахом спостерігали, але лиху нічим зарадити не могли. Ненаситний «червоний півень» поглинав усе, що тільки можна було поглинути.

Коли прибули пожежники, одразу поцікавилися:

– А там немає газового балона?

– Були і плита, і газовий балон, – відповіли знаючі, – та на щастя, встигла продати. За пляшку самогонки.

Від оселі залишилися одні стіни. Пожежникам пощастило врятувати сусідні будиночки.

Працівники міліції, які прибули одразу за пожежниками, з-під прогорілої підлоги дістали чорний звуглілий скелет. Це було все, що залишилося від Васьки.

2007

НЕ РОЗГУБИВСЯ

НЕ РОЗГУБИВСЯ

Ратмир Коробко за характером від природи був хлопець кмітливий. Ще в шкільні роки батьки передплатили журнал «Юний технік». За журнальними кресленнями намагався виготовити фотоапарат, кінокамеру. Та хіба можна було, проживаючи в селі, в домашніх умовах, з картону та фанери виготовити такі серйозні речі? Звичайно, ні. Однак намагання були. У дитинстві Ратмир будував райдужні плани – намагався вступити до політехнічного. За радянських часів, крім знань, все вирішував блат, а за нинішніх – гроші. Куди не ступи, куди не поткнися – скрізь гроші, гроші, гроші. Та не гривні якісь там, а долари. Так і залишився Ратмир ні з чим. Мешкав у селі. Ніде не зміг прикласти свої зусилля, аби проявити творчі здібності.

Та ось одного разу в одній з столичних газет юнак вчитав оголошення про те, що київська фірма має вакансії. Спочатку зателефонував до бюро по працевлаштуванню. Його запевнили: вакансій багато, перераховувати не будемо. Мовляв, приїжджайте і вибирайте на свій смак. Зарплата стабільна від двох до двох з половиною тисяч гривень. Іногороднім надається гуртожиток з нормальними побутовими умовами. За послуги потрібно сплатити триста гривень. Ратмир Коробко пішов до свого сусіда діда Гедеона, позичив грошей – той саме пенсію отримав і поїхав до Києва. Півдня потратив, поки відшукав те агентство, заплатив за послуги, влаштувався у гуртожитку. Щоправда, старезний житловий будинок, який подекуди вже почав колотися, гуртожитком назвати можна було умовно. Йому виділили місце у двокімнатній квартирі. У кожній з них у два яруси гороїжилися металеві ліжка.

– Спатимеш ось тут, – комендант показав поглядом ліжко на другому ярусі.

– І за те спасибі, – чемно мовив Ратмир.

Увечері мешканці поверталися з роботи. Поріг переступали і чоловіки, і жінки. Уже через кілька хвилин здійснюється такий гамір, що Ратмир подумав: потрапив до психоневрологічної лікарні. Згодом він затих – жінки приготували вечерю. Сідали хто де міг: за столами, прямо на ліжку. До вечері запросили і його. Розв'язав вузлик, виклав, що приготувала дружина: печеню, пиріжечки, яблука. Настала тиша. Лише у

Віталій ПЛЕУС

склянках булькала горілка, хрумтіли на зубах молоді зелені огірки. Та ось знову вузликом зав'язалася розмова, спочатку гули, мов бджоли, потім, як джмелі, а згодом уже всі говорили і ніхто нікого не слухав. Після вечері в одного з молодиків у руках опинилася гітара. Грали і співали до двох годин ночі. Згодом вимкнули світло, повкладалися спати. Але заснути Ратмир так і не зміг. То з одного боку шепотілися, то з іншого. Почав прислуховуватися про що ж вони шепчуться, але наслухати так і не зміг. Лише розбурхав себе. А неподалік на горішньому ярусі вже скрипіли металеві пружини.

Однак це було ще півбіди. Та головне, що через три дні на роботі, куди влаштувався менеджером, сказали відкритим текстом: «Ви нам не підходите. До побачення. Вибачайте». Відтак ні роботи, ні коштів. Кинувся, а в кишенях – порожньо. Додому на перекладних добирався.

Село Михайлівка, в якому мешкав Ратмир, велике. Нині в ньому мешкало півтори тисячі осіб. Колись у ньому навіть працював плодоконсервний завод. Та останнім часом збанкрутів – закривати в трилітрові банки яблука, огірки, кабачки, помідори стало економічно не вигідно. І ось Ратмиру прийшла ідея на базі колишнього плодоконсервного заводу відкрити виробництво тирсо-брикету. Поряд села пролягала залізниця. Вироби можна буде доставити в будь-який куточок держави. Чого доброго, і на закордон можна буде вийти. Взяв олівець, підрахував, дійшов думки: справа має перспективу. З відходів деревообробки можна буде виготовляти відмінне паливо. Коробко поїхав до керуючого банком, представився, показав свої розрахунки. Керуючий погодився і справді – справа вигідна. Кошти виділив. І немалі. Оформили необхідні документи, купили та змонтували обладнання. Селяни отримали робочі місця. Цех запрацював, пішла продукція. Згодом вона почала користуватися таким попитом, що гроші самі поплили рікою. Люди заповажали молодого господаря. Одні називали його хазяїном, інші – паном, треті – бізнесменом. Сільський голова Маркіян Фесенко тільки руки потирав – у місцевому бюджеті були одні копійки, а це пішли живі податкові надходження. Ратмир Коробко виділив певну суму на благоустрій центральної площі села, для школи придбав комп'ютер, а над річкою збудував собі двоповерхову оселю. Зодягнув доньку, дружину, та й сам виглядав як франт останньої моди: блакитна футболка із зображенням лева, камуфляжні шорти нижче колін, білі кросівки з чорними вставками, камуфляжна бейсболка.

Підприємство вдень не охоронялося – працювали люди. Вночі його вартували сторожі – Євграф Мельник та Оскар Кобижча. Обоє проїшли «афган». Зберегли солдатський дух. В чарку особливо не вдавалися. Були чесними і добропорядними людьми. Господар довіряв їм так як і собі. Цього вечора у точно визначений час охоронники вийшли

на роботу, обійшли підприємство, оглянули всі кутки і закутки. Поговорили, обмінялися новинами, один одному виклали все, що було на душі. Зрештою, сіли грати в шахи. Оскар не дуже полюбляв цю мудру гру, та Євграф так навчив її премудроців, що невзбарі той перегравав учителя.

– Гарзд, давай зіграємо п'ять партій, – мовив Євграф.

– Та можна й десять. Часу в нас більше, ніж досить. Але після трьох здійснимо обхід. Щось у мене на душі неспокійно, – мовив Оскар Кобижча.

Цього вечора Євграф був в ударі. Він миттєво розігрував комбінації, атакував з флангів. Оскар тільки очима моргав.

Після трьох партій, в яких Євграф дві виграв, а одну програв, вони підвелися. Мельник напився води, Оскар взявся за ручку. Раптом двері різко відчинилися. На прозі постали двоє невідомих у чорних масках з прорізами для очей і камуфляжному одязі.

– Це напад! – хрипким голосом вигукнув один з них.

– Обом лягти на підлогу! – басував інший.

Нападники швидко зв'язали Євграфа і Оскара.

– З приміщення не виходити! Ваше життя у небезпеці. Завод з хвилини на хвилину вибухне!

Зв'язавши сторожів, злочинці занесли до тирсо-брикетного цеху балон з побутовим газом, відкрутили вентиля. Проникли на склад готової продукції, піддони з брикетом облили соляркою. Один з нападників черкнув сірником, підпалив факел. Жовтогаряче полум'я спалахнуло миттєво. Довгими спражкими язиками почало лизати приміщення.

– Слухай, Євстрате, – озвався Оскар, – он у кутку стоїть пилка по металу. Я сьогодні придбав – ніби відчував. Навіть додому не встиг віднести.

– Та невже? – зраділо вигукнув Кобижча. – Ану давай її сюди!

Оскару вдалося перерізати мотузки на руках Євграфа. Потім Мельник допоміг звільнитися Кобижчі. Тільки-но вийшли на подвір'я, як неймовірної сили вибух струсив довколишню тишу. У сусідніх приміщеннях з тріском повилітали шибки. За якусь мить червоні язики полум'я охопили всю будівлю. Тріщали дерев'яні балки, спалахували і летіли донизу. Першим на пожежу прибіг господар. Їдкий дим застилав очі. І чи то від диму, чи від болю за втраченим з очей текли сльози.

А назустріч лиху через сонне селище летіла пожежна автомашина. Ось вона зупинилася, пожежники хвацько розгорнули брезентовий рукав. Та рятувати, власне, уже було нічого. Тирсо-брикетний завод догорав. Подекуди вогняні язики злизували з підлоги тирсу і дерев'яні балки, що зависли вгорі. У майці і плавках Ратмир Коробко ходив попелищем, буцім сам не свій. Серцем відчував: підпал зроблено зумис-

но. Але хто з недругів на таке зважився? Кому він перейшов дорогу? Ратмир ставив перед собою одне запитання за іншим, але відповіді не знаходив.

Кілька днів бродив, мов у воду опущений. За що не брався – нічого не клеїлося. Зрештою, grimнув на себе: «Та що це? Кінець життю? Ні!» Він уміє боротися і за себе постоїть. Йому завше були властиві риси, як твердість і непохитність, працелюбність і впевненість. На сімейній раді з дружиною твердо вирішив: брати кредит і наново відроджувати бізнес. Іншого не дано. Подібне ніколи не повинно повторитись! А хлопці з міліції таки знайдуть злочинців. Здогадувався – це справа рук його основного головного конкурента.

Рік тому Ратмир придбав справжній беушний сейф. Кілька чоловік його ледь на другий поверх зтягли. На вікна начепив ґрати, двері поставив металеві. Взяв у банку позику чималеньку, поклав до сейфа. Підрахував, якщо все буде благополучно, кредит поверне в строк і до копійчки.

Цього вечора засидівся довше, ніж звичайно. Дивився по телевізору футбольний матч, що проходив у рамках Кубка європейських чемпіонів. Його улюблена команда – донецький «Шахтар» довела блискучу перевагу. Ратмир був невимовно радий. Дістав з бару пляшку коньяку, налив чарку і тільки збирався випити за перемогу улюбленої команди, як позаду наслухав, ніби гупнуло. Таке враження, буцім хтось об щось перечебився. Ратмир різко повернувся. Забачив, як коридором крадуться двоє у чорних масках. Обидва нападники тримали в руках пістолети. Бізнесменові наразі пригадалися заняття з рукопашного бою, котрі відвідував у дитячо-юнацькій спортивній школі. Чітко застосовував прийом і пістолет брязнув об підлогу. Другим порухом зірвав з нападника маску. На голові – парик світло кольору, під правою бровою – шрам, маленькі, глибоко посажені перелякані очі, сам худорлявий, стрижений. Ратмир відзначив про себе: обличчя бачить вперше. Все так було несподівано, що бандити дещо розгубилися, випустили з своїх рук ініціативу. Цим і скористався господар. Немов кліщами, схопив за руку іншого. Обличчя прикривала чорна маска. Зодягнений у чорні джинси, зелену курточку з капюшоном, синю в'язану шапочку з малюнком білого павука. Щоправда цей, другий, виявився розторопнішим. На якусь мить розгубившись, нараз оволодів ситуацією і сміливо вступив у боротьбу. Один час сили грабіжників явно переважали. Той, що в курточці з капюшоном, завдав Ратмиру прицільного удару між очей. Схоже, змигнув електричний розряд, потім, буцім його оповила суцільна темрява. Коробко опустився на підлогу. Якусь мить лежав незворушно. Та ось в очах неначе розвиднілося, почав підводитися. Нападник тричі вистрілив. Кулі влучили в грудну клітку. Наслухавши постріли, кулею зістрибнула з ліжка дружина і заспішила чоловікові на допомогу. Заба-

чивши закривавленого чоловіка, в ажитації притиснула руки до грудей і почала голосно кричати. Цей раптовий і несподіваний психологічний удар, на який не чекали нападники, вивів їх з рівноваги. Тримавши в руках пістолети, вони стиха, неквапом почали відступати. Ратмир, лівою рукою тримаючись за рану, правою дістав пістолет:

– Стояти! Ні з місця. В противному разі стріляю.

Бандити шмигнули назад, але у дверях зіткнулися і обидва попадали. Одного бізнесменові вдалося затримати, інший сходянками побіг до низу і вистрибнув у вікно.

Коли точилася боротьба п'ятнадцятирічна донька зателефонувала до районного відділення внутрішніх справ. Правоохоронці прибули вчасно. За ними прибула і карета швидкої медичної допомоги. Рани виявилися неглибокими. Медики їх обробили і забинтували.

Грабіжникам замести свої сліди не вдалося.

2005

ЯК ОВЕР'ЯН ЖІНКУ НАЛЯКАВ

Селище Блакитна Зірка розташувалося в глухомані – півночі Полісся. Щоправда у сорокових-п'ятдесятих роках у ньому навіть функціонував районний центр. Згодом, коли укрупнювали райони, райцентр з Блакитної Зірки перевели до більш заможного містечка. Проте в селищі промисловість не чіпали. Як і раніше, працювала швейна фабрика, підрозділ київського виробничого об'єднання «Каштан». На ній трудився майстром головний герой нашої розповіді Овер'ян Козицький. Його дружина Єпистима завідувала виробництвом на консервно-сушильному комбінаті. Кума Берта на торфо-брикетному виготовляла паливо.

Та ось містечком буцім монголо-татарська орда прокотилася. Зупинилися підприємства, порожніми зчорнілими зіницями глянули вікна консервно-сушильного. А торфобрикетний взагалі порізали на металолом. Директор набив повні кишені гривень і на околиці обласного центру вибудував триповерхову віллу. Люди залишилися без роботи.

Найбільше пощастило Єпистимі. До п'ятдесяти п'яти вона не дотягнула рівно півтора роки і згідно з тодішнім законом її оформили на пенсію. А в Овер'яна ні зарплати, ні пенсії. Йому ще потрібно було п'ять років до неї пахати. Нічого кращого не залишалось робити як іти до дружини у підсобники – допомагати доглядати город: вирощувати суніцю, помідори, в теплиці – огірки. Потім все це вантажити на кравчучку та кучмовоз, тягти до залізничної станції, а потім електричкою везти на ринок обласного центру.

Дружина почувалася великою господинею, до чоловіка ставилася зверхньо. Цим самим давала зрозуміти, мовляв, ти ніхто. Було догляда-

ють городину, Єпистима тонкогубим ротом сварить Овер'яна раз по раз:

- Не наступай на гудину.
- Та де ж я наступаю, – обурюється Овер'ян. – Я на стежці стою.
- Бачиш, яке сонце пече. У тебе підвищений тиск. Надінь капелюха.

Що ти за людина? Скільки тебе разів просити... Та не ставай же! Он яку ягоду розчавив!

По доброті своїй душевній Овер'ян був щирою і сердечною людиною. Хто з сільчан до нього не звертався за допомогою, нікому було не відмовить. То гній вивезе на город, то картоплю від колорадського жука покропить, то лампочку вкрутить, дров нарубає. Дивись, одна господиня чарочкою пригостить, а інша й чверточку дасть. Буває так: торгує з дружиною на ринку, дивись, десятку зникає, а тоді перед обідом до генделика збігає. І за це сварить. Яких тільки причин не знайде, аби язика почесати. А це запримітила: з дерев'яного ящика – у хліві стоїть – так ніби сала меншає. Причепилася до Овер'яна, як колючка до штанів: «Це та за горілку продаєш!» «Та Бог з тобою, – чоловік аж відсахнувся. – Та у мене і в думці такого не було. За кого ти мене сприймаєш? Я ще не опустився до такого рівня, аби сало з дому за горілку виносити».

Інколи Овер'ян слухає-слухає, а тоді не стерпить: а з тебе, мовляв, яка господиня? Он цигани золоту каблучку видурили, золотий ланцюжок з хрестиком та ще й тисячу гривень поцупили. Єпистимії так неначе хто зав'язь накіне на вуста – сидить, ні пари з вуст. Мовчить годину-дві, а тоді знову розпочинає все спочатку. Так, був такий гріх. Овер'ян саме на заробітках десь був. Вона сама вдома залишилася. Коли це двері тільки рип, заходять до світлиці дві смагляві молоді красуні. Та, яка була вища зростом, у перловому намісті, попрохала ногу перебинтувати, а ця, в золотих сережках, каже: «Хазяєчко, пригости водичкою. У роті геть чисто все пересохло». Єпистимія нічого поганого й не подумала. Пішла на кухню, набрала з відра водиці – якраз перед їхнім приходом витягла, подала: «Пийте на здоров'ячко!» Напилася вона, рукавом витерла змокрілі уста, так, славно подякувала і пішли. Якби ж то знаття було та кинулася одразу, а так подивилася довкруг – наче все на місці. Лише другодні почала доставати гроші, а від них тільки місце тепле. «Ти не брав?» – накинлася на Овер'яна, немов мокрим рядном вкрила. Чоловік одразу змикитив: «Ти говорила, до тебе циганка навідувалися. Ото вони й почистили оцадну касу». Жінка одразу прикусила язика.

«Воно якби робота була, – міркував чоловік, – то пішов би спокійно і працював з ранку до вечора. А так, звісно, набридаємо одне одному». Сидів Овер'ян, думав і вирішив клятву жінку провчити, чи то пак, налякати. Одного ранку взяв віжки, зробив петлю, прив'язав до бантини. Іншими віжками підв'язав себе під руки і зробив так, наче він завис.

Потім простромив голову в петлю, схилив набік, правою ногою збив стілець, на якому він стояв. Подивитися збоку: повісився чоловік і не інакше. Насправді ж це була тільки імітація. Висів п'ять хвилин, десять. Жінка його шукати не кинулася. «Годину висітиму – нічого зі мною не трапиться. Колись та прийде. Запрагнеться посваритися, а мене немає. Давай шукати». Тільки подумав, коли двері стиха прочиняються. Таки не витерпіла, прийшла... Аж ні. Двері за собою щільно не причинила і у мерехтливому проміні сонячного ранку, що пробивалося до напівтемного хліва, Овер'ян побачив... Кого б ви думали? Куму Берту! Вона так хутенько підняла кришку ящика, почала брати шматки сала і кидати за пазуху. Ось один шматок не сподобався. Певне, був малий. Покрутила його в руках, кинула назад. Вибрала більший. І вже, було, повернулася, щоб виходити, як раптом наслухала голос:

– Кумонько, то це ви сало крадете? А мене жінка сварить, ніби я за пляшку виношу.

Ха-а-а-а!.. Бачили б ви, що тут створилося. Кума Берта підвела голову, побачила над собою вішальника, та як закричить не своїм голосом, буцім хто її на частинки ріже.

Єпистимія, зачувши несамовитий крик куми, кулею вискочила з хати.

– Кумонько, що в вами? – запитала з переляку.

– Там... там... там... – кума Берта так була нажахана, що не могла вимовити жодного слова, лише помахом руки показувала на хлів.

– Що «там»? – забачивши, як з пазухи куми випадають шматки сала, на душі стало гидотно огидливо: – А я думала, це чоловік за пляшку виносить.

Єпистимія поставила на лавку миску, саме мила посуд, витерла руки об рушник і пішла до хліва. Обережно прочинила двері. Яскравий пучок світла чітко вихопив з темряви підвішеного Овер'яна. Дружині нараз зробилося зле, вона знепритомніла і опустила на ящик з салом.

2010

ВІЩИЙ СОН

Василь Єфименко з афганської війни додому повернувся. Певне, дійшли до Бога материні молитви. Хоч зробився глухим – душмани одрізали обидва вуха – проте живий. Одного разу потрапив до полону. Докучала спека. Праглося напитися йому нашої джерельної української водички. Та такої холодної, щоб аж зуби зводило. Затявся думкою: якщо вороги змилюються і випустять на волю, повернеться додому і займеться мирною працею – копатиме колодязі.

Диво таки сталося. Напівживим, скаліченим, але додому повернувся. Рідні плакали: і від радості, і від горя. А Василь здійснив свою мрію. Взяв лопату і штик за штиком почав докопуватися до життєдайних джерел. Згодом у селянських оселях пульсували вони щастям і радістю. Перш, ніж вибрати місце для майбутнього колодязя, Василь з вербовою лозиною обходив обійстя.

– Отут! – статечно зупинявся, розважливо обдивлявся довкруг, а небавом розпочинав копати.

Перехоплювало подих, мокріла на спині сорочка. Струмував піт на чолі, пухирчиками випиналися мозолі на долонях, але як радів, коли бачив вінець своєї справи – господарі пили воду, прицмокували, хвалили копача і бажали йому, аби сили, затрачені на колодязь, Бог повернув.

З часом Василь Єфименко одружився. У супутники по життю обрав просту роботящу дівчину Лесю з сусіднього села. Народила вона йому сина і двох доньок. Всі діти були хороші, та найменшенькою Поліною не могла нарадуватися. Що вже людяна, проста й доброзичлива. А ще правдива і щира, від природи мала тонке, розвинене почуття гумору. За будь-яких обставин йшла на допомогу. Якщо не ділом, то мудрою порадою і підтримкою. На відмінно закінчила школу, збиралася вступати до педагогічного університету.

... Напередодні в селі сталася трагедія. Жителька селища Валя Сидоренко, яка на рік була старша за Поліну, збиралася виходити заміж. Одного дня з нареченим автівкою поїхали до Києва по весільну сукню. Весільний наряд сподобався обом. Та на зворотньому шляху трапилось непередбачене – якраз проти того місця, де сиділа Валя, в автівці відпало переднє колесо. Машину різко кинуло в бік і вдарило у придорожнє дерево. Дівчина загинула, юнак – залишився живий.

Через рік вчительці Неонілі Охрімівні наснився сон, буцім Валя Сидоренко на тім світі шукає куму. І та не підходить, і та не така. Зупинила свій вибір на Полі Єфименко, мовляв, ця якраз. Прокинулась в холодному поту. Серце калатається, як не вискочить.

– Ти чого? – перепитав чоловік.

– Ти знаєш, – мовила вона, – мені такий сон наснився, що страшно й розказувати. Все ж вона переповіла його чоловікові.

– Я тебе одне прошу, – спокійно і владно мовив той, – ніде, ніколи і нікому більше про нього не розповідай. Це дуже поганий сон. Кажуть, якщо його одразу забути, ніколи не справдиться.

За шкільними клопотами вчителька і справді небавом забула про нього.

Літо було в розпалі... Настала п'ятниця, дев'ятого липня. Мама зранку збиралася до лісу по чорниці, а доньку Поліну попрохала поїхати на дачу, зібрати ягоди. Поліна поснідала і одразу ж осідлала велосипед. Коли туди їхала, сонце ще тільки викочувалося на видноколо. У його

світлих променях змигували спиці, під шинами коліс шурхотів м'який пісок. Ось і садово-городня ділянка. Окинула поглядом. Суниці вже відійшли, але дозріли вишні, чорна смородина. Поліна кинула до рота кілька ягідок. Смачно.

- Доброго ранку! – наслухала поряд голос сусідки – тітки Каті.
- Доброго й вам! – радо озвалася.
- Ти по ягоди приїхала? Гарно вродили цього року. А де це мама?
- Мама поїхала до лісу по чорниці.

– Там, кажуть, також рясно цього року вродило. Хоч граблями загрибай. Я також завтра збираюся поїхати.

Поля швидко нарвала банку ягід, поклала до валізи і повісила на кермо. З протилежного боку почепила авоську, до якої кинула продовгастий кабачок – мама з нього вміє готувати смачні торти. І її, Поліну, навчила. Зачинила хвіртку, попрощалася з сусідкою, сіла на велосипед і поїхала додому. Сонце, викотившись на небошир, починало припікати. Ніби не дуже й поспішала, та дівчині небавом зробилося спекотно. На чолі відчула росинки поту. Її багата уява вимальовувала картину: ось вона повернеться додому, зніме ягоди, гайне до синього озерця. Вода там чиста, прозора, а головне – прохолодна. Розпашіле тіло остудить свіжість, а потім засяде за книжки – незабаром вступні екзамени до вузу.

Позаду залишився садово-городній кооператив, ще трохи проїхала полем. Ось ужде велосипед мчав вулицями рідного селища. Наближалася до оселі своєї подруги, уже покійної Валі Сидоренко. Гарна була дівчина. Щось у них було спільне, об'єднувало і, немов магнітом, притягувало одну до одної. Шкода, що так рано і за таких прикрих обставин пішла з життя. Поліна подумала про це, а на душі зробилося так сумно і гірко. Навіть забракло сміливості подивитися у бік оселі, в якій донедавна мешкала подруга.

І тут з авоськи раптово випадає кабачок і потрапляє в переднє колесо між спиці. Велосипед, немов хтось схопив позаду, різко зупинився. Трилітрова банка з вишнями вилетіла з валізи і розбилася на друзки. Дівчина, перелетівши через кермо, впала на склянки. Гострі безжальні друзки в'їлися в пахову артерію. Поліна несамовито закричала. З усіх усюд назустріч лиху кинулися люди. Вони побачили жаску картину. Дівчина корчилася у страшних муках. Кров окропила червоні ягоди вишні. За хвилину Поліни не стало – закінчився її земний шлях.

Коли батькові, Василю Єфименку, який саме в сусіда копав колодязь, розповіли про трагічний випадок, у якому загинула його донька, він одразу втратив дар мови.

Все село проводжало дівчину в останню дорогу. Все село проводжало і все село плакало.

НЕ ТОГО ПОЛЯ ЯГОДА

I

– О-о-о, а в нас поповнення, - провідник Михайло Чепур гострим поглядом з голови до ніг окинув молоду жінку. – Працюватимеш мою напарницею?

– Так, – жінка, мов дівчина, злегка зашарілася.

Наталя була невисока, струнка, з повними кольору калини, губами, виглядала молодо і свіжо. Скинула чорну куртку з білими смужками, повісила на гапличок. Постала в светрі рожевого кольору, стрункі ноги щільно обтягували сині джинси, на осяйне чоло спадав світлий прямий чубчик.

– Поповнення... – з сумом видавила з себе Наталя. – Життя змусило перекваліфікуватися. Ніколи не думала і не гадала, що вчителька математики стане провідницею.

– Чому так сталося? – не стерпів Михайло. – Нехай уже я провідник. Без знань, без освіти.

– Та чому ж? Наповненість у класах була дуже низька – школу закрили. Обійшла все місто – вакансії зайняті. Пропонували роботу в сільській школі, їхати не забажала, – підвела голову, аби уважніше роздивитися свого напарника.

На продовгастому обличчі чітко окреслювався прямий широкий ніс, сірі, зосереджені очі. Сам міцної статури. Що не сподобалося Наталії, так це вугрі, які чорними крапками висіялися на нижній частині обличчя. Втім, яке їй до них діло. Михайло зняв і повісив поряд свою болоньєву темно-зелену куртку. Залишився у темно-голубій вельветовій сорочці, темно-синіх джинсах, на ногах виднілися сірі кросівки. «А він нічого, – подумала Наталя, – якби тільки не ті вугрі».

– Робота в нас цікава, – продовжував Михайло. – Це не те, що в школі – одна нудота. Я ледь закінчив її. Тут кожного дня поїздки. Хоч світу побачиш. Я вже не кажу за Москву і Ленінград. У цих містах побував десятки разів. Проїжджав Середню Азію, милувався горами Кавказу, на повні груди вдихав морозяне сибірське повітря. Минулого місяця на Далекому Сході довелося побувати. Край – не можна описати: рівнини, гори, ліси, ріки, озера. Гарзд, розмірявся, – Михайло Чепур зиркнув на годинник. – Час запрошувати пасажирів. За дорогу ми ще з тобою наговоримося.

Вийшли до тамбуру, відчинили двері. Перед ними виднівся натовп. І все жінки, жінки, трохи осторонь чоловіки курили цигарки.

– Так, – скомандував Михайло, спрямувавши на них погляд, – закінчуйте цмолити соски, ходіть-но сюди! Я – забобонний: чоловіки мають зайти першими.

До тамбуру легко застрибнув молодий здоров'як, дідусь з чемоданом дещо натужно сопів, проте і він без допомоги зайшов до вагону і пішов шукати своє місце. Потім почали заходити всі інші пасажери. У купе розклали речі, кому випало місце на горшній полиці, прагнув помінятися, звичайно, за певну доплату. Та ось провідники зачинили вхідні двері, вагон поволеньки зрушив з місця. За вікном пропливали мальовничі краєвиди, металевим голосом озвався міст через Десну. Вечірньої пори Наталя запропонувала пасажирам смачний, ароматний чай. Вони дякували, мовляв, такого чаю ще не куштували. Смеркало. Увімкнули світло. Дехто з пасажирів кинувся розгадувати кросворд, дехто читав книжку, а молоді люди, хильнувши чарку, весело гомоніли.

Михайло з Наталією зайшли до свого службового купе.

– А тепер і ми давай з тобою повечеряємо, – Михайло дістав пляшку, – наступна зупинка буде через годину.

– О, мені не наливайте, я не вживаю, – Наталя білою долонею накрила склянку.

– Е, ні, у нас так не заведено. Для знайомства. По маленькій.

Діватися було нікуди. Вона сиділа в куточку, мов мишеня, щільно тулилася спиною до дерев'яної стіни. Наталя пригубила чарку, скривилася, закашлялась.

– Ось бери огірочок, ковбаску. Закусуй.

– Їжте й ви, – мовила Наталя. – Це, певне, дружина приготувала?

– Немає в мене дружини, – нахмутив чоло.

– Розлучилися?

– Померла. Уже рік як немає.

– Вибачте. Я не знала.

Лукавив Михайло. Дружина не стерпіла його знущань і подала на розлучення. Попервах Чепур справив на неї приємне враження: уважний, коректний, турботливий. Щось було в них спільне. Наталя також була обділена долею – розлучена, сама виховувала десятирічного сина. Так минув місяць.

– Слухай, – одного вечора Михайло зізнався Наталі, – ми весь час з тобою разом і разом. Так ніби сестра і брат. Давай не лише кататимемось по Союзу, а зйдемося і житимемо разом. Як чоловік і жінка. Кривити душею не буду – ти мені подобаєшся, у нас з тобою багато чого спільного. Тільки ось біда – де жити? Я б тебе забрав до себе. Мешкаю у Новому Білоусі в маминій оселі. Правда, в мене така мама – з нею не живешся.

– У такому випадку переходь до мене. Чоловік пішов до іншої. У двокімнатній квартирі я мешкаю з сином.

Одного разу Наталя прийшла до батьків буцім чимось стурбована і занепокоєна.

– Доню, на тобі лица немає, – мовила мама. – Щось трапилось? У тебе неприємності на роботі? Таке враження, неначе ти щось хочеш сказати, та ніяк не насмілишся.

– Та й скажу, мамо, – випалила донька. – Я виходжу заміж!

– Це гарна новина, – полегшено зітхнула ненька. – Що ж, доню, в час добрий!

– Хто твій обранець? – батько відірвав погляд від газети.

– Михайло Чепур. Провідник у моєму вагоні.

– Хто? Хто? – батько так різко підвів голову, що ледь окуляри не спали. – Михайло? Так він же був одружений.

– Розлучився, – уточнила донька.

– І дитина є. І п'яниця. І в тюрмі сидів. Це, доню, не того поля ягода.

– Як? Як, тату, ви сказали?

– Батько, доню, – прийшла на допомогу мама, – сказав, що він тобі не пара.

– Я також розлучена. У нього дитина і в мене. Хто мене з нежонатих візьме? Знаю Михайла більше місяця. Щоб п'яниця, я б не сказала. Не без того, інколи удвох чарочку вип'ємо, так хто її зараз не п'є. А в тюрмі сидів нізащо. Його підставили і пригрозили, мовляв, всю вину бери на себе, інакше – ми тебе вб'ємо. Він і взяв. А що залишалося робити? Мені також діватися нікуди – я від нього вагітна...

Наталя з часом народила доньку – назвали Ніною. Через рік дід і баба почали нянчити, а Наталя з Михайлом знову разом почали їздити. Спочатку неначе все було добре, та з часом Наталя звернула увагу: за той час, коли вона перебувала у декретній відпустці Михайло дуже змінився. І не в кращий, а в гірший бік – розпився. Все ж вона ненав'язливо почала його відлучати від спиртного. Схоже, чоловік почав прислухатися. Стосунки між ними знову налагодилися. Гроші отримували непогані. Після кожного рейсу ще мали й чималенький навар. Збиралися викупити трикімнатну кооперативну квартиру або навіть котедж. А коли Союз розпався, у хід пішли долари. З кожної поїздки по сотні «зелененьких» привозили. Частину віддавали начальникові поїзда, який, зібравши данину, від усіх провідників, відносив начальникові відділення. А вже той доставляв київському начальству. За своєю педагогічною роботою Наталя аж ніяк не шкодувала. Власне, тепер й не могла уявити себе шкільною учителькою.

Але так тривало недовго. Раптом почали стрибати ціни, знецінилися гроші.

Про ніяку квартиру чи котедж і мріяти не доводилося. Щоправда, були долари, але за них квартиру не купиш. Від такого життя Михайло Чепур почав потихеньку випивати. Пив спочатку крадькома, а вже потім і відкрито, не ховаючись від Наталі. Вона спочатку його вмовляла,

а коли не допомагало, вкладала спати, сама тягла роботу за себе й за нього. Як вона не приховувала, а інформація про те, що Михайло Чепур на роботі зловживає спиртним, просочилася до київського начальства – витурили з роботи. Наталя пішла до начальника відділення, прохала, мало на коліна не ставала, аби залишили на залізниці. Начальник з розумінням поставився до жінки:

– Ми його залишаємо лише заради вас, – стукав олівцем по столу, – тільки вже не провідником, а сторожем.

Наталя не знала, як і дякувати. Михайло на якийсь час перестав заглядати до чарки. Завесніло на душі і в жінки. Але недовго. Настала зима. Аби не замерзнути, почав підігріватися спиртним. В обов'язки сторожа входило опалювати два вагони. Одного разу Михайло так напився, що про опалювання й зовсім забув. А мороз тієї ночі вдарив градусів під двадцять. Вагонна система розморозилася і геть чисто вийшла з ладу. Керівництво депо зобов'язало Чепура сплатити гроші, інакше – в'язниця. Кинувся до мами:

– Пам'ятаєш, любя нене, аби не пропивати гроші, я приносив до тебе на зберігання? Тепер у мене трапилася така оказія. Виручай!

– Ось тобі дуля з маком, а не гроші! – гнівно вигукнула. – Хоч синові й не гарно дулі тикати, проте інакше не можна.

На допомогу Михайлові прийшли друзки – один свого часу працював у міліції. За пияцтво вигнали. Той і каже:

– Я тобі позичу тисячу доларів, але під проценти. Якщо через місяць не повернеш, за кожний прострочений день набігатиме сто процентів. Одне слово, будеш мені винний уже не тисячу доларів, а дві. Затямив?

Михайло Чепур отримав бакси, розрахувався за пошкоджені вагони. Минув місяць. Настав час повертати борг. Але доларів, як не було, так і немає. Та й звідки вони мали взятися, якщо пішло безробіття. А коли й була б робота, з такою репутацією його б нікуди не взяли. До мами звертатися – також була справа даремна. Наступного дня братки делікатно нагадали, а увечері приїхали за боргом. Михайло безпорадно розвів руками.

– Продавай квартиру! – гнівно наказали.

– Квартира не моя, – Михайло почав виправдовуватися. – Вона належить дружині.

– Твоя – не твоя – твої проблеми. Віддай дві тисячі. Лічильник ми уже ввімкнули. Завтра запла тиш ще більше.

Діватися було нікуди. Михайло таки вмовив Наталю продати квартиру. Братки допомогли придбати будинок у Локнистому. Велике, мальовниче село над Десною. «Там, – вони запевняли Наталю, – є школа, а в ній потрібна вчителька математики».

Так Наталя з чоловіком та двома дітьми опинилася в Локнистому. Село і справді було мальовниче, одразу за городами срібними боками виблискувала на сонці Десна. Будинок був майже новий. Підведено газ, воду, трохи далі виднілися господарські подвір'я. Городу чималенько – майже півгектара. Земля століттями оброблялася. Що не кинь – все вродить. І сусіди хороші трапилися. Наталя з ними одразу спільну мову знайшла. Тільки коли пішла до школи, з'ясувалося: її підло обманули. Ніякої вакансії вчительки математики і в помині не було. «Зачекайте, – обнадіяв директор школи, – через три роки Марія Гаврилівна піде на пенсію, отоді й з'явиться вакансія. Можливо, ми вас і запросимо».

Саме була весна. Виорали і посадили город. З часом придбали живність – курей, корову, поросля. З того й жили. Михайло тримався місяців зо два-три, а потім дав волю. Ходив по заробітках, підсобляв людям. Одній вдові паркан відремонтує, іншій – корову відпасе, а плата яка – самогонка. Цукру в магазинах було вдосталь, пенсія дозволяла його купувати. «Зеленого змія» гнало все село. Розпився Михайло далі нікуди. Наталя попервах терпіла-терпіла, а згодом терпець урвався. Раз посварила, вдруге. Тверезим клявся: більше тієї чарки й до рук не візьме. Та ось знову пішов бабі Марії яму під картоплю копати й так напився, що Наталя ледь притягла його додому.

Минуло кілька років. Чоловік ніби один час і взявся за розум, та не надовго. Роботи в селі бракувало, а особливого бажання працювати на грядках не було. Пив безпросвітно. Зрештою, Наталя не витримала:

– Знаєш, що я тобі скажу? З першим чоловіком-п'яницею я не вжилася, а з тобою й поготів. Пішов під три чорта! – Сказала, коли Михайло був під «мухою». Той, немов скапанів – схопив зі столу ніж і почав ганятися за дружиною. Наталя – на подвір'я і він за нею, вона – у хлів, і він слідом. Коли перечепився за гілку і впав, побігла до сусідів і там знайшла притулок. Чекала годину-дві, поки хоч трохи протверезиться. Коли повернулася додому, Михайло спав прямо на підлозі, хоч додумався під голову підмотити подушку. «Ну, – гадала, – проспиться, все буде добре». За годину він і справді розлупався. Та дістав пляшку – приховав за диваном – і знову почав пити з самісінького горла. Коли Наталя зайшла до світлиці, пляшка була порожня, Михайло сидів за столом, вибалушивши посоловілі очі.

– Ти знову прийшла? – взяв зі столу пляшку і пожбури в дружину.

Вона вдарила Наталю по обличчю й розлетілась на друзки. Одна з склянок порізала щоку, проступила кров. Наталя почала шукати бинт, цим і скористався Михайло. Підбіг, мов шуліка, й почав клювати. Спочатку кулаками наддав стусанів, а потім, як вона впала, почав бити носачами. Молотив, поки й не стомився. Зрештою, ниць опустився на

диван, заснув. Скільки спав – не знає. Прокинувшись, протер очі. Дивиться – дружина лежить на підлозі, підібгавши оголену ногу, й не рушиться.

– Наталю, ти спиш? – у горлі прохурчали хрипкі згуки.

У відповідь дружина й бровою не повела.

Тоді Михайло вигукнув голосніше:

– Натал-ю-ю-ю!

Він так підскочив з дивана, ніби хто пугою огрів. Доторкнувся чола – холодне. Вискочив на подвір'я, закричав не своїм голосом:

– Люди! Я Наталю вбив! Тепер мені не жити на цьому світі. Зараз піду повішусь.

Цей лемент наслухала сусідка – баба Оришка:

– Иди й вішайся, як убив, – спокійно мовила про себе. – Ти вже так усім остогиднув, що й терпіти не сила, – сама взяла костур і, спираючись на нього, подибала до сусіда Грицька Наливайка, переповіла йому все, та й каже: – Ану, ходімо подивимося, може, й справді убив.

Закривавлена жінка лежала на підлозі. Грицько доторкнувся до тіла й нараз прийняв руку:

– Мертва.

Попрошкував додому, по телефону викликав карету швидкої медичної допомоги й міліцію. Коли приїхала «швидка», лікар, оглянувши потерпілу, констатував:

– Пульс не прослуховується.

– А де ж вбивця? – запитали працівники міліції.

– Швидше за все, у хліві висить, – прошамкала беззубим ротом баба Оришка. – Тут таке творилося, таке... З вірьовкою у руках бігав подвір'ям, кричав, повішуся, потім замовк.

Міліціонери зайшли до хліва. На колоді, обіруч тримаючися за скуповджену голову, сидів Михайло Чепур. Над ним теліпалася вірьовка – так і не зважився простромити у неї голову.

– Вставай, поїдемо!

Чепур неохоче підвівся, почухав потилицю і, похитуючись, потупцяв на подвір'я. Міліціонери разом з підозрюваним забрали й труп жінки. Батькам вдарили телеграму: вбито доньку. Бабуся приїхала й забрала онуків – Владика та Ніну, батько поїхав до Мени, влаштувався в готелі й чекав доки патологоанатом не зробить розтин. Чекати довелось довгенько. Той з розтином тіла не поспішав. Саме була субота – одинадцять вересня. На неї випало велике релігійне свято – Усікновення глави Пророка. Лікар був забобонний – за християнським звичаєм різати померлих вважалося великим гріхом. А він різав і в будні, і в свята. Ось за це, вважав лікар, його й покарав Всевишній – син з дитинства почав хворіти, подружнє життя на склалося – з дружиною на грані розлучен-

ня. Наступного дня була неділя. Вихідний. Тут уже й сам Бог велів відпочивати. Патологоанатом розтин провів лише в понеділок. Холодильника в районному морзі не було і труп почав розкладатися – стояли теплі дні.

– Що я вам скажу, – мовив лікар батькові небіжчиці, – убив він її чи ні, справа міліції, а ось печінка – суцільне місиво. З такою печінкою люди не живуть.

Поховали доньку там, де вона мешкала, – в Локнистому. Труп везти до Чернігова було неможливо.

Через деякий час Михайла Чепура судили. На суді він бив себе в груди:

– Так, я й справді пив, не висихав, було, що й ганявся за дружиною. Проте я її не вбивав. Втікаючи, вона забралася на горище. Моєї тільки й вини у тому, що прийняв драбину. Наталя прохала, аби поставив, та я не послухався. Вона почала злазити, впала і вбилася. Я намагався її врятувати, заніс до хати, але вона вже була мертва.

Суд кваліфікував це вбивство, як нещасний випадок. Михайло Чепур сухим вийшов з води.

III

Блудний син повернувся до мами, проте довго у неї не прожив. Знову почав пиячити, кидався на стареньку з кулаками. Вона з ним не церемонилася – одразу показала на двері. Чепур почав шукати співмешканку, та таку, щоб з квартирою. То в однієї місяць поживе, то в іншої... Поки його не розкусять. А це пристав до однієї – сама з Прикарпаття. Добра і лагідна людина. Мешкала в гуртожитку, мала кімнату. Також була розлучена. Виховувала восьмирічного сина. Михайло якось прийшов до тещі:

– Я розумію: ви на мене не можете дивитися. Але вам і так тяжко – давайте я заберу з собою доньку.

Теща погодилася. Внучка там переночувала одну ніч й повернулася додому зі сльозами на очах:

– Бабусю, дорогенька й рідненька! Заберіть мене назад. Там мені місця немає. Спала я на батьковій кухвайці біля дверей. Прямо на підлозі, не роздягаючись.

Бабуся послухалася, забрала онуку. Рідна ж кровинка. Проте дівчина була не подарунок. Навчалася в залізничному ліцеї. Дід з бабою прагнули, аби вона пішла маминою дорогою. Однак особливого бажання до науки в Ніни не було. Відчули серцем: заняття прогулює, замість ліцею ходить в якісь кубла. Та ще й брехлива, зухвала, інколи до бабиного гаманця заглядає. А то якось стареньку викликали до директора. Пішла.

– Або виховуйте свою онучку, або ми її виженемо! – категорично мовив директор. – Навчатися не хоче, заняття прогулює, а це у завідувачки бібліотеки гаманець з грошима вкрала.

Бабуся ледь вблагала директора не виганяти онуку. З горем пополам закінчила лицей. Як і покійна мама, працювала провідником. Під час таких поїздок познайомилася з хлопцем, згодом вийшла заміж і поїхала до нього жити на Хмельниччину.

В онука Владика життя склалося дещо ліпше. Вступив на заочне відділення політехнічного, уже на п'ятому курсі. Влаштувався на роботу до фірми, яку очолювала молода жінка. Згодом вони побралися. Оселя так і залишилася в Локнистому – у ній не живе ніхто. Хіба що зупиняються дід з бабою, коли приїздить на могилу доньки. Місцеві люди кажуть: місце – прокляте. Господарі свого часу у молодому віці відлетіли за обрій. Потім хата дісталася родичці. Але й та довго у ній не пожила – переставилася у молоді літа. Згодом у ній мешкав самотній вчитель – також помер.

Вікна позабивали сосновими дошками, а подвір'я і город влітку заростають лопухами та чортополохом.

КУДИ ПОДІЛАСЯ ЄВГЕНІЯ?

Демид Самсоненко у званні підполковника вийшов у відставку – мав право на квартиру в обласному центрі. Та чекати її було потрібно років зо два. Часу не було. Поїхав з родиною до рідного села – розкинулося неподалік обласного центру. Там мешкали німечні батьки – доглядати за ними було більше нікому. Подвір'я добротне. Обгороджене новим дерев'яним парканом, пофарбованим у блакитний колір. За ним у садку виднілася нова дерев'яна хата, крита шифером. Демид провів до оселі газ і воду, облаштував ванну і санвузол. Зручності, як і в місті. Дружина була також не з ледачих. Виявила бажання тримати живність. За життя старенькі набудували і хлів, і саж, і кам'яний погріб. Придбали теличку, згодом спарували, діждалися телятки. Отелилася, мали молозиво, парне молоко. Розвели курей, качок, гусей, одразу за городом хлюпав шовковою водою великий став.

Та ось батьки один за одним пішли до іншого світу. Залишилися втрьох. Донька Євгенія саме закінчила середню школу, збиралася вступати до столичного університету. Та плани несподівано поламалися. У село заявився один молодий чоловік – їздив молоковозом, скуповував молоко для переробки на сирному заводі. Мама видоїла корову, налила в бідон.

– Неси, доню, тільки не барися. Зараз снідати будемо. Картопля доварюється, я зараз салат з помідорів накришу.

Євгенія середнього зросту, під темно-русявим волоссям на осяйному овальному обличчі чітко окреслювався маленький прямий ніс, на обох щоках по боках виднілися ледь помітні ямки, усміхнені уста. Серед сірого натовпу людей водій молоковоза, а звали його Свирид, виокремив лише її, Євгенію. Забачивши на собі діткливий погляд темно-карих очей, що, схоже, її просвердлював наскрізь, усміхнулася. Дівоче серце інтуїтивно відчуло: він до неї не байдужий. Дівчина скосувала погляд і роздивилася пильніше.

До його вольового обличчя з правильними рисами так пасувала чорна спортивна кепка, темна футболка з малюнком орла спереду, голубі спортивні штани. А які були в нього рухи – чіткі, виважені. Здається, жодного зайвого поруху. З рук людей підхоплював бідон молока, чи відро і немов за виграшки виливав його в чорну пашу молоковоза, не проливши бодай жодної краплини.

– Молочко свіже? – водій хитнув кудлатою головою, чуб, що спадав на очі, гайнув угору.

– Свіже, свіже, – дзвінкою скоромовкою відповіла дівчина. – Мама щойно корову видоїла.

– Водичку не добавляєте? – єхидно усміхнувся.

– Та що ви? – Євгенія ображено вигнула вузьенькі брови.

– Вибачте, я так негарно пожартував, – жилавою рукою доторкнувся її білої пухкої руки, коли брав бідончик.

– Ну й жарти у вас, мушу сказати...

– Обіцяю більше не буду.

Коли через два дні Свирид знову прибув до села, вже сам прями очима по натовпу, відшукуючи знайому постать, що нагадувала йому тополинку. А, забачивши, усміхнувся, як давній знайомий, поманив довгим пальцем, мовляв, здавай без черги. Євгенія натяк зрозуміла одразу, знітилась, сором'язливо опустила очі.

– Проходь, раз запрошує, – обізвалась баба Дунька, – чого тут соромитися. Діло молоде...

Так тривало місяць. Євгенія уже сама чекала того дня, аби на мить зустрітися з тим поглядом, який, схоже, обіймав її, перекинутися словом. Свирид більше так необачно не жартував з нею, в його мові відчувала особливу силу і міць. Коли наслухала слова, почувала себе сміливо і впевнено. Цього разу, подаючи бідончик, нашептав на вухо:

– Зачекай. Маю з тобою поговорити.

Женя, поки він приймав молоко, сходила до магазину, потинялася, а коли звільнився, тремтливою ногою підійшла:

– Ну, що ти хотів мені сказати?

– Слухай, Женю, виходь за мене заміж. Я мешкаю в райцентрі. Маю власний дім, господарство. Мені так потрібна господиня.

Дівчина чекала чого завгодно, тільки не цього. Спаленіла, немов пожежею зайнялася, не мовивши жодного слова, крутнулася на одній ніжці і, вимахуючи порожнім бідончиком, чкурнула додому. Проте його слова запали в серце – їй ще ніхто жодного разу не пропонував вийти заміж. День і ніч не виходило з думки. Що Євгенія не намагалася робити, а слова міцно полонили мізки.

Наступного ранку при зустрічі, низько опустивши голову, тільки й мовила:

– Я згодна.

Люди, як дізналися: сільська красуня Женя виходить заміж, та ще за Свирида, не стерпіли, розпасіювались:

– За кого заміж? За отого непутящого! Та він же такий, він сякий. І п'яниця, і жінку бив, доки не розлучилися. І гоноровий, і грубий. Та за ним тюрма плаче.

Як уже батьки її не вмовляли – не послухалася. Либонь, така в неї була доля. Рік прожили у злагоді й мирі. Та потім Свирид засвідчив своє істинне лице. Все трапилося так, як і казали люди – любив випити, а, повернувшись під градусом, на зауваження дружини міг і вдарити в обличчя. До батьків Євгенія не їздила – соромно було показувати синяки під очима. Спілкувалася за допомогою мобільного та есемесок. Та одного разу скільки мама не телефонувала, донька слухавки не брала. Тоді почала слати есемески. У відповідь одержувала: «Мамо, не хвилюйся. У мене все нормально».

Та на душі було неспокойно і тривожно. Чуло материнське серце: там щось негаразд. Батько вивів з гаража автівку, сіли до салону й поїхали до райцентру. На околиці містечка гніздилася оселя, до якої вийшла заміж Євгенія, на битий шлях дивилася світло-блакитними віконницями. Та цього разу віконниці чомусь були зачинені. У поштовій скриньці біліла газета.

– Значить, вдома немає нікого, – з сумом мовила мама.

Так і було. Двері виявилися на замку.

– А давай проїдемо до сватів, – запропонував батько.

Свати мешкали на протилежному боці. Автівкою проїхали через усе містечко, вулиці були напівпорожні. Як пильно не вдивлялися в одиноких перехожих, Жені не забачили. Свати саме були вдома, – дивилися свою улюблену телепередачу «Міняю жінку». Сват, правда, був п'яненський, розмовляли зі свахою.

– Минулої неділі приходили вдвох, – мовила вона, – обоє такі веселі, балакучі. Ми їх пригостили. Жені сподобалися квашені яблука. Так гарно посиділи. Десь із годинку погомоніли, а потім вони знялися і пішли. Свирид ще й каже: піду відпочивати. Завтра знову в дорогу по молоко.

– Сьогодні вже четвер, – занепокоєно мовила мама, – мобільний Жені мовчить третій день.

– Нічого не можу сказати, – сваха безпорадно розвела руками.

На зворотному шляху батько з матір'ю знову заїхали до Євгенії. Газети у поштовій скриньці вже не було. Біля подвір'я стояв жовтого кольору молоковоз. В обох батьків зажеврила надія – донька жива. З цією думкою переступили поріг оселі. Зять удома був сам – виходив на подвір'я, збирався кудись їхати. Добре, що вдома застали. Забачивши тестя і тещу, розгубився, почав заїкатися:

– ... Євгенії н... немає вдома.

– Куди вона поділася?

– Я... я не знаю, де в... вона. У понеділок казала, що поїде до вас на гостину. Ніби мама захворіла.

– Та ні, – теща підсмикнула губи, – дякувати Богові, я жива-здорова.

– Признавайся, куди ти її подів! – тесть зробив уперед рішучий крок.

Свирид весь затремтів і побілів.

Батько з матір'ю звернулися за допомогою до правоохоронців. І лише після того, як працівники міліції «притиснули», Свирид зізнався:

– Дружину приревнував до сусіда. Спочатку побив, а потім почав душити. Нерухоме тіло поклав на санки, відвіз до озера, прорубав ополонку. Аби не впливла, прив'язав до ніг металеву гантелю.

Еменесівці дістали з води тіло покійної. Забачивши рідну доньку, мама з криком впала на груди, знепритомніла, батька схопив напад епілепсії.

Першу дружину Свирид на ґрунті ревнощів мало не вбив – кілька років відсидів за ґратами. Цього разу строк дали удвічі довший. Навряд, щоб Свирид одружився втретє...

2011

ЧОРНА П'ЯТНИЦЯ

– Доброго ранку, бабусю!

Старенька підвела голову і сторопіла – перед нею стояла онучка Олімпія. На якусь мить замилувалася красою: темне, нижче плечей волосся, сіро-блакитні злегка зажурені очі, під кирпатим носиком у вузенький рубчик зімкнулися тонкі вуста. Подумалося: ось такою красивою була й вона в роки своєї молодості. Внучка виявилася її копією.

– А на ринок ти так і не поїхала?

– Не поїхала, бабусю, – дівчинка сумно зітхнула. – Трохи запізнилася.

Автобус тільки спину мені й показав. Я вже й кричала, і рукою навздогін махала. Де там – поїхав, тільки стовп куряви позаду здійснюється.

– Запізнилася, значить. А я діда ранком одправила. Поїхав на базар, – мовила і додала: – Не переймайся, любя дівчино. Поїдеш іншим разом.

– Я, бабусю, збираюся вступати до університету. Скоро їхати на екзамени. Не бути ж мені там селючкою. Децо хотіла придбати з одягу – можливо, кофтину, чи сукню.

Бабуся прискіпливим поглядом окинула внучку: червона футболка, сині джинси зі шкіряними вставками на кишнях, коричневі черевики на ногах, на шиї – срібний хрестик.

– Мені наче ти й так гарно зодягнена, – мовила бабуся.

– Гарно, бабусю, – погодилася онука, – але в джинсах на екзамен не підеш. Цей одяг в дорогу пригодиться, на виробничу практику.

– Не переживай. Завтра поїдеш. Я сьогодні вареники з сиром наварила. Ходімо, разом поснідаємо.

Сніданок у бабусі і справді був смачний.

– Я у вас так наїлася, що відтепер і обідати не захочу, – онука подякувала і пішла до оселі готуватися до екзаменів.

Олімпія так захопилася підготовкою до історії, що спочатку навіть не почула, як бабуся плаче і про щось причитає. Прислухалася, так і є. Олімпія відклала книжку і чимдуж вибігла на подвір'я.

– Я ж і просила його і молила: не їдь. Сьогодні – чорна п'ятниця. Не послухав, – розмовляла з сусідкою.

– Бабусю, що трапилось?

– Дід наш... дід Антон... Автобус потрапив під поїзд.

– Дідусь загинув? – в душі дівчини все похололо.

– Кажуть, у лікарні. Стан стабільний, але тяжкий. З того автобуса багато людей загинуло. І наших сільських, і з інших сіл.

– Бабусю, а чому цей день ви називаєте «чорною» п'ятницею?

– Бачиш, внучко, п'ятниця сьогодні припала на тринадцяте число. Це – поганий день. Людям треба бути обережними.

– Правильно, бабусю, кажете, – з сумом мовила Олімпія. – Сама читала: за легендою Адама і Єву вигнали з раю саме в п'ятницю, тринадцятого. Децо пізніше такого ж дня Каїн убив свого брата Авеля. В багатьох іудейсько-християнських країнах і справді цей день вважається нещасливим.

– Дякувати Богові, хоч ти, внученько, на автобус запізнилася. Твій янгол-охоронець життя врятував.

ПОЖАЛІВ СЕРДЕШНУ

Головний інженер нашого ПМК-20 Василь Семенович Гнида зросту метрів під два, кремезний, трохи навіть вайлуватий. Думалось: когось згребе у свої кліщі, задушить одразу. Фронтвик, з першого і до останнього дня пройшов через горнило кривавої бійні. Проте живим і неушкодженим повернувся додому. Служив на бойовому кораблі, у водах Чорного моря і воювати доводилося. Морська служба так увійшла в його життя, що на суші, уже за мирних днів Василь Гнида марив тільки морем. Жив на околиці міста у приватному секторі. Про причетність господаря до морської служби нагадував морський якір, що висів прямо на хвіртці. Замість майки він носив тільки тільняшку. Один час йому було не сподобалося козацьке прізвище Гнида – поміняв на прізвище Чорноморець. Та про це в колективі ніхто не знав. Якось на зборах начальник мовив:

– Слово надається товаришеві Гниді.

Василь Семенович вайлувато підвівся, з-під темно-русявих волохатих брів глипнуло на начальника:

– Вибачаюсь. Я не Гнида. Я – Чорноморець.

Дістав з кишені новий-новісінський паспорт. Подивилися – справді Чорноморець. Дружина Марія Іллівна прізвище не міняла. Як була Гнидою, так і залишилася. А ось батько – Семен Геврасійович, коли дізнався про синові витівки, дуже образився – взяв і відцурався.

Одного разу я з Василем Семеновичем прибув у відрядження до одного районного центру. Там наша пересувна механізована колона вела будівельні роботи. На календарі був липень місяць. Спека стояла неймовірна. Поки доїхали, нас так розморило, праглося одного: поселитися в готелі, прийняти душ, впасти в ліжко і спати, спати... Готель являв собою одноповерхове приземкувате приміщення. На вигляд йому було років сто не менше. Оформилися. Адміністратор – невисока на зріст, злегка косоока з рудим волоссям на голові жінка пішла показати нам номер. Коли підвелася, стало помітно: накульгує на праву ногу. Відімкнула, прочинила двері. В обличчя вдарив терпкий запах мила, дешевого одеколону. Певно, постоялець, який тут коротав ніч, вранці, поголившись, освіжився «Шипром». Я підійшов до вікна, відчинив одну половину. Повіяло бодай легенькою, та все ж свіжістю. Обіч стояли металеві ліжка з прогином посередині. Я підійшов, почав боксувати пролежаний матрац.

– Ех, оце б полежати! .

Адміністратор іронічно подивилася на мене:

– На що ви натякаєте?

– Я... – розгублено промимрив, – та... та ні на що.

З Василем Семеновичем по черзі роздягалися до пояса, помилися водою, насухо витерлися. Втоми, мов і не було. Настрій одразу поліпшився. Вирішили пообідати, а разом і повечеряти. На столі лежала облізла церата, заслали чистим аркушем паперу. Посередині виставили пляшку, нарізали сала, ковбаси, хліба. Василь Семенович, подлубавшись у валізі, дістав велику цибулину.

– Ти не проти, – спрямував на мене усміхнено-іронічний погляд, – якщо до нашого столу покличу чергову?

– Про мене Семене, – байдуже мовив, – кличте, якщо вам вона сподобалася.

За хвилину адміністратор була в нашому номері. Василь Семенович почав частувати. Випили по першій, по другій, по третій. Наша гостя спочатку, певно, соромилася, та після третьої почувалася вільно і розкуто. Я ненароком на її нозі помітив руку Василя Семеновича. Бажаючих поселитися в готелі більше не було і ми засиділися мало не до опівночі.

– Ти прибери зі столу, а я проведу нашу господиню, – Василь Семенович нашептав на вухо.

Я так і зробив: на столі навів порядок, непотріб викинув до кошика, що стояв у кутку, роздягнувся, ліг у ліжко, переглянув газету, яку придбав по дорозі, послухав новини, що долинали з гучномовця. Кинув позирк на сусіднє ліжко – Василя Семеновича не було. Повернувся він лише під ранок.

– Пожалів сердешну, – винувато посміхаючись, мовив. Роздягнувся і ліг спати.

ІНТИМ НЕ ПРОПОНУВАТИ

У п'ятнадцять років Асю Гудирю спокусив Демид Гема. Саме в сільбуд кіно привезли. Збиралася туди й Ася. Зодягла блакитного кольору сукенку до коротких рукавів, напахтилася духами. Бабуся Мотя ще злегенька й насварила: «Оце ти так до сільбуду підеш? Зодягай светр – серпневі ночі прохолодні, або хоч на руку накин'». «Та що ви там, бабусю, розумієте?» – кинула Ася, підмальовуючи губи. А коли опівночі вийшла на подвір'я, дівчину нараз так обдало холодом, – одразу й бабусю пригадала. Тут її взявся проводити Демид Гема. Зняв з себе піджак і накинув на плечі Асі.

Очі в Асі світло-зелені, ніс прямий, голову обрамляла туго заплетена руса коса, складена віночком. Середнього зросту, широка в плечах, ноги налиті силою. За характером стримана, ніби трошки відлюдькувата, проте працююча, змалечку мама привчала її до всякої роботи. Мешкала Ася на Хукалівці – так називався куток у

селі. Посередині нього колом простилався великий вигін, обіч якого стояли хати. Вигін набирив незвичайної краси особливо у травні, коли вкривався щільним зеленим килимом. На ньому пасли корів та гусей. З часом під спекотним літнім повітрям трава вигорала. У серпні з ланів на вигін звозили м'яту, сушили і молотили. Обмолочене листя доставляли в Прилужжя на м'ятний завод, а сухі висхлі стебла складали в копички. На одній з таких копичок і прилаштувалися Ася з Демидом.

Демид – рославий, очі зеленкуваті, над правим оком під бровою виднівся шрам. За характером – мовчазний, замкнутий. Люди казали: «На свій вік відстає з розумом». Як із ним Ася пішла – і сама не знає. Якби ж було у кебеті, то й мовчав би. А так другодні прийшов на бригаду запрягати коней і конюхам розтеліпав про все. Дізналася мати Асі. Довго і терпляче сварила, зрештою, мовила:

– Оце, Асю, я скажу так: якщо вдруге хтось проведе додому, то його кидай, а сама втікай.

Ася так і робила. Як тільки хто з хлопців проведе до обійстя, висмикне руку і гайда вперед, тільки підшви полопотіли. Провожатий очима лупав: не знав, що робити далі. Поки було збереться з думками та кинеться навздогінці, Ася вже й прив'язь на хвіртку накинула. Парубок знічев'я почуває потилицю, махне рукою та й чвалає додому.

З часом дівчина виїхала до Черняхівська, а там і заміж вийшла. Батьки допомогли викупити трикімнатну кооперативну квартиру на чотирнадцятому поверсі. Народила сина Тараса і доньку Наталю. Коли діти вирости – син одружився, а донька заміж вийшла – батьки Асі пішли на вічний спочинок. І повернулася вона додому з чоловіком Павлом. У місцевому сільгоспкооперативі влаштувалася комірником – пішли живі гроші. Та ще город рясно родив. Був хліб і до хліба. Та тут чоловік раптом захворів і помер. У селі його й поховали. Ася залишилася сама. На вихідні до неї почергово приїздили то син, то донька з родинами. Та раптом із сусіднього села почав залицятися Юхим Галушка – в того дружина рік тому, як померла. То город допоможе виорати, – сам тракторець склав, – то міжрядний обробіток картоплі зробить, то траву викосить, сіно перевезе. Могоричів не брав. Ася розплачувалась натурою. І так вона до вподоби Юхимові прийшла, що на осінь вирішив забрати. На заміжжя Ася спочатку віднікувалася, потім підсміхувалася, а, зрештою, погодилася. На тракторний причеп поскладали картоплю, буряки, гарбузи. Корову повела пішки. У Юхима господарство було нівроку. Крім живності ще й бджоли були. Одразу медку налив свіженького, попотчував нову господиню.

Спочатку ніби так і нічого було. У клопотах день збігав, мов одна година. Потім Ася відчула: здоров'я буцім хто відбирає. Та з кожним днем все гірше й гірше. А згодом на ноги впала: ні підвестися, ні сісти. Юхим і корову доїв. А то, було, Юхим підведе, Асю, тримаючись за

стінку, помаленьку прошкує ледь ноги переставляючи. А одного разу, коли трохи полегло, з труднощами дійшла до сільського фельдшера, повідала про свою недугу.

– Це ти заміж за нашого Юхима Галушку вийшла? – тільки і спитав.

– Еге ж. Уже рік, як буде, – піддакнула.

– Скажу я тобі, молодице, по правді. Усі болячки твої на нервовому ґрунті. Хочеш жити, кидай його к бісовій матері і повертайся додому.

І задумалася Ася. День думала, два, інколи й ночами не спала. А потім вирішила твердо і остаточно: таки повернеться додому. Діти їй також не раз казали: «Мамо, ну навіщо тобі оце заміжжя?» Переступивши поріг власної хати, Ася наче на світ народилася. Куди й ті болячки повтікали. Повеселіла, на блідих запалих щоках рум'янець з'явився. А небавом зі своєї книги життя сторінку про заміжжя і зовсім викреслила. Перед зимою в оселі вирішила провести парове опалення. У райцентрі купила котел, труби. Привезла додому. У рекламній газеті «Оголошення» знайшла майстра, зателефонувала. Наступного дня мотоциклом зі зварювальним апаратом приїхав середніх літ трохи молодший за неї чоловік. Глянула на обличчя і усміхнулася: так уже він їй сподобався. Середнього зросту, пряме чорняве волосся, карі очі. Зодягнений в темну дуту куртку, коричневі штани, кросівки каштанового кольору. Ось тільки звати його було якось дивно – Аріон.

Походив, подивився. Потім присіли, поговорили.

– Це в нас сьогодні понеділок. Роботи на цілий тиждень вистачить. Десь у п'ятницю завершимо.

– Ось і добре, – усміхнулася Ася. – У суботу до мене донька з онуками приїде, – потім пригнула голівку і сором'язливо, з хитринкою в очах, запитала: – А стосовно оплати вас інтим влаштує?

– Цілком! – усміхнувся Аріон.

Протягом цілого тижня майстер встановлював парове опалення. Увечері по мобільному телефонував дружині, мовляв, все нормально, до суботи встановлю, на вихідні буду вдома. По родинному сідали за овальний стіл, вечеряли. З розмовами, не поспішаючи. Ася розповідала майже про все, тільки про заміжжя і словом не обмовилася. Жінка ніби аж помолоділа, зробилася такою веселою, щебетливою, немов пташечка. У п'ятницю всі роботи були завершені. Аріон проконсультував господарю, як потрібно користуватися опаленням. Потім повечеряли і знову – в ліжко. У суботу ранком поїхав до Черняхівська, в якому мешкав. Коли Аріон зайшов до оселі, діти радо кинулися назустріч, дружина також усміхнулася, поцілувала в неголену щоку:

– А ми тебе вчора чекали.

– Пізно роботу скінчив. Не захотів уже проти ночі їхати.

– Гарзд. Йди у ванну, мийся, голися. Я тут тобі сніданок смачний приготувала. М-да, а скільки ж заробив? Давай гроші. Завтра на базар

сходимо, дітям по пальтечку купимо. Геть чисто зносилися...

Відтоді Аріон, як подає оголошення до газети про надання своїх послуг, неодмінно додає: «Інтим не пропонувати».

КАРА ГОСПОДНЯ

Катька збиралася виходити заміж за Марата.

– Так він же п'яниця! – обурювалися подружки, – жодної чарки не минає.

– Нічого, всю не вип'є, – віджартувувалася. – У нас того добра стачить.

– Так він же забіяка, дурнуватий.

– Не він, а його брат Роман.

– Та вони там усі такі.

Менший братик і справді зростав розбишакою. Ще в дитинстві було де собаку побачить, чи kota, так і норовить пошпурити в нього шматок цеглини. А коли виріс, міг побити на вулиці кого завгодно. І тільки за те, що той не сподобався. На тротуарі побив свого однолітка, оддухопелив літню людину, яка поверталася з роботи. На тролейбусній зупинці підняв руку на інваліда, котрий сидів у візочку.

Катька все ж таки вийшла за Марата заміж. Під час весілля також був утворився маленький інцидент, але його швидко зам'яли. Батьки виділили молодцям однокімнатну квартиру в одному з нових районів Черняхівська.

Минув певний час і дружина подарувала своєму чоловікові сина. Мама провідувала доньку і внука в пологовому будинку, накупила для маляти все, що необхідно для дитини в такому віці. Свекруха провідувати не ходила, переказала свасі, мовляв, це ваша донька, ви її й відвідуйте. Проте онукові придбала імпортований дитячий візочок. Та ось Катьку з пологового будинку нарешті привезли додому. А через кілька днів молода мама відчула неладне – соски буцім затверділи, злегенька потріскалися, до сорока градусів раптово підскочила температура. Донька зателефонувала мамі: «Що робити?»

– Це в тебе мастит. Лікуватися будемо в нас, – твердо мовила ненька. – Зараз ми з батьком наймемо таксі і вас обох заберемо.

Коли прибули додому, теща зателефонувала зятю, мовляв, Катя захворіла, з малим поживе у нас. Не переймайся. Одужає, одразу повернуться додому. Та зять чекати не забажав. На сімейну раду за чаркою прибули батько, мати, брат Роман. О першій ночі, перебуваючи під великим градусом, прибули до своїх сватів.

– Відчиняйте! – п'яним голосом загорланив зять.

– Це ти, Марате? – з протилежного боку дверей сонним голосом

озвалася теща.

– Катька у вас?

– Так.

– Ми за нею приїхали. Відчиняйте!

Теща переповіла ситуацію і насамкінець завважила:

– Ти, я відчуваю, синку, зараз п'яний. Йди додому і відпочивай.

Катька вилікується й одразу повернеться до тебе. Тримати не будемо.

– Відчиняйте! – зять кулаками почав гамселити в броньовані двері.

– Коли не відчините, з дверима увійдемо! – додав сват.

– О-о-о, та вас тут ціла делегація! – вигукнув батько Каті, зачувши голоси свата і свахи. – Каті вже значно полегшало. Ще день-два і ми вам її повернемо. Температура трохи спала, але ще тримається.

– Що будемо робити? – пролунало знадвору.

– Та що, вибиваємо двері!

У двері знову почали гамселити. Усі вчотирьох. Били почергово і кулаками, і носакми. Зрештою, вони не витримали. Зірвалися з петель і впали, нападаючі і захисники опинилися віч-на-віч. Батько Каті збирався щось сказати, та в цю мить отримав такий удар в перенісся, що одразу впав на підлогу.

Намагався підвестися, але в цю мить зять зі сватом почали кулаками і носакми бити по ребрах і нирках. Дружина, забачивши на підлозі лежачого чоловіка, закричала не своїм голосом:

– Рятуйте! Вбивають!

Били всі, – сват, сваха, зять. Ось тільки Роман, який уже був не в ладах з міліцією, заспокоював батьків і брата:

– Досить-досить. Пішли додому. Вони вже своє отримали.

Не важко уявити, чим би все це скінчилося, якби пізньої ночі з роботи додому не повертався сусід. Наслухавши лемент, він забіг до оселі. Зрозумів: допомогти не в силах. Люди були так розлючені і войовничо налаштовані, що і з нього зробили б млинець. Швиденько гайнув додому, і викликав міліцейську бригаду. Поки ті зібралися та приїхали, нападники встигли втекти. Свата зі струсом мозку каретою швидкої медичної допомоги доставили до міської лікарні.

Наступного дня Катька взяла на руки немовля і пішла до свого чоловіка. Мати не змогла цього пережити – її схопив серцевий напад.

Минуло кілька днів. Марат щось там пиляв електричною пилкою. Раптом пилка зісковзнула і зубцями спочатку поранила одну ногу, зрештою, й другу. Та так, що довелося викликати швидку медичну допомогу.

Усі сусіди одностайно кажуть: то зять Всевишній покарав за його гріхи. Мовляв, Бог – не теля, бачить і звідтіля.

СУДЖЕНО БУТИ ПОВІШЕНИМ, ПОТОПЛЕНИМ НЕ БУДЕШ

Баба Дорофея в житті зроду не хворіла, а це – на тобі, болячка прихопила. Щось зробилося зі шлунком. Винайняли сусідського водія-приватника, посадили бабу до автівки, відвезли до районної лікарні. Там її обстежили, зробили аналізи і виписали направлення до онкологічного диспансеру. Баба в сльози – це вже смерть. Дід Настас, як тільки міг, так і заспокоював стару:

– Не переймайся. Суджено бути повішеною, утопленою не будеш.

Відвіз її до Чернігова, поклав до лікувального закладу. Прооперували бабу Дорофею – виявляється, привезли вчасно. Метастази ще не пішли. За якийсь час баба повернулася додому в хорошому настрої. Хвалилася сусідам: «З того світу витягли». Дихала свіжим повітрям, їла чисті продукти – молочко парне, яєчка свіжі. А тоді дід меду накачав. Інколи на празник баба Дорофея ще й чарочку домашньої вип'є – дід Настас на прополісі настояв.

– Бач, а ти боялася до лікарні їхати, – казав.

– Та отож, – усміхалася.

Минуло десять років. Свою болячку Дорофея вже й з голови викинула. Одного разу дід з бабою їхали возом на луг за сіном. Кінь був молодий, норовистий. Неподалік проїхала автомашина. Кінь злякався, та як побіжить. Баба хилитнулася і полетіла на землю.

– Стий! Стий, кому кажу! – дід Настас напинав вудила.

Та було вже пізно. Баба, вдарившись скронею об тверду грудку, вже не дихала. Люди одразу пригадали дідове прислів'я – суджено бути повішеним, утопленим не будеш.

Як баба Дорофея боялася тієї онкології, як вона плакала, як побивалася. А смерть прийшла зовсім за інших обставин.

2005

ДВА МІСЯЦІ З ПОКІЙНИКОМ

Жителі Чернігова, які мешкають по вулиці Рокоссовського, 41-а, два з половиною місяці жили поряд з покійником. Вони першими забили тривогу. Стукали до квартири, проте двері ніхто не відчиняв, заявляли у житлово-ремонтно-експлуатаційну дільницю, прохали дільничного, давайте, мовляв, виламаємо двері, може, він лежить хворий чи в гіршому випадкові – неживий. Усі слухали, погоджувалися, але ініціативу ніхто не бажав на себе брати. Зрештою, один із сусідів не витримав – найняв людину, яка погодилася через кватирку проникнути до оселі. Внизу назбиралося чимало роззяв. Ось чоловік уже був у

оселі, а за кілька секунд, відчинивши двері, вишмигнув кулею.

– Там стільки смердючого сміття, ледь не задихнувся.

Сусіди пригадали: Петро Задьора, так було звати жильця, після того, як п'ять років тому переніс інсульт, зробився дивакуватим. Ночами, коли всі спали, стягував до квартири всілякий мотлох, що збирав на міських смітниках.

До хвороби знайомі знали Петра як культурного, вихованого, порядного. Свого часу закінчив будівельний технікум, згодом – технологічний інститут. Придбав однокімнатну кооперативну квартиру. Тільки ось із подружнім життям не склалося – мав дівчину, але дружба так і не переросла в кохання. Коли чернігівські газети опублікували знімок покійного, я зойкнув: цю людину бачив сорок п'ять років тому на будівництві районного центру Срібне. Тоді з Чернігова приїхало багато будівельників. Я з ним не був особисто знайомий, не здоровкався, але бачився не раз. Вражала селянська простота, відчувалось: щедрої душі людина. Обличчя відкрите й добродушне. Влітку зодягався просто: черевики, штани і картата сорочка. Як пізніше дізнався, це – людина складної долі. Його батьки від природи були глухонімими. Аби він та сестра могли нормально розвиватися, їх віддали на навчання до Черешенської школи-інтернату. Це був правильний вибір. Діти знайшли своє місце в житті. Ось тільки шкода, що так передчасно згасла його свіча.

2011

ПОЛКОВНИКА ПОСТАВИЛИ НА СВОЄ МІСЦЕ

У третьому під'їзді на четвертому поверсі мешкала розлучена жінка. Звали Неля. Сама смуглява, волосся пофарбоване у жовтий колір. Тоненькі чорні брови – щоранку пінцетом вищипувала зайві волосинки. Над вишневими вустами притулився маленький кирпатий носик. У внутрішньому кутику правого ока гніздилася маленька родимка у вигляді трикутника. Молодиці, на яку задивлялися чоловіки мало не з усього будинку, було під сорок. Та вона віддала перевагу полковнику – високорослий, світло-руде волосся, на обличчі маленькими крапинками розсипалися веснянки. Сусіди обурювалися: «І що вона у ньому знайшла?» Інші двозначно усміхалися: «Певне, було що...»

Взимку полковник приїжджав на автівці. Сам іде до оселі, а водія залишає в машині. Морози стояли люті. Аби потім машину не розігрівати, водій мотор не вимикав. Отак і гурчить під вікнами – годину, дві. Одна жінка терпіла-терпіла, та коли сил не стачило, попрохала свого чоловіка:

– Спустися вниз і скажи: нехай він вимкне оте гуркало. Ми вже спати збираємося.

Пішов чоловік. Немає й немає. Коли чує, щось як гепне. Підбігла до вікна, глянь: а водій лупцює чоловіка. Була вона в одній нічній сорочці. Накинула на себе зимове пальто, вибігла на подвір'я. Чоловік уже й не відбивається, тільки мовчки стогне. З усього розмаху носакком чобота як врізала водія в сідницю – аж завив. Однак той не збирався залишати свою кривдницю. Підвівшись, так ударив, що жінка й ноги задрала. «Ну, – гадкує, – я тобі цього не прощу». Пішла до лікарні, з неї зняли побої, написала заяву і все це віднесла до міліції. Коли це увечері заявляється до неї полковник. Став перед нею на коліна, обнімає ноги, цілує, плаче і просить:

– Великодушно звиняйте. Мені рік до пенсії залишився. Сина ще треба вчити. Я вас одне прошу: заберіть заяву, аби мене з армії не вигнали. Твердо обіцяю: більше нічого подібного не трапиться.

– Ще б чого не вистачало, – буркнула жінка. – Не трапиться. Так ніби цього мало.

Полковник підвівшись, витер заплакані очі. З валізи почав викладати на стіл дві пляшки коньяку, кілограм ковбаси, коробку цукерок. Дружина одразу вибачила – м'яке жіноче серце довго образи не тримає. А ось чоловік сказав:

– Я ще подумаю.

– А у вас є машина? – поцікавився полковник.

– Є, – в один голос мовили чоловік і дружина.

– Та я вам і бензину дам безкоштовно. Цілий рік заправлятиметесь.

На той час було скрутно з бензином, чоловік одразу погодився на такий варіант. Полковник відчув себе мало не на сьомому небі. Він уже не знав, як і дякувати.

2011

НЕ ВИТРИМАЛА

Цього ранку Капітоліна встала раніше. Гадала, зварить суп, поїсть гаряченького та й побіжить на ринок. Трохи підторговувала. Аби захопити місце, потрібно було виходити з дому мало не о шостій ранку. Дістала з холодильника м'ясо, помила під краном, порізала на маленькі шматочки і поклала до каструлі з водою. Тільки-но зібралася чистити картоплю, як на кухонному столі обіззався мобільний телефон. Натиснула кнопку.

– Слухаю.

– Це ти, Капітоліно?

– Так, я-я. Говори, я слухаю.

– Це Леоніла, сусідка твоя.

– Я впізнала за голосом. Говори.

– У мене для тебе неприємна новина. Я щойно виносила сміття з квартири. Бачу: на подвір'ї лежить гола дівчина. Гола-голісінька. Тільки права нога в чоботі. Обличчя синє, аж чорніти почало. Ледь розпізнала. Мені здається, це твоя донька. Вона вдома?

– Ні, немає. Учора ввечері пішла й не повернулася. О, Боже-е-е!

Накинула на голову хустину, як була в капцях, так і побігла на подвір'я. Посеред двору й справді лежала гола, плоскогруда дівчина. На животі виднівся шрам від апендициту. За круглим обличчям, повними вустами, родимкою, що чорніла на лівій щоці, Капітоліна і впізнала доньку. Завжди рожевошоке обличчя вже аж посиніло. Темно-каштанове волосся вмерзло в калюжу.

– Кароліна-а-а! – гучний материн крик струсив ранкове подвір'я, яке тільки просиналося.

Упала плиском... Лежала поряд, гладила шорстке холодне волосся, яке вже встигло проинятися першим осіннім морозцем. Голосила й приказувала:

– Вставай, уже не допоможеш, – Леонора почала заспокоювати сусідку. – Я вчора бачила, як троє хлопців з сусіднього будинку вели її до третього під'їзду. Певне, спочатку напоїли, потім поглумилися і витягли на подвір'я. Зараз не люди пішли, а казна-що.

Хто б міг подумати, що все так трагічно скінчиться. Дівчинка зростала розумницею, була відмінницею в школі. Заочно навчалася в педагогічному, вийшла заміж. Завжди весела, сонячно-усміхнена. А потім удар за ударом. Не витримала. Спершу помер батько – боляче переживала. Вона так була на нього схожа. А потім і чоловіка не стало. Їздив до Києва на заробітки, у Дарниці неподалік залізничного полотна знайшли мертвим.

Тамувала горе чаркою. Спочатку маленькою, потім так розпилася, що й стриматися не могла. Зробилася безхарактерною і до всього байдужою.

Двоє діток залишила – сина і доньку.

Дві маленькі сирітки...

2011

ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ ПОГРАБУВАНЬ

Цей негідник у жертви обирав жінок середнього або похилого віку. Підкрадався стиха, завдавав раптового удару в тім'я. Коли людині ставало зле, виривав з рук дамську сумку чи авоську і хутко зникав за рогом будинку. Ось і цього разу, наблизившись до п'ятиповерхового будинку, він одразу перевтілювався в актора: закуривши цигарку, неквапом походжав по асфальтованій доріжці, раз по раз зиркаючи на годинник,

так буцім на когось чекав, а той запізнювався. У цей час годинник показував десяту вечора. Надворі вже була не зима, але ще й весна достоту не вступила у свої права. На зміну дрібному надокучливому дощику раптом пішов густий лапятий сніг. На подвір'ї було порожньо – за такої погоди ніхто не зважився на прогулянку. Раптом з-за рогу будинку вийшла жінка. Середнього зросту, в чорній з капюшоном куртці, з сумочкою в руці. Ось вона порівнялася з незнайомцем і ще ні про що не здогадуючись, попрошувала далі. Чоловік, затагнувшись цигаркою, кинув її геть і, заклавши руки в кишеню, пішов назирці.

Жінка стомленою ходою прошувала додому. Щойно вона відстояла на ногах другу зміну. Нелегкою видалася. В уяві вимальовувалося: ось зараз відчинить двері теплої і затишної квартири, змиє втому, повечеряє і ляже відпочивати. Раптом на шиї відчула холодні, немов у жаби, чиїсь пальці.

– Рятуйте! Грабують! – голосно вигукнула і в останній мент правою рукою проникла в пах. Їй вдалося схопити той орган, який має безпосереднє відношення до продовження роду людського. Схопивши, з усіх сил почала викручувати. Іншого виходу не було. На допомогу не поспішав ніхто. Та ось на її щастя на доріжці з'явився молодий рославий чоловік. Знала наглядно – мешкав у сусідньому будинку.

– Допоможіть! Він мене задушить!

Молодий чоловік кинувся на допомогу. Грабіжник перестав душити, натомість вихопив сумку й побіг на вулицю. У сумці була зарплата, яку сьогодні отримала, паспорт і проїзний квиток.

– Я стежитиму, куди він побіг, а ви негайно біжіть до опорного пункту міліції, – спокійно мовив чоловік.

Оперативники спрацювали швидко. Вони затримали грабіжника, коли той чистив сумку. На допиті зізнався: це було двадцять восьме пограбування. На ньому й погорів.

2011

ПИРІЖКИ З НАЧИНКОЮ

Альбіна і Беатриса приятелювали мало не з самого дитинства. Що їх зближувало, сказати нелегко. За характером одна іншій – пряма протилежність. Альбіна – людина легкої вдачі, гостинна, уособлення самої доброти... Вона ніколи ні з ким не свариться. А якщо коли й розгнівається, то не більше, ніж на п'ять хвилин. Мине цей час і вже шукає шляхи, аби помиритися. Любить ходити в гості. Забачивши, що господаря запізнюється з приготуванням страв, одразу кидається на допомогу. Ворогів у неї немає, та й не було ніколи, трапляються хіба що заздрісники. Та і їх завжди обеззброює своєю лагідністю і добротою.

Беатриса інколи погоджуючись чимось допомогти, тільки створює собі додаткові проблеми. Вона дуже бойова й активна, у товаристві зазвичай бере на себе роль тамади. Стежить за своєю зовнішністю, намагається крокувати в ногу з модою, але їй зраджує чуття міри і брак грошей. Яюсь по дорозі додому Беатриса зайшла до нового магазину «Жіночий одяг», який напередодні відчинив двері. Їй так сподобалося демісезонне пальто, що не могла й погляд відвести. Якийсь час стояла, немов заворожена. Дістала гаманець, перерахувала. Грошей стачало лише на половину. А де ж взяти решту? І тут її осінило. Та де ж? Звісно, Альбіна допоможе. Не раз виручала.

Коли звернулася з проханням, подруга не відмовила. Того ж вечора придбала обнову. Вдома ніяк не могла нарадуватися. Без кінця приміряла, крутилася перед дзеркалом. Зрештою, знімала, вішала на плечики, заносила до шафи. Та через якийсь час знову виймала і починала приміряти...

Минув місяць. Настав час повертати борг. Та віддавати було нічим – подруга не вдалася економливою та ощадливою. Натомість тринькала гроші куди треба, куди й ні. Одного разу Беатриса запросила Альбіну в гостину, мовляв, яких я смачних пиріжків напекла – одна смакота. Приходь!

Аби не віддавати кошти, Беатриса вирішила отруїти подругу. В аптеці придбала два термометри, розбила і в начинку вилила ртуть. Подруга скуштувала – смачно. Та за другим разом, коли вкусила, з пиріжка в пелену посипалися дрібнесенькі сріблясті кульки. Від природи Альбіна була вродженою інтелігенткою – зробила вигляд, буцім нічого не помітила. А про те, що подруга підсипала отруту, навіть і подумати не могла. За хвилину Альбіні зробилося зле. Беатриса викликала швидку медичну допомогу. Лікарі приїхали вчасно – життя молодій людині було врятовано. Коли Альбіна дізналася про злий намір її подруги отруїти, розплакалася. Але позов до суду подавати не зважилася – подруга все ж таки. Вибачила.

2010

ПОХОВАНИЙ ЗАЖИВО

У невеличкому одноповерховому містечку Ніфар, в центральній частині, забудованому п'ятиповерхівками, з населенням в кілька десятків тисяч чоловік, люди добре знали одне одного, віталися при зустрічах. Та ось на навчання до місцевого педагогічного інституту, що носить ім'я класика української прози, на навчання прибула група дівчат з Середньої Азії. Незнайомки одразу привернули увагу місцевих парубків. Серед прибулих Олексій Лопата виокремив чорняву, з

повними, моя яблука, щокими і розкосими очима красуню-казашку. Зустрів і раз, і вдруге, і втретє. То просто на вулиці, то в автобусі, то на міському танцювальному майданчику. За третім разом набрався хоробрості і пішов проваджати – дівчина мешкала в гуртожитку.

– Тебе як звати? – осмілився запитати.

– Айна.

– Як? Як? – стримуючись, аби не розсміятися, перепитав Олексій.

– Айна, – мовила ствердно і з почуттям гідності. – По вашому Анна.

У нас, казахів, моє ім'я означає дзеркало, сонце і радість.

– І справді гарне ім'я, – погодився юнак і перевів погляд на жовті стрічки в косах.

– Чому жовті, хочеш запитати? – мовила Айна і, не дочекавшись відповіді, додала, – жовтий колір у нас – найулюбленіший. Це колір – символу сонця, золота й багатства.

– Он як? – тут уже Олексій не стримався.

Юнак одразу дійшов думки: це його доля. Та, яку шукав і нарешті знайшов. Зрештою, відгуляли весілля. На нього прийшов мало не весь курс. Стояв літній спекотний день. На небі – жодної хмаринки. Уранці по радіо молодята прослухали прогноз: сонячно, без опадів.

– Хоч би одна краплинка впала, – із сумом мовила Айна.

– Навіщо? – злегенька обурився Олексій, – адже все намочить.

Столи поставили на подвір'ї під яблунею.

– Розумієш, у нас в день весілля всі просять аллаха, аби хоч краплинка випала. То на щастя.

Під вечір буцім на замовлення молодят тричі прогрімів грім, набігла темно-синя хмарка і свайбових обдало кілька дощових крапель. Айна уже не знала як і радіти!

Після того, як Олексій привів до оселі молоду дружину, у світлиці стало неначе затісно.

– Знаєш, що оце я надумав? – якось у довірливій розмові з дружиною зізнався Олексій. – Будуватися хочу.

– А де ти кошти візьмеш? – запитала Айна.

– Зароблю. Зараз в Афганістані йде війні. Поїду туди добровольцем. Я, – окинув себе поглядом, – козак хоч куди!

– А як тебе не візьмуть?

– Візьмуть! – упевнено мовив чоловік, – я вже ходив до військового комісаріату.

– І не думай, і не гадай. Коли ти поїдеш, я одразу повернувся до свого гуртожитку. Ти хоч уявляєш, по що говориш? Ти поїдеш у самісіньке пекло!

– Не переймайся. Я – везучий. Куля мене омине.

На день-два заспокоївся чоловік, а потім знову почав гнути своє.

Не стерпіла молода дружина, таки зголосилася на чоловікову пропозицію.

Служити випало у містечку Пулі-Хумрі, яке розкинулося в горах на півночі Афганістану. Призначили на посаду старшого техника в зенітній батареї, згодом доручили командувати взводом. Кожного дня життя від смерті зависало на волосинці. Одного разу Олексія під час бойової операції прямо посеред ночі висадили з літака і наказали йти у бік світла – там на нього чекали постові. І йшов ніби правильно. Одначе з часом з'ясувалося: заблукав. Та ось в обличчя вдарило яскраве світло ліхтаря – Лопата завернув на мінне поле, яке оточувало гарнізон. Він пройшов по цьому полю сто метрів з валізою в руках. Якимось дивом вдалося вийти живим і неущкодженим.

Та все ж найстрашніше чекало на нього через два роки, коли закінчувався контракт. На гарнізон, в якому перебував Олексій, темнолиці душмани напали раптово й несподівано. Казарми спалахнули, мов висохлі солом'яні снопи. Загорілися склади з боєприпасами, почали вибухати один за одним. І тут Олексій пригадав слова дружини: «Ти поїдеш у самісіньке пекло». «Певне, я саме до нього й потрапив», – міркував Олексій. І тут відчув, як щось гаряче запекло під правою лопаткою. «Мабуть, поранило», – дійшла певність. Потім він уже нічого не пам'ятав. Пораненого, стікаючого кров'ю, його підбрали бійці з іншого підрозділу і переправили в Ташкент. У військовому шпиталі пролежав місяць без свідомості. До військової частини, в якій служив Лопата, лікарі ніяких відомостей не надсилали, – там подумали, що його немає в живих. Так і написали додому: «Помер від ран».

Засумував батько, мати від горя кілька днів підряд голосила, та коли уже сліз не стачило, тільки заламувала сухі жовті руки. Одна лише Айна не вірила в чоловікову смерть. «Ось одержу труну, отоді й повірю». Та вона не надходила. Не стерпіла молода дружина, вибрала день і поїхала в аеропорт Бориспіль, куди військові літаки, яких люди прозвали «Чорними тюльпанами», доставляли тіла загиблих. Але за першим приїздом Айна, труну з тілом Олексія Лопати не видали – її просто не було. Минув якийсь тиждень-два і вона знову поїхала... «Цього разу додому вже без чоловіка не повернуся», – гадкувала про себе. – Нехай хоч із мертвим, але буду в парі. Та й за цим разом труни не видавали. Лише після численних благань і жалісливих криків, які роздирали душу, змилювалися – труну таки видали. У душі неначе все не лише перегоріло, а й перетліло, проте вона заспокоїлась.

Ховали Олексія Лопату на міському цвинтарі. Попрощатися прийшли не лише рідні, друзі, а й просто люди, які його знали і бачили наочно. Прибули представники з міського військового комісаріату. Лунали прощальні голоси, тужливо грала музика, коли опускали домовину

до ями, звучав військовий салют. І ніхто навіть у гадці не мав, що в день своїх похорон Олексій Лопата у військовому шпиталі узбецької столиці таки прийшов до свідомості. Через якийсь час зіп'явся на ноги. Як тяжкопораненому дали місячну відпустку. Афганець поїхав додому, та про свій приїзд рідних не повідомив, вважав, нехай буде для них сюрпризом. Коли переступив поріг батьківської оселі, забачив маму і дружину. Вони були у чорних сукнях, на головах виднілися чорні хустини.

– Добрий день вам у хату! – мовив Олексій, усміхаючись.

Забачивши сина живого, мати зойкнула, і мов підстрелена птаха, впала на бік. Світ в очах дружини замерхтів і вона ледь не зомліла. З'ясувалося, він приїхав на свої сороковини – цього вечора збиралися по ньому світити.

– Нічого, тепер відзначимо мій день народження, – спокійно і виважено мовив Олексій. – Я й справді ніби вдруге народився.

Опісля, коли все вгамувалося, і місто дізналося: Олексій повернувся додому живим, в Лопати з'явився інтерес: кого ж таки поховали? Запросив друзів, ті «для хоробрості» випили по сто грамів, взяли лопати і пішли на цвинтар. Розкопали могилу, відкрили домовину. Який же в усіх був подив, коли на дні забачили звичайнісіньку форму радянського солдата.

– Ну, це ж треба до такого додуматися! – обурено вигукували друзі. – Альошо, ось ти там був. Розкажи по совісті, як таке могло трапитися, що твоїй дружині віддали порожню труну.

– А дуже просто, – роздумливо мовив Олексій. – Вона за першим разом коли приїхала, наробила галасу, за другим також. Аби не слухати її самовитого жалісливого крику й відчепитися, вони й віддали їй безіменну труну. Я вам, хлопці, так скажу: де командир оберігав своїх бійців, загиблих було менше. Пригадую, одного разу ми наблизилися до аулу, а там така тиша, неначе усе вимерло. У сонячних променях зблискують мандарини. «Товаришу командир, – не стерпів Саша Воробйов, – хоч би одну скуштувати. Так під ложечкою смокче». «Про мандарини не смійте говорити, – ствердно мовив командир. – І взагалі цю дурницю викиньте зі своєї голови! Де гарантія, що неподалік не заліг снайпер. Таке вже бувало. І не раз...». Коли наші вривалися до аулів, злості й ненависті не стримували – палили, стріляли. Мстилися за смерть своїх побратимів. А ще грабували. Тягли все, що траплялося під руку – килими, золоті й срібні вироби, антикваріат. Ще – інкрустовані шкатулки, табакерки, канделябри, годинники, всякі прикраси. Кожна така річ у наших антикварних магазинах коштувала великі гроші. Все нагробоване віддавали командирам. Ті клали до домовин і відправляли в Союз. Траплялося і не раз, – Лопата перейшов на шепіт, – разом

з добром клали й наркотики. Окремі чини на горі людському добре нагріли руки. Недарма кажуть: «Кому війна, а кому – мати рідна». А чого до домовини поклали оту форму? Могло так трапитися, що солдатик загинув безвісти – порубали його душмани на шматочки. Одна форма від нього й залишилась. Ось і поклали до домовини. Мовляв, хто там знатиме. Бачте, ми й дізналися, – голос зрадливо затремтів, на очах проступили сльози...

2013

ЖИЛИ СОБІ ДІД ТА БАБА

Жили собі тихо й мирно. Діти давно повиростали, школи закінчили. Роз'їхалися по великих містах. Мають свої квартири, діток народили. Усе в діда та баби гарно. Тільки ось біда – з сусідами не мирять. То їхня курка в суніці гребеться, то як орали город, обніжок звузили. Був он такий широкий – прилягти можна. А тепер зробився вузьенький, мов стежечка. То... Мало яких зачіпок знайдуть сусіди. І вона така, і він такий. Одного разу дід так розмагорився, що крикнув на свого сусіда:

– Щоб ти здох!

Що ж ви думаєте? Минув тиждень-другий, захворів наш сусід. Найняли автомашину, відвезли його спочатку до дільничної, а потім вже до районної лікарні. За якийсь місяць-два згорів чоловік. Привезли додому в труні, оббитій чорним крепом. Поховали сусіда, пом'янули. Дід з бабою, правда, на похоронах були, попрощалися, а ось поминати не пішли.

Минуло кілька днів. Сусідка не давала проходу діду. Як забачить, так і кричить:

– Ти мого чоловіка зі світу зжив. Ти – вбивця!

– Та який же я вбивця! – обурюється дід. – Я за своє життя курки не зарівав. Метелика у вікні впіймаю, на подвір'я випущу.

– А ти на мого чоловіка сказав, «щоб ти здох». Ось і помер.

– Та чи я б казав, коли знав, що помре. Допік він мене, так я й не стерпів.

Сусідка, взявшись у боки, почала кричати на діда. Та так уже кричала, що дід не витримав. «Навіщо мені таке життя?» – подумав і вирішив звести з ним рахунки. Випив склянку домашньої, закупив цигарку. Сидів на колоді й думав. Пішов до хліва, в розетку вставив два гвіздки. «Доторкнуся руками, – гадкував, – і ніяких проблем». Так і зробив. Коли доторкнувся десницею до оголених гвіздків, відчув, як буцім його комар вкусив. Гм... Дивно. Доторкнувся знову ще раз. І знову таке відчуття. На радощах, що залишився живий, дід знову випив склянку домашньої. Цей «експеримент» не минув для нього безслідно.

Дід відчув: після «дружби» зі струмом, у нього поліпшився зір. Районну газету почав читати без окулярів. Якщо донедавна жодного дня не міг прожити без пігулок, відтепер і зовсім про них забув. Про це дід повідав своїй бабі. Вона посварила його за те, що хотів своє життя покінчити самогубством. Мовляв, Бог дав життя, Бог має й відібрати. Але на все свій час. Потім повідала про свої «відкриття».

– Я тобі про це ніколи не говорила, а тепер скажу, – баба спочатку скинула з себе кофту, а потім спідню білизну.

На голе тіло почала прикладати то гвіздки, то ложки, то виделки. А коли приклала до грудей металеву праску, в діда від подиву й щелепа одвисла.

– Бачиш, які ми з тобою унікальні люди, – посміхнувся дід в руді від курива вуса. – Я провідник електроенергії, ти – людина-магніт.

2012

КЛЕПТОМАНІЯ

Є така хвороба – kleptomaniya. Потрібно воно, чи ні, а ось людина щось мусить вкрасти. Коли батька й маму Діми запрошували в гостину, з собою вони брали й сина. Увечері, повернувшись додому, в кишенях хлопчини виявляли щось крадене: то дитяча іграшка, то значок, то мельхіорова ложка. А один раз навіть до нагрудної кишені піджака термометр поклав. Чим уже він так сподобався, син не міг пояснити. Наступного дня батьки повертали крадене, вибачалися перед господарями, мовляв, нічого не можемо вдіяти. І справді, мама й тато не раз картали Діму, пояснювали. Мовляв, так робити не гоже, так чинять лише погані дітки. Та він продовжував своє.

Коли Дмитро виріс, цієї недуги не позбувся. Навпаки – масштаби крадіжок зросли у геометричній прогресії. Він перетворився на звичайнісінького злодія. Один час за об'єкт обрав пасажирські потяги. Від природи був тонкий і худорлявий, а тому йому нічого не складало проникнути до залізничного ешелону. Відшукував місце, де пружність гумової амортизаційної перетинки між пасажирськими вагонами була дещо зменшена, через неї й проникав до середини, буцім через шпаринку. Опинившись у вагоні, набирив серйозного й ділового вигляду, так немов пасажир їде у відрядження.

Прошкуючи вузьким коридором з чемоданчиком в руках, делікатно стукав у двері кожного купе.

– Заходьте! – з протилежного боку лунали голоси пасажирів.

Відчинивши двері чергового купе і забачивши пасажирів, він прикладав руку до серця, делікатно вибачався. Мовляв, ох, пардон, я випадково помилився.

Та цього разу на стукіт ніхто не відповів. Дмитро обережно відчинив двері. На нижній полиці, поклавши праву руку на очі, лежала пасажирка – молода тридцятирічна жінка. Наслухавши тупіт, вона розплющила очі і забачила елегантно зодягненого симпатичного молодого чоловіка з чорним вусиками.

– Ви мій сусід? – запитала і, не дочекавшись відповіді, додала: – Дуже приємно, що нарешті зайшли. А я лежу і думаю, невже всю дорогу їхатиму в самотності.

Після цього заспокоїлася, перевернулася до стіни і міцно заснула. Все інше було справою техніки. Дмитро так швидко обчистив довірливу жінку, що й слова не мовила. Втікати не поспішав, саме вона поворухнулася і щось забурмотіла уві сні. Дмитро сів на лаву, прихилився спиною до стінки і з олімпійським виразом спокою на обличчі незмигну вдивлявся у вікно, за яким змигували зустрічні поїзди, освітлені вікна будівель. Жінка, схоже, провалилася у глибокий сон. Потяг під'їжджав до станції Чернігів. Гастролер заквапився до виходу. Покидати потяг вирішив у такий спосіб, завдяки якому проник до нього – крізь шпаринку в перетинках між пасажирськими вагонами.

Коли під ногами відчув асфальтову твердь перона, схоже, нерви не витримали. Злодій пришвидшив крок. Це не лишилося непоміченим з боку правоохоронців.

У цю мить в купе вагона прокинулася обкрадена пасажирка. Кинула позирк на протилежний бік – сусіда не було. Мов розчинився у повітрі. І тут її осінило: гроші. Гроші на місці? Тремтячими руками дістала валізу, нервовим порухом розстебнула блискавку – гаманця не було. Гроші зникли повністю – і гривні, і долари.

У чому була у тому й вибігла на перон.

– Злодій! – короткою рукою показувала на молодого чоловіка, який все віддалявся. – Тримайте злодія!

У лінійному відділі міліції в затриманому пасажирка впізнала свого недавнього супутника по купе.

1992

ПОРАДИВ

Був у нашому селі один хлопець. Звали Мирон. На прізвище Крячок. Про таких в народі кажуть: пустун, мазун. У дитинстві батьки, якщо до чогось і привчили, то тільки до балощів. Робити особливо не змушували. Та до цього у нього тяжіння не було. Проте до дівчат почав бігати, певно, як тільки навчився ходити, а коли підріс, то встиг перекохати мало не всіх сільських красунь. Учора, було, одну проводжає, сьогодні – другу, завтра – до третьої біжить. Улітку чимало дівчат з міста наїжджало. У

нас, підлітків, навіть у гадці не було побігти до котроїсь із них, а він уже встиг відчинити дверцята до їхніх сердець. Другодні на тракторному стані перед дорослими хлопцями хвастася про свої подвиги.

І таки добігався Мирон. У райцентрі, де влаштувався на панчішну фабрику, одна з дівчат завагітніла. Довелося одружуватися. Однак вибір було зроблено вдало. Дівчина навчалася у фельдшерсько-медичному технікумі і була донькою не кого-небудь, а самого голови колгоспу. Після одруження Мирон одразу перебрався до обласного центру. Мешкали на приватній квартирі, а потім тесть із тещею на околиці міста спорудили кам'яний будинок, живіть, мовляв. Мирона влаштували на роботу в науково-дослідний інститут на посаду інженера. А перед цим зодягли зята і взули. Інженер же, а не хто-небудь. Купили йому нові черевики – аж риплять, сіре зимове пальто з каракулевым коміром, ондатрову шапку. Якщо донедавна в кишенях Мирона завше було порожньо, то відтак вони були наповнені грошима. Правда, як ті гроші діставалися, так і витрачалися. Мирон загуляв. На повну котушку. Коли знайомився з дівчатами, представлявся:

– Інженер.

Якось з хлопцями розпивав пляшки в кав'ярні на залізничному вокзалі. Там в око запала буфетниця – молода, кароока симпатична дівчина Оксана. Почав підбивати клинки. Обіцяв навіть одружитися. На radoщах та повідала своїй старшій подрузі – офіціантці Наді.

– І хто ж твій обранець?

– Інженер, – усміхнулася. – Такий красивий. Сьогодні увечері він до мене зайде. В кіно йдемо.

День минув у турботах. Під вечір до кав'ярні забрів Мирон Крячок.

– Пам'ятаєш, Надю, я тобі говорила. Знайомся: це мій наречений.

Мирон, забачивши землячку, почервонів, мов рак, знітився і шмигнув з кав'ярні.

– Ти знаєш, Оксано, чого він втік, тільки забачивши мене. Це хлопець з нашого села. Дуже великий гуляка. Мало того, він ще й одружений. Забив тут одній студентці баки, завагітніла. Добре, хоч одружився. Ось тільки не знаю: народила чи тільки збирається. А стосовно того, що інженер, це – по воді вилами писано. У школі вчився на трійки, його ледь не вигнали.

Оксані від почутого зробилося зле – присіла на стілець.

Коли Мирон перебрався до обласного центру, продовжив свої побігеньки по дівчатах. Дружина працювала в міській лікарні, йшла в нічну зміну, отож у розпорядженні Мирона була ціла ніч. Одного разу п'яним приплентався у дівочий гуртожиток, там і шапку загубив. Вдома сказав: на вулиці зняли. І справді у сімдесятих роках чоловікам в ондатрових шапках ходити було небезпечно – знімали на ходу.

А то якось десять днів вдома не ночував. Де вже тесть із тещею не розшукували зятя – як у воду впав. Коли повернувся, розповів таку історію: поїхав у відрядження до Ніфара, а там його прямо на вулиці схопив радикуліт – ні йти, ні сісти. Каретою швидкої медичної допомоги доставили до міської лікарні, де й пролежав десять днів.

– А чому ж ти нам не подзвонив? – обурювався тесть. – Ми б тебе приїхали й забрали.

Звідки тестю було знати: зять його, старого, поважного чоловіка, обвів довкруг пальця. Ніякий радикуліт до нього не причепився, а дала про себе знати венерична недуга й пролежав він у шкірно-венеричному диспансері.

Якось суботнього вечора у двері мосі квартири подзвонили. Відчиняю і очам своїм не вірю – на порозі Мирон Крячок. Збуджений, розчервонілий і трішки чимось занепокоєний.

– Слухай, позич грошей, – Мирон прояснив ситуацію. – Хоч карбованців з двадцять п'ять.

– Сиджу на міліні, – відповідаю. До зарплати залишилося три карбованці – на молоко та хліб дітям.

– Ти уявляєш, почав пояснювати, – я щойно познайомився з дівчиною, найняли таксі. Вона зараз сидить у ньому. Автівка – поряд з твоїм будинком. Збираємося до ресторану. А грошей катма. Я попрохав таксиста зупинитися, мовляв, збігаю додому, гроші візьму. Що ж мені тепер робити?

– Ти до мене заходив з лівого боку?

– З лівого, – відповідає.

– А вийди з правого. І шуруй додому. А вона, як дурочка, нехай сидить у тому таксі. Аби знала, як сідати до автівок з чужими, незнайомими та ще й одруженими чоловіками.

Мирон кисло скривився, мов середа на п'ятницю, дурнувато всміхнувся, і чимдуж побіг геть.

1972

РИЗИКУВАВ ВЛАСНИМ ЖИТТЯМ

Будильник задзеленчав, немов на пожежу. Валерій Грицай підскочив з ліжка, буцім на пружині.

– Це вже п'ята? – запитала спросоння дружина і додала: – Сніданок на столі, «тормозок» у холодильнику.

Валерій працює на міжміському автобусному маршруті Чернігів-Куликівка. Хутко зодягнувся, поцілував сонну дружину:

– Щасливо залишатися. Я поїхав.

– Валера, будь обережний в дорозі, – мовила на прощання дружина, – мені перед світом такий поганий сон про тебе наснився.

Та чоловік не дослухався до слів дружини, з протилежного боку замикав двері.

Пасажирів було чимало. Зайшли з квитками, а потім ще й по дорозі підбирав. Одні виходили, інші заходили, заносили до салону свіже морозяне повітря і домашні клопоти. Валерій Грицай любив свою роботу. Це – щоденні поїздки, бодай і за звичним маршрутом, але стрічі все з новими людьми, їхніми radoщами і болями. У селі Горбове водій лише повернув праворуч, як раптом на середину дороги вибігла розгублена повновида жінка. Пригальмував автобус, визирнув з віконця:

– Що трапилося?

– Там... – схвильована жінка рукою показувала, – людина в колодязі. Я прийшла, аби води свіженької набрати, а звідти – крик і стогін.

Водій, а за ним і пасажири хутко вискочили з салону. Валерій Грицай першим опинився біля криниці. Надворі розвиднялося. Придивившись, він розгледів жінку, яка ледь-ледь трималася на воді.

– Потрібно ліхтарик і водночас принесіть драбину, – розпорядився Валерій.

Невдовзі спалахнув ліхтарик. З глибокої темряви погляд вихопив чийсь голову. Опустили драбину. Роззувшись, водій почав обережно опускатися. У сірій п'їтьмі ногою намацував щаблі. Один... другий... третій... Ось він опинився біля потерпілої. На поверхні води виднілися лише чоло та ніс. Хустина розпустилася. Кинули віжки. Валерію вдалося обв'язати потерпілу під руками.

– Тягніть! – скомандував.

Чоловіки, які стояли довкруг колодязя, почали обережно витягувати бідолашну. Ще трохи, і вона вже стала на землі. Люди одразу впізнали:

– Це Горпина Пустовойтенкова. У неї трохи не всі дома – не раз лікувалася у психоневрологічному диспансері. Задумала зі світу зійти. Це вже третя спроба суїциду.

– Ай-я-я-я-й! – осудливо похитав головою дід Дем'ян, який, зачувши про пригоду, не полінувався злізти з печі і підійти. – Як тобі не соромно? Через колодязь вирішила звести рахунки з життям. Та ми з нього щодня воду п'ємо. У кебеті геть зовсім висохло. Це ж могла й безневинна людина постраждати. Добре, що все так закінчилося.

Горпина, навіть не подякувавши, нахнюпила голову і мовчки пошкандибала додому.

2010

З СОБОЮ ВСЕ НЕ ЗАБЕРУТЬ

– На, діду, порожнє відро, сходи, принеси мені чистої води, – попрохала баба Лукія.

Дід Грицько, як пішов, то нема й нема. Баба вже кинулась, було, розшукувати, коли відчиняються двері.

– Де ти оце ходиш? – крикнула, немов вкрила мокрим рядном.

– Та де ж, – сутулячись, розважливо мовив дід і додав: – На ось радше подивися.

Баба нагнулась. Бачить, у відрі щось бовтається. Вода – не вода, а так – казна-що.

– А що воно таке?

– Газолін.

– А де ти його взяв?

І тут дід розповів: неподалік їхньої оселі прямо на полі селяни ручним буром довбають отвори так метрів до десяти-шістнадцяти, заки не дістануть підземного озера. Потім до мотузка прив'язують якусь посудину, на дно кладуть грузило і витягують на поверхню. Одні підприємливі кинулися продавати, інші заправляють автівки чи мотоцикли.

– Ой, ма! – вигукнула баба Лукія. – А де ж він узявся отой газо...?

– Газолін, – дід Грицько прийшов на допомогу.

– Та де ж. Кажуть, ніби тут проходить труба газопереробного заводу.

– Значить, народне добро десь витікає.

– Може, й так, – погоджується дід. – Бо тиск у трубі неоднаковий – один день – нормальний, інший – низький.

– Бач, як добро пропадає. І нікому до цього немає діла.

– Бо комусь вигідно, – резюмує дід, – хтось на цьому наживається.

– Гаразд, – мирнолюбно мовить баба. – Нехай наживається. Усе на той світ не забере. Тепер, діду, те, що ти приніс, вилий на гній, а мені принеси відро чистої водички. Борщ варитиму...

2011

ПРИРЕВНУВАЛА

Щоразу, коли Вергінія наслухала за собою шерехкі звуки по замерзлому льоду, доходила певності: йде Юліан. Вона уповільнювала кроки, небавом торкалась плеча коханого. Та цього разу скільки не озиралася, він не прошкував за нею. Ненароком озирнулась і в серці кольнуло – Юліан шмигнув у вузьку вуличку, на якій мешкала її подруга Майя. «Невже він пішов її проводити?» – думка, мов блискавка, освітила мізки. Кілька кроків відступила назад. Так і є. Юлій прошкував

поряд з Майєю. Злість опанувала Вергінією. Здається, опинись поряд, задушила б власними руками.

Другодні робила вигляд, буцім не помічала подругу. Тільки на великій перерві, коли опинилися наодинці, підійшла до дівчини.

– Ну, подруго, розповідай, як тобі спалося з Юлієм?

– З яким Юлієм? – Майя від несподіванки аж розгубилася.

– Та з тим, що вчора проводилась.

– Що ти мелеш? Я з ним спала? Ні, ви лишень подивіться на неї. Ти хоч думаєш, що говориш?

– Я думаю, а ти, либонь, ні, – Вергінія підскочила, немов оскаженіла, і правим хуком вдарила Майю в щоку.

Дівчина не встигла опам'ятатися, як та почала завдавати удари в пах. Майя від різкого болю схопилася руками за живіт і перегнулася у стані. Тоді Вергінія змінила тактику – кулаком почала гамселити по голові. Дівчина не витримала тяжких побоїв і опустилася на підлогу. Нападниця вихопила з кишені мобільний телефон і почала фотографувати жертву. А щоб це виглядало ефектніше, біла носачами. Настільки була розлючена, що якби директор школи не втрутився, чого доброго, могла б і вбити.

– За що ти її так била? – розборонивши учорашніх подруг, Борис Феодосійович запитав Вергінію.

– За зраду, – спокійно відповіла та. – Учора вона проводилася з моїм коханим.

Того вечора бійку Вергінії переглянули тисячі користувачів Інтернету.

2010

ТРАГІЧНА РОЗВ'ЯЗКА

За радянських часів, коли здавали в експлуатацію черговий житловий будинок, квартири на другому і третьому поверхах отримували партійні функціонери, директори заводів, фабрик, крупних гастрономів та інші, які за допомогою «волосатої руки», хабарів зуміли протиснутися до цієї обойми. На перших поверхах, як правило, селилися робітники, рядові працівники, прибиральниці, інваліди, пенсіонери. Свого часу на першому поверсі отримала квартиру і працівниця ЖЕКу Неля Огарьова. Заміж вона не виходила, – за характером була слабовольна і нерішуча, – але мала десятирічну доньку.

Та ось, коли розпався Союз РСР, і Україна здобула незалежність, коли змінилася економічна система, з'ясувалося, мешканці квартир першого поверху опинилися у значно вигіднішому становищі, ніж ті, які мешкали поверхом вище. Особливо пощастило жителям тих будинків,

які містилися у центральній частині міста. Через деякий час новоявлені бізнесмени, сколотивши свій капітал, почали викуповувати квартири під офіси, магазини. Люди були невимовно раді. Багатосімейні родини, деякі п'янички, які донедавна того долара не лише в руках не тримали, а й у вічі не бачили, нараз стали власниками тисяч доларів. Продали по одній кімнаті, а викупили по дві і навіть три. Усі сусіди раділи і стиха заздрили – нашої Нелі пощастило. Жінка також була невимовно рада. За свою однокімнатну вона стільки отримала грошей, що придбала по одній кімнаті собі і доньці, яка вже була на виданні.

Трохи згодом пішла у відпустку і почала наводити лад у новій оселі. Вирішила розпочати з ванни. Розвела крейду, взяла щітку, стала обома ногами на краї ванни і почала білити стелю. Жінка була опасиста, ноги з часом стомилися утримувати тіло, зісковзнулися. Неля впала і скронею вдарилася об ріжок ванни. Казали: смерть настала миттєво.

2010

НА СТАРІСТЬ, ЯК ЗНАХІДКА

Маруся Лєвощика – красива і погордлива, з пухкими, рожевими щічками – заміж вийшла перед світовою війною. Народила доньку. А землю вже котився полум'яний вал Другої світової – підбирали чоловіків молодих і не дуже. У травні сорок п'ятого мало хто повернувся з тієї кривавої бойні. Десь у жорстоких боях за Сталінград склав голову і Григорій. У тридцять з лишком років залишилася Маруся вдовою. Мешкала в старій хаті з мамою і донькою Наталею.

Минали літа. Через два десятки літ відлетіла до Ірію мамина душа, а донька, аби не гібти на колгоспному лані, поїхала до тьоті в Красноярськ. Маруся залишилася одна. Либонь, згадала своє нерозтрачене кохання, яке не спізнало особливої ласки – молоді літа пролетіли не в міцних чоловічих обіймах, а на холодному картопляному лані й на протягах у тваринницькому приміщенні. До неї почали вчашати чоловіки. Почергово. Сьогодні підночовує Клавдій, а завтра – Мартин. Трохи згодом Маруся завагітніла.

– Від кого? – дивувалися люди.

– Якщо народиться син – значить, від мене, – розважливо мовив Клавдій. – У мене три сини.

– А якщо донька, – піддакував Мартин, – моя робота. У мене троє дівчат.

На літо знайшлася донька. Килиною назвали. Коли дівчині виповнилося п'ятнадцять, сестра Наталя забрала до себе в Красноярськ.

– Поїхали, – мовила, – аби з тебе в селі ніхто не насміхався.

Небавом Маруся залишила оселю і перебралася до сусіднього хутора доглядати одного хворого діда. Той переписав на неї все домашнє господарство.

Минуло небагато часу, як Маруся поховала діда. А невдовзі й сама зістарилася і вже вона вимагала допомоги. Тут з далекого Красноярьска прилетіла менша Килина і почала доглядати хвору маму. Люди казали:

– На старість як знахідка.

1997

І ВЧИТЕЛЬКА ЗЛЯКАЛАСЯ

– Наливайко, не крутись! Слухай мене уважно. Завтра я тебе викличу до дошки, побачу, як відповідатимеш.

Остап Наливайко високий короткозорий хлопчина, який сидів на передній парті, не звертав уваги на зауваження вчительки. Схоже, це було мовлено не до нього. Напівобернувшись, він продовжував теревенити з дівчатами.

– Наливайко, я кому сказала! – цього разу вчителька Валентина Григорівна, яка йшла вузьким проходом між партами, вигукнула вже голосніше. – Не слухатимеш, заявлю директору школи.

– Тільки спробуйте!– вигукнув Остап. – А я скажу директорові, що ви мене били.

І тут Валентина Григорівна не на жарт злякалася. Мало, що йому на думку спаде. І справді, візьме та й бовкне. Ще гірше, коли батькам скаже. А ті напишуть скаргу районному прокуророві. Тоді лиха не оберешся. І що воно за діти тепер пішли! Та чи колись було таке. Ось як вона ходила до школи, хоч би хто з дітей заперечив учителеві. Та такого і на гадці не було. Той би переповів батькові чи матері. А вдома б неодмінно перепало. Думки Валентини Григорівни перервав голосистий шкільний дзвінок.

– Ура! Перерва! – вигукнув Наливайко, намагаючись першим шмигнути з класу. Та, зачепившись за парту, ледь не впав.

Про те, що надворі ожеледиця, дуже слизько і потрібно бути обережними, схоже, діти вже не слухали. Вправно орудуючи ліктями, штовхаючи одне одного, кожний з них намагався першим вискочити на подвір'я. Валентина Григорівна відступила вбік, даючи дорогу. Коли клас опустів, взяла зі столу журнал і пішла до канцелярії. «Хоч відпочину хвилинку», – подумала. Але сісти на стілець так і не встигла. Нараз пригадала: сьогодні вона чергує по школі. Накинула на плечі пальто і вийшла на подвір'я. Раптом з протилежного боку діти закричали, немов гусенята, нараз утворили натовп. Зачувши щось недобре, Валентина Григорівна спрямувала туди свою ходу. Коли підійшла

ближче, побачила: на вичовганій до блиску стежині, розпластавшись, лежав Остап Наливайко. Вона так перелякалася – серце немов кров'ю облилося. Допомогла йому підвестися, завела до шкільного медичного пункту. Медсестра Зоя обробила рану перекисом водню, наклала лейкопластир.

– Тепер же мені не бігай! – наказала. – Не слухатимеш, лейкопластир відпаде і знову кров ітиме.

Проте Валентина Григорівна не стала ризикувати. Вона попрохала Остапа зодягтися.

– Зараз поїдемо до районної лікарні.

Коли прибули до автобусної зупинки, саме підійшов рейсовий автобус. В лікарні знову обробили рану, наклали лейкопластир, виписали рецепт на медикаменти. В аптеці вчителька оплатила їх повну вартість.

– Навіщо ви до тієї лікарні їздили? – пошепки запитала медсестра у Валентини Григорівни. – Я йому зробила все, як і належить.

– Ви знаєте, які в нього батьки?! – мовила пошепки вчителька, – не дай Бог чого, вони цидулку районному прокуророві настрочать. Звичайно, живцем не з'їдять, але з роботи можуть попросити. А мені ж до пенсії півтора року залишилося...

2000

ЗАПАМОРОЧЕННЯ

Святослава Мирославівна Сабодаш очолювала трикотажне виробниче підприємство. На ньому працювало півтисячі жінок. Жінки – це не чоловіки. Мало того, що кожного дня доводилося вирішувати тисячу і одну виробничу проблему, так ще кожного дня з'ясовувала десятки побутових дрібниць. У матері-одиначки вдома дитину ні на кого залишити, допомагай, Мирославівно! В іншої – дочка навчається в школі, що міститься на протилежному кінці міста, в третьої – наближаються пологи – квартири бракує, в четвертої – чоловік тяжко захворів, в п'ятої – син потрапив до дитячої колонії, шоста – пішла на лікарняний – п'яний чоловік повернувся додому і побив, сьома – закінчена наркоманка, восьма – розбила чужу сім'ю. Дружина приревнувала свого чоловіка, приходила на роботу з'ясовувати стосунки – одне одного півгодини тягали за коси. Доводилося навіть розбороняти. У дев'ятої... І так кожного дня. Жодної тобі хвилини спокою. З часом відчула: у самої здоров'я почало здавати. Далися ознаки стресові ситуації. Все частіше почало з'являтися запаморочення. Оце, було, сидить на роботі, розмовляє з начальником цеху по телефону і... впадає в обморок.

– Алло! Алло! – не своїм голосом кричить начальник цеху. – Мирославівна? Нас перервали чи з вами щось трапилось?

Чимдуж біжить до кабінету. Бачить: Святослава Мирославівна сидить у своєму директорському кріслі бліда, як віск. Голова схилена на бік, в опущеній руці тримає телефонну трубку.

Ось нарешті дочекалася профспілкової відпустки. Отримала путівку в санаторій «Весна», що містився в центральній частині міста Трускавець. Це була її маленька батьківщина. Тут Святослава народилася, зросла, закінчила школу, звідси поїхала у далекі світи. Сама ж мешкала у Чернігові. В Трускавці залишився рідний брат Ярослав. Напередодні приїзду вона зателефонувала йому, повідомила про свій приїзд, розповіла про лихо, яке останнім часом зачатило, і попрохала, аби Ярослав зустрів її на пероні. Можливо, так трапиться, що в неї знову виникне запаморочення, вона залишиться у вагоні, а його потім відведуть на відстій. Брат пообіцяв: зустріне неодмінно. Та, як на зло, того дня його послали у термінове відрядження. Потяг прибував увечері. Як не намагався, аби вчасно повернутися, запізнівся на півгодини. Обійшов перон, обстежив вокзал, зайшов до зали чекання – не було ніде. Той потяг віднайшов на відстійнику. Усі дверцята позамикані. Ось п'ятий вагон. У ньому на тринадцятому місці мала їхати сестра. Почав стукати, проте дверей ніхто не відчиняв. З часом, либонь, той стукіт їм набрид, у віконце визирнула провідниця.

– Що вам треба? – кинула сердито і роздратовано.

Ярослав пояснив суть справи.

– У вагонах немає нікого. Усі вийшли на станції, – кругла, мов кавун голова провідниці, нараз зникла.

Він знову почав стукати. Хвилин через п'ять двері вагону нарешті відчинилися. Провідниця щось там жувала, зрештою, проковтнула і гаркнула:

– Я вам ясно сказала: у вагоні немає нікого! Не ходіть і не стукайте. Я всю ніч не спала. У мене очі злипаються.

– Дозвольте я зайду і огляну купе сам.

– Не положено! – хряснула дверима.

Ярослав таки вперто і наполегливо продовжував стукати. Цього разу нерви у провідниці не витримали:

– Заходь!

Чоловік застрибнув до тамбуру і попрямував до п'ятого купе. На нижній лаві, вкритою ковдрою з білим, немов сніг, обличчям до стіни, лежала сестра. Зачувши голос брата, вона враз розплющила повіки і подивилася на нього вдячними очима.

Кулина, прибувши в Чернігів до мами, другодні на Центральному ринку зустрілася зі своїм однокласником, бізнесменом Артемом Безуглим – тримав бутик, у якому продавав головні убори.

– О-о-о, Куля? Привіт! Скільки літ, скільки зим. Ну як ти?

– Та нічого. Живу в Німеччині. Я розійшлася з тим придурком Іваном.

Добре, що від нього хоч дітей не мала. За шлюбним оголошенням в Інтернеті познайомилася з німецьким хлопцем. Звати Пауль. Класний пацан, я вже від нього сина народила. Хлопчиківі п'ять років. З ним оце і приїхала. Чоловік, правда, також розлучений, має доньку. Та вона нам не заважає.

– Ну, а працюєш де ти?

– У приватній фірмі. Я так легко вивчила німецьку мову, шпрехаю по-їхньому. Сиджу за комп'ютером. Німці – хороші люди, тільки надміру чесні. Та нічого, – усміхнулася, – я свого чоловіка перевиховую на наш манер. Будинок, у якому живемо, – на околиці містечка. За нами вже простилається поле. Там, як і у нас, вирощують усі культури. Ось дозріли качани кукурудзи, я нишком пішла, наламала, принесла додому. Пауль, як побачив, здійняв такий лемент, що й небу було жарко. Казав: якщо впіймають, не признавайся, хто у тебе чоловік. Нічого, – гадаю, – подивлюся, як ти їх наминатимеш. І точно. Коли наварила в каструльці, такий запах по кухні пішов. Пауль із таким апетитом накинувся на качани, буцім зроду не їв. А коли почав зріти виноград, уже сам натякнув, мовляв, пішла б, нарвала. Я так і зробила. Їв аж прицмокував.

– Що ж, приємно було зустрітися, – усміхнувся на прощання Артем. – Гарного відпочинку.

– Хочемо з сином трохи оздоровитися. Поїдемо в село до бабусі, купаємося в Десні, питимемо свіже молочко, їстимемо натуральні продукти з городу. До речі, – крутнулася на одній нозі Кулина, – опинишся в Німеччині – заходь на гостину. Я буду дуже рада.

– Чоловік не ревнивий?

– Та чхала я на нього.

Пропозиції однокласниці побувати в гостях Артем спочатку не надав особливого значення. Мовляв, коли й чого він поїде до тієї Німеччини. Та бізнес його розширився, і вже наступного року Артемові Безуглому довелося побувати в Берліні – тут він закупив нову партію товарів. Часу до відправлення поїзда було більш ніж досить. Що ж робити? І він раптом згадав Кулину та її запрошення. Коли їхав, про всяк випадок узяв із собою домашню адресу однокласниці. Містечко, де мешкала Кулина, розкинулося за сорок кілометрів від столиці. Невзабарі дістався

її оселі. Це був симпатичний двоповерховий будинок. На жаль, двері йому ніхто не відчинив. Проте з'ясувалося: поряд мешкає чимало українців. Розговорився з деякими.

– Так, справді, Кулина проживає в цьому будинку з Паулем і дітьми. Вони його винаймають, – тілиста молодиця кинула погляд на дім із заштореними вікнами. – Живуть, правда, як кіт з собакою. Проте їй діватися нікуди, потрібно терпіти.

– Я дуже невчасно приїхав. Вдома нікого немає. Кулина, певне, на роботі. Казала: працює комп'ютерницею у фірмі.

– Хто? Кулина? – співрозмовниця не приховувала подиву. – То вона вам брехала. Як вона може працювати з комп'ютером, коли й мови німецької не знає. Запам'ятала кілька фраз, та й усе. У геріатричному будинку вона працює. Ось де. Щоранку нічні горщики з-під пристаркуватих німців виносить. Оце вже, – кинула погляд на годинника, – певно, повиносила. Скоро повернеться додому. Зачекайте...

2011

З ФОТОГРАФІЮ БІЛЯ СЕРЦЯ

Сашко Вернигора дивився на білий світ очима «сфінкса». Такими очима природа здебільшого винагороджує витончені натури. За характером – товариський і відвертий, стриманий та вразливий, проте надійний самоконтроль допомагає юнакові впоруватися зі своїми проблемами самостійно. Зодягнений у темно-синю куртку з капюшоном, сині джинси й чорні кросівки. На круглій голові – біла в'язана шапочка.

Про Нелю Задорожню у класі жартома казали: «Ходяча енциклопедія». У неї був досить розвинений інтелект – мала одночасно аналітичний і синтетичний склад мислення. Дівчина все знала, у неї завжди можна було чогось навчитися, відкрити для себе щось донедавна невідоме.

У класі майже всі хлопці їй симпатизували, але Неля віддала перевагу тихому й сором'язливому (він ніколи не міг за себе постояти) Сашкові Вернигорі. Після школи, хоч їхні навчальні шляхи й розійшлися, хлопець і дівчина щодня перебували поряд – розмовляли по мобільному, обмінювалися есемесками, котрі були пройняті ніжністю, теплом і ліризмом. Сашко навчався в Київському національному університеті на філфаці, Неля обрала історичний факультет Чернігівського педуніверситету. Зодягалася просто, проте одяг так пасував до її гарного личка – коротка червона куртка, в'язана кофточка у різнокольорові смужки, на лівій штанині зблискували вишиті бісером зірочки.

Сашко прибув на гостину до батьків учора, а сьогодні вже мав їхати. З батьками син розпрощався вдома, а на маршрутку його пішла проваджати Неля.

– Я тобі вчора забула сказати, – дівчина пильно подивилася у темно-зелені Сашкові очі, – твій одяг так наче димом пропах.

– Ще б не пропах, – усміхнувся хлопець. – Бачила по телевізору, що робиться на Майдані?

– Може, й ти майданівець?

– А чому б і ні. Я – істинний патріот України. Дуже хочу, аби ми були в Європі.

– Та ти що? – несподівано вигукнула Неля. – Я б ніколи не могла подумати. Такий тихий-тихий – і раптом майданівець. А що ж ти там робиш?

– Разом з однокурсниками стримуємо натиск беркутівців.

– Зимову сесію склав?

– Ні. Я вже місяць не навчаюся.

– Батьки про це знають?

– Тато – так. Він схвалює мій патріотизм, а мамі про це я не розповідав. З її серцем – радше не знати.

– Сашо, а може, ти не брав би участі в усьому цьому? Чує моє серце: добром те не закінчиться.

– Нелю, – Сашко пригорнув до себе дівчину, – ну як ти можеш таке говорити? Увесь курс на барикаді, а я – в куці. Якщо втечу – назвуть зрадником. Я про це й подумати не можу.

– Мені на серці так тривожно, ніби тебе востаннє бачу.

– Про погане ніколи не думай. Тоді воно збувається.

Захурчав мотор, до салону маршрутки поквапилися пасажири, які стояли на тротуарі й курили.

– До зустрічі! – Сашко обдав поглядом рідний овал обличчя, ніжно пригорнув до себе Нелю і на прощання тепло поцілував у розхил рожевих вуст.

– Щасливої тобі дороги! – у зблиску сірих очей дівчини юнак виокремив причаєний сум і тривогу.

Неля як душею відчувала. Сон у спальних мішках на Майдані не минув для її коханого безслідно. З часом юнак відчув квалість, так буцім ноги підкошувалися, підскачила температура. Лікар, який оглянув його в медпункті на Майдані, почув хрипи в легенях.

– Є підозра, що у вас, молодий чоловіче, запалення легенів. Я вам раджу обстежитись у поліклініці, пройти рентген, можливо, виникне необхідність у госпіталізації.

Вернигора від шпиталю в Києві відмовився, вирішив їхати додому. Коли юнак повернувся до Чернігова, йому зробилося значно гірше.

Вночі батько викликав швидку медичну допомогу, й Сашка доставили до міської лікарні. Фахівці уважно обстежили хлопця і виявили двостороннє запалення легенів. На жаль, медицина виявилася безсилою – через кілька днів Сашка не стало. Серце не витримало. Мама скаржилася сусідам, буцім їм щоось не те вкололи.

...Неля зростала сиротою. Мама з татом розлучилися, коли дівчинка навчалася у першому класі. Тато зібрав речі й поїхав у свою Росію, мама ростила доньку сама. Коли Неля дійшла до десятого класу, земна дорога неньки раптово обірвалася. Племінниця перейшла жити до тітки, аби мати якусь копійку – квартиру почали здавати студентам. Дізнавшись про синову дружбу з дівчиною, яка нараз стала круглою сиротою, батько Ростислав і мама Зоряна порадили Сашкові, аби він на вихідні запрошував її додому. Дівчину підготовували. Мама намагалася приготувати щось смачніше, батько клав до її миски найбільший шматок м'яса. Помітивши велику людську доброту і чуйне серце, Неля, не соромлячись, називала дядю Ростислава татом, а тьотю Зоряну мамою. Коли дівчина по мобільному дізналася про сумну і трагічну звістку (Сашко помер у лікарні о п'ятій ранку), до оселі Вернигор буцім не йшла, а летіла.

– Ой, мамо! – впала на груди Зоряні й заголосила.

Жінка не заспокоювала дівчину – нехай виплечеться, полегшає – сама, не стримуючи солоних сліз, гладила її шовкове золотисте волосся.

На кладовищі, коли ховали нареченого, Неля не лише плакала, а й приказувала (і де ті слова бралися). Плакали не лише жінки, а й чоловіки. Потім почали прощатися. Дівчина поцілувала коханого в чоло, холодні уста і руки, що вже вкрилися жовтизною. Гробарі вже збиралися забивати віко, як раптом Неля схопилася:

– Ой, фотографія! Лець не забула.

Дістала свій фотознімок – фотографувалася торік в ательє – і поклала в нагрудну кишеню піджака. Лежатиме біля Сашкового серця.

Минув деякий час. Дівчина ходила на кладовище, на свіжий горбик клала свіжі квіти, плакала, розповідала про своє нелегке студентське життя. Підтримувала стосунки з його батьками. Так же ніжно й лагідно продовжувала називати їх татом і мамою. А то одного разу Неля прийшла до них чимось занепокоєна. Щось ніби й збирається їм сказати. Таке важливе для неї, та все ніяк не зважиться.

– Ти, доню, не соромся, говори, – мовила мама Зоряна. – Ти для нас – як рідна.

– Вам, мамо й тату, маю ось що сказати, – нарешті полегшено зітхнула Неля. – Я почала дружити зі своїм однокурсником. Збираюся

вийти за нього заміж. Проте не сказала вам головного: я вагітна. Від вашого Саші.

Батьки попервах були настільки ошелешені, що спочатку не знали, що й сказати, стояли мовчки, мов заціпеніли. Потім мама заплакала, а батько, кахикнувши в кулак, мовив:

– Виходь, доню. Твого чоловіка ми будемо вважати за свого сина. Тільки як він сприйме твою вагітність?

– Я йому про це розповіла. Він поставився до мене з розумінням. Каже: виховуватиму як свого сина...

Минув іще деякий час. На восьмому місяці вагітності Нелі стало недобре. Її поклали до пологового будинку для збереження дитини. УЗД показало: має народитися син. Проте народити Нелі не судилося. Через тиждень їй стало ще гірше, й молода жінка померла. Її ховали всім вишем. Випирав живіт із ненародженим малям. Гробарі ледь забили віко. Сліз не стримували. Люди казали: то щось не те їй лікарі вкололи. Батьки Вернигори твердили інше.

– Все це трапилось через ту фотокартку, – сумно зітхнула Зоряна. – Даремно Неля поклала її до кишені Саші. То поганий знак.

– Це, можливо, цинічно й жорстоко з мого боку, – розважливо мовив батько, але маємо те, що маємо. То, напевно, Саша їх усіх забрав до себе. Тепер вони вже зустрілися і їм утрюх буде добре на тому світі...

2015

КАР'ЄРА МИХАЙЛА САНИНА

У містечку К. на посаді начальника управління державної служби боротьби з економічними злочинами працював підполковник Михайло Санін. Це був малописьменний чоловік. Читати вмів, а ось щоб писати... Коли було й створить якусь цидулку, друкарка півдня розбирає. А про розділові знаки взагалі не мав ніякого поняття. У цьому плані Санін був схожий на одного великого російського письменника. Той також писав без розділових знаків. Як він потрапив на таку високу посаду, певне, й сам достеменно не знав. Та над всіма підлеглими мав ще одну перевагу.

Був земляком самого президента – обидва народилися в глухому поліському селі. І ось рідний брат президента, який і понині мешкав у глибинці, тяжко захворів і потрапив до обласного онкологічного диспансеру. Уже з першого дня Михайло Санін взяв над ним безпосереднє шефство – відвідував у лікувальному закладі, діставав рідкісні ліки, привозив передачі. Це не лишилося безслідно.

Уже через півроку Михайлу Саніну було присвоєно звання

полковника і він очолив обласне управління внутрішніх справ. Минув ще рік. Його переводять до Києва в Міністерство внутрішніх справ і призначають заступником міністра. На плечі спочатку лягли погони генерал-майора, а потім і генерал-лейтенанта.

Та ось закінчувався президентський строк. Восени були перевибори і Україна отримала нового президента. Кажуть, нова мітла по новому мете. Змела вона багатьох керівників столичного масштабу. Потрапив під мітлу й Михайло Санін – відправили на заслужений відпочинок. Проте скаржитися на долю було нічого. Отримав пенсію в кілька десятків тисяч гривень. Хоч і не вмів стулити до купи три слова.

2005

КАРДІОСТИМУЛЯТОР

Дід Василь вранці просить бабу Федору (називає її Федирка), коли та починає топити в печі, нагріти води в чавунчику – голитися буде. Тим часом з комінчика дістає трофейну австрійську бритву, уважно розглядає потьмянілий готичний напис на обшмуганому роками футлярі, щось пригадує, усміхається про себе. Певне, згадує Федорині слова, мовлені в молодості: «Ти мені так щоку натер. Хоч би побрився чи що». На гвіздок, прибитий на бильці лави, накидає пряжку, натягує рудий шматок шкіряної попруги, гострить лезо.

– Діду, ти води просив. Бери ось, – баба Федора взявши обіруч чорний засмалений у печі горщик, ставить на дерев'яне кружальце. – Хух, так руки припекла. Тільки у піч посунула, а вже нагрівся.

Загнічує хліб – тоді він вкривається хрумкою рум'яною скоринкою. Небавом бере порожнє відро і виходить з хати. Поки дід голиться, баба витягує з криниці цеберко води. Василь страх, як не любить, коли голиться, а йому у спину хтось сипливо дихає – боїться аби не врізатися.

Зі старовинного овального дзеркала у дерев'яній, побитій шашелем оправі, на діда дивиться зморшкувате обвітрене обличчя: волосся на голові геть чисто поріділо, на лобі блищать записини з дрібними, мов зерна маку, чорними крапинами. Впоперек чола також пролягли глибокі зморшки. Зарослі сивою щетиною щоки, буцім аж запали – зуби на старість почали випадати. Помазком намазує обличчя, обережно згори донизу веде бритву. Зосереджено голить вузлуватий кадик. Поголившись раз, вдруге мастить помазком обличчя. Опісля шкарубким вказівним пальцем проводить по вибіленому комину і вапном вкриває лезо – аби не заржавіло. Наливає в долоню одеколон «Шипр», хлюпає, а потім розтирає виголене обличчя.

Згодом прошкує до чулану, в оббитій металевими стрічками скрині

серед бабиного посагу дістає воєнний кітель, якого ще з фронту привіз. У ніс запаморочливо вдаряє терпкий запах нафталіну й тютюну – баба Федора щороку перетрушує, аби міль не їла. Бере щітку для одягу, вмочує у відро з водою, змітає невидимі пилинки. Воєнний кітель дід Василь зодягає один раз на рік – на День Перемоги. Було й зелене галіфе, та вже його зносив. Замість цього натягує камуфляжні штани – онук з Києва в подарунок привіз. Намацує в кутку облуплену ковiньку, поволеньки, злегка накульгуючи на лiву ногу, рушає з хати. У щедрих проміннях ранкового сонця змигують ордени та медалі, а під натруженою ходою медалі злегенька видзвонюють на грудях. Його дорога пролягає через вигін, вкритий зеленим моріжком. Потім з пагорба спускається на гребельку і знову підводиться вгору. Тут, у центрі села, неподалік клубу, в якому у роки війни містився військовий шпиталь, могила полеглих воїнів. Лежать у ній українці, й узбеки, й білоруси. Деякі тяжкопоранені не витримували пекельних мук, помирали, неподалік їх і ховали. Згодом поставили пам'ятник, обладнали металеву огорожу, яку напередодні зварили в колгоспній майстерні. Кожного року на 9 Травня сільська рада влаштовує урочистий мітинг. Запрошує і фронтовиків. Їх уже небагато й залишилося – п'ять душ. Зйдуться, поговорять, пригадають роки воєнні, а потім в ідальні дитячого садочка вип'ють по сто наркомівських грамів.

Цього року дід Василь також ретельно поголився, дістав і кітель, приміряв, чи за зиму не затісний став, а потім скинув і повісив на бильце стільця. Йти на урочистий мітинг не зважувався – занедужало серце. Відчував: до пам'ятника ще дійде, а ось щоб там годину вистояти, та ще чарку перехилити й додому дістатися, сил забракло. Міркував так: нехай уже минуть ці свята, тоді поїде до лікарні, може оприділять, що в нього таке.

Через тиждень дід Василь таки зібрався в дорогу. До автобусної зупинки мотоциклом з коляскою підвіз сусід – Денис Свербиволос. Автобуса довго чекати не довелося. Небавом вигулькнув з-за рогу біло-голубий «ЛАЗ». Як, виїхали за село, асфальтова дорога так була розбита, діда Василя раз по раз почало підкидати. Коли її прокладали, багато гравію та асфальту пішло «на ліво». Деякі спритники умудрялися заасфальтувати навіть домашні подвір'я. Дорога протрималася років з десять, а тоді почали з'являтися виїмки. З горем пополам доїхав. На автовокзалі винайняв таксі і попрохав молодого дженджуристого водія, аби той dopravив до лікарні. Там його вислухали, зміряли артеріальний тиск, зробили кардіограму і сказали:

Потрібно вставляти кардіостимулятор – серце і справді слабеньке.

Дід послухав, поплямкав синіми вустами, зрештою, запитав:

– Скажіть, пожалуста, а скільки я протягну?

- Та років з п'ять ще й протупаєте, – обнадійливо мовив кардіолог.
- А якщо не соглашусь, скільки?
- Та це вже, як Бог дасть.

Діватися дідові було нікуди – вирішив погоджуватися. Вставили йому кардіостимулятор. Дід Василь до кишені білого халата поклав не одну сотню. Через деякий час повернувся додому. Але після того йому не полегшало, навпаки – буцім зробилося ще гірше. Тут якраз на вихідні син з Києва приїхав. Батько і розповів, як він їздив до лікарні, як там поставили кардіостимулятор і як йому зробилося ще гірше. Не довго думаючи, син повертаючися до Києва, взяв з собою й батька. Діда Василя обстежували досвідчені київські фахівці. Причина з'ясувалася одразу – йому поставили беушний кардіостимулятор. Ось, мовляв, з нього толку ніякого.

– Бач, який гад! – обурено вигукнув син. – Старого всукав, мовляв, тобі все одно помирати, а новий, певне, продав комусь. Руки нагрів. Я хочу подивитися в очі тому негідникові. Лікарю, скажіть, батько дорогу витримає?

– Витримає, – обнадійливо мовив лікар, – тільки зараз ми його трохи підтримаємо, введемо ін'єкцію.

Коли син привіз батька до лікарні, кардіолог одразу впізнав діда Василя і не на жарт перелякався. Опустився на коліна і почав благати:

– Я все зроблю, як треба. Тільки не видавайте мене. Це ж тюрма! Я й гроші поверну і окрему палату виділю, й новий кардіостимулятор поставлю...

ДРУЖИНА НА ОДНУ НІЧ

У нашому колгоспі була садово-городня ланка. Очолювала її Марія Сергієнко – огрядна жінка зі смаглявим круглим обличчям, довгою темно-каштановою косою. На обличчі виокремлювався широкий приплюснутий ніс. Ходила в червоній блузці, сірому сарафані, чорних сандалях. Після дощу, коли надворі холодало, зодягала синю в'язану кофту й від цього здавалася ще товстішою. Її чоловік Гриша, навпаки, був худий і високий, зростом під два метри.

... Коли до колгоспу приїздили уповноважені з району, голова направляв їх обідати до Маші-садівниці. Там, мовляв, усе свіже та смачне. А сама господиня – кров із молоком.

Днями з відрядження до колгоспу повернувся директор райзаготконтори Федір Чорба. Усім хвалився, як тільки гарно приймали його в оселі садівниці. Та все свіже, та все смачне. А сама господиня – кров із молоком.

– Пхі! – єхидно посміхнувся в сиві, немов попелом притрушені, вуса голова райспоживспілки Сергій Павлович Корж. – То моя землячка. Справді гарна молодиця. Я з нею парубкував. Вона мене й досі любить.

– Як вона тебе може кохати, коли заміжня, та ще й двох діток має?! – обурено вигукнув Федір Мелентійович.

– Та й що! – не вгавав Сергій Павлович. – Давай укладемо парі. Я завтра ж піду і привезу Машу до себе.

– Та кинь ти дурниці городити!

– Давай, – простягнув широку, як прач, долоню Сергій Павлович. – На пляшку коньяку.

Наступного дня він особисто сів за кермо «Волги», поїхав до Верхоянівки і привіз до райцентру Машу-садівницю. А щоб Федір Чорба переконався, запросив того ще й на обід.

Селяни знали: у веселої товариської Маші – велике й добре серце. Вона надміру відкрита й довірлива. Підманути її – що дитину обдурити. Маріїне заміжжя для верхоянівців було, немов грім серед ясного неба. Одні схвалювали її вчинок – нехай хоч трохи порадіє, інші – засуджували: як вона сміла покинути двох дітей? Треті були більш розсудливими – то, мовляв, так, на сміх людський. Ось побачите, не сьогодні-завтра повернеться.

Вечері в райцентрівській чайній Федір Чорба проставляв пляшку коньяку Сергію Павловичу. А наступного дня ще ні світ ні зоря, Корж «Волгою» відвіз Машу-садівницю додому. В селі ще деякий час посміялися з її заміжжя, а небавом і зовсім про нього забули. Нові турботи обсіли голови селян.

2000

ПОМІНЯЛИ

Українці Микола та Федір майже півроку без вихідних гарували на півночі Росії. Гроші заробили, й чималенькі. Дещо скупилися, деякі кошти витратили на квитки. Решту вирішили обміняти на долари. Прикинули: буде близько тисячі. Вони, мовляв, їсти не просять, нехай лежать про чорний день.

Прибули на Київський залізничний вокзал. Люду – не проштовхнутися. Коли виїжджали, на півночі було морозяно, тож обидва зодягли білі кожухи. У Москві стало тепліше – люди ходили в легеньких куртках. Нараз зробилося жарко. Микола та Федір розстебнули на сорочках горішні гудзики. Забачили віконце – філіал якогось банку. Тут і вирішили поміняти зароблене. Стали в чергу. Раптом де не візьмися молодий джэнджик. Чорна куртка з червоними вставками – розстебнута, з-під неї виглядає сірий джемпер, на ногах темно-коричневі кросівки. Як

здалося хлопцям, сам відкритий, дружелюбний, запобігливий.

– Ви что, ребята, деньгі хотіте поменять? – запитав улесливо.

– Так, – простувато мовив Микола.

– Російські рублі на долари, – уточнив Федір.

– Відіте, какая очередь, часок прідьотся постоять. У своїх кожах ви іспарітеся.

– М-да, – плямкнув губами Федір, – черга і справді, немов до Мавзолею.

– Какая разніца, где менять, – співав своєї джэнджик, – можете і у меня это сделать. Вам по тысяче, говоріте?

– Так, по тисячі доларів.

Незнайомець дістав тугу пачку американських асигнацій, нарахував одну тисячу, поклав до кишені. Після цього почав відраховувати другу тисячу.

Все це робив так майстерно – пальці лише змигували. Проте вони викликали недовіру у Миколи та Федора – на великому пальці лівої руки виднілося татуювання у вигляді німецького хреста, на безіменному проглядався знак «З», на середньому було татуювання у вигляді корони. Це викликало осторогу, проте відступати вже було пізно.

– Давайте ваші гроші.

Микола та Федір по черзі віддали тугі пачки російських рублів. Міняйло тут чомусь напівповернувся й дав пачку доларів спочатку Миколі, затим Федорові. І тут раптом невідь-звідки взявся міліціонер – сам худенький, миршавенький, проте голос був поставлений чітко.

– Ви что, ребята, валюту меняете? Это незаконная операция. У нас за такіе вещи прідется отвечать по закону.

– Тікайте! – нашептав міняйло і, мов пігулка у воді, швиденько розчинився у натовпі.

Та ми, та ми... – зам'явся Микола, коли міліціонер узявся за борт кожуха.

– Та ми нічого не міняємо, – прийшов на допомогу дещо розгубленому Миколі Федір.

– Смотріте мене! – покивав пальцем міліціонер. – Єщю раз увіжу, доставлю в отделение, составім протокол.

Коли міліціонер зник так же раптово, як і з'явився, хлопці відійшли до стіни й почали рахувати долари. Спочатку порахував Микола і за голову схопився.

– Слухай, та він же обдурив нас. Рахував по сотні, а поклав по долару, ще кілька асигнацій по п'ять. Усього п'ятдесят назбиралося. Бач, чого він повернувся, коли витягував гроші з кишені. Ох і негідник! Отак довкруз пальця обвів.

– М-да, на тобі, друже, добряче руки нагрів, – усміхнувся Федір.

А ти порахуй свої, певно, й тебе обманув.

Приятель дістав із нагрудної кишені пачку доларів, почав рахувати й аж побілів від несподіванки:

– Тобі п'ятдесят виділив, а мені – шістдесят. На десятку більше. Слухай, Миколо, а давай пошукаємо. Ми ж його добре запам'ятали.

– Та де ми його знайдемо? – розпачливо вигукнув Микола, – та ще з нашими валізами.

У кожного в руках було по дві валізи в'яленої та копченої риби – везли рідним на подарунок.

– А бий його лиха година, – безнадійно махнув рукою Микола.

– Нехай йому добра не буде! – з сумом додав Федір.

Звідки було знати чернігівцям, що і міняйло, й міліціонер насправді були звичайнісінькими шахраями.

ДЕСЯТИКЛАСНИЦЯ ЮЛЯ

Валер'ян Македонович, проходячи мимо своїм упевненим кроком, змовницьки подивився на десятикласницю Юлю – дівчина кров з молоком – і в його тернових очах вона помітила тонкий, лише їм обом зрозумілий натяк. Усміхнулася про себе – це ж треба! Кохається з самим директором школи. Дізналися б подруги – зроду б не повірили. Після останнього дзвінка додому не поспішала.

– А ти чого не збираєшся? – подивовано запитала Ольга Куриленко.

– Я сьогодні чергова.

У селі Зуботрясівка середньої школи не було і діти продовжували здобувати освіту в сусідньому селі Сушибаба. З усієї зграйки дівчат директор виокремив Юлю. Вона була не по роках висока, струнка, з туго наллятими литками, пишними, немов у молодиці, персами, пухленькими щічками і червоними, мов ягоди малини, вустами.

Навівши лад у своїй класній кімнаті, Юля брала портфелика і неквапливою ходою прошкувала додому. Одразу за селом розпочинався ліс. Синє шатро неба підпирали гінкі сосни, а небавом ліс переходив у мішаний. Волохаті чуби синіх хмар розчісували гіллясті крона дубів та пелехатих кленів. Сутінкову імлу в пониззі пронизували довжелезні сонячні стропи, що пробивалися через сплетене верховіття. В обличчя вдарили прянощі травневого пробудження і Юля на повні груди вдихнула лісове повітря. Ліс жив своїм життям. Десь довгим гострим носом стукав дятел, добуваючи поживу, неподалік кувала зозуля, з гілки на гілку перестрибували горобчики й ластівки. Попереду голубими боками змигнуло лісове озерце в обрамленні непрохідних кущів. Раптом тріснула суха галузка, Юля озирнулася. Позаду вузькою

лісовою стежиною прошкував Валер'ян Македонович. Він був високого зросту і тому раз по раз пригинався, аби не вдаритися лобом об гілляку, а ще скрадливо озирався, чи, бува, ніхто не йде назирці. Чорнявий, з миловидим обличчям, виразними рисами. І хоч був на десять років старший за Юлю, дівчина покохала його з першого погляду, щось тьохнуло в серці, обірвалося в душі і полетіло невідь куди. Уповільнила крок. Наблизившись, директор мовчки зняв з себе картатого піджака і розіслав під густим кущем калини.

Кохалися до безтями. Схоже, забули про все на світі. Пили солодкий трунок кохання. Директор підвівся першим, подав Юлі руку.

– Дякую. До побачення! – ніжно торкнувся гарячої щоки і, пригинаючи голову, попрощував у протилежному напрямкові.

– До побачення! – Юля, посміхнувшись кутиками вуст, нарочито помахала білою ручкою на прощання.

Про інтимні зв'язки директора школи з старшокласницею небавом дізналася не лише вся школа. Чутки про це дійшли і до районного відділу народної освіти. Гніву не було меж. За такі речі Валер'яна Македоновича потрібно було віддавати під суд, але в районі пожаліли тоді молодого педагога. Його звільнили з посади і направили рядовим вихователем в одну з шкіл-інтернатів, що містилася на півночі області.

Через кілька років сільські педагоги наслухали гірку вість – три вихованки школи-інтернату завагітніли від Валер'яна Македоновича. Цього разу вийти сухим із води не вдалося. Його ув'язнили, судили і суд виніс суворий, але справедливий вирок.

2014

СУМНИЙ РЕЙС

Телеграма від батька була, мов удар блискавки: «Померла мама. Приїжджайте. Похорон. Субота».

Дружина одразу – у плач. Чоловік також спочатку не знав, що робити. У хаті такий крик, хоч вуха затикай. Пішов на кухню. Заварив каву, закурих цигарку. Сів навпроти відчиненого вікна й мовчки дивився на розквітлий виноград. «Це ж треба – остільки зав'язалося, – подумав, – та стільки зав'язі зроду не було». Потім думки перекинулися на тещу: «І чого вона померла? На тім тижні їздили, провідували. Така здорова була. Сіли, поснідали перед дорогою. Вона ще й чарочку випила. Все поривалася співати. Дуже любила пісні. Ще й подумав: «Їй, мабуть, і віку не буде».

Трапилося ось що.

Тесть та любив випити. Мало не щодня прикладався до чарки. Напивався саме в той день, коли вдома було потрібно щось робити

– носити з болота осоку, трюїти колорадського жука чи картоплю в яму опускати. «Що вже робити – й сама не знаю, – скаржилася жінка сусідці. А та й каже: «Потрібно взяти кров цуценяти, капнути у вино – нехай вип’є. Побачиш – як рукою одбере». Так і зробила. Налила йому у склянку закривавленого портвейну, а сама на вулицю пішла. Чоловік же підслухав розмову. «Ну, нічого, – міркує, – лий, лий. Я тебе все-таки провчу». Коли жінка вийшла на подвір’я, чоловік вилив вино у помийницю, а сам заліз під стіл і сидить, чекає на дружину. Коли це двері тільки рип – жінка на порозі.

– Ну як вино?

Дивиться – в хаті нікого немає. «Певне, надвір вийшов, – подумала, – може, погано стало». Уже хотіла зачиняти двері, як раптом із-під столу:

– Гав-гав, гав-гав!

Жінці нараз зробилося млосно. Вона похилилася й сіла на підлогу. Чоловік викликав сільського фельдшера.

– Серцевий напад. Наймайте машину і негайно везіть до лікарні.

Везти не довелося. Через кілька хвилин дружина глибоко позіхнула – так, ніби забракло повітря – і замовкла назавжди.

Зять поїхав у похоронне бюро й замовив труну. Вибрав найдорожчу. І найкращу. Мовляв, для рідної тещі нічого не шкода. Труну поставили на вантажну автомашину. Добре, що кабіна в автівці була широка – вмістилися втрьох. Виїхали за місто. Бачать – стоїть якийсь зачучверілий дідок, рукою махає:

– Мені до Сергіївки.

Водій пригальмував автівку поряд із дідом і мовив:

– Їдемо на похорон. Труну веземо. Якщо таке сусідство вас улаштує, будь ласка.

– Та нічого, – миролюбно мовив дідок. – Труна ж не динаміт. Не вибухне.

Усі погодилися з дідовою вигадкою, й він заліз у кузов вантажівки.

Траса була вільна, водій наддав швидкості. Машина помчала з вітерцем. І тут раптово вперіщив дощ. Хмарка ніби й маленькою була, а він такий линув! Та ще з хвилиною. Водій увімкнув «двірники», збавив швидкість – на слизькій трасі їхати небезпечно. Дід бачить – така справа: ще трохи, й він буде мокрий як хлющ. Обережно підняв віко, заліз усередину і знову натягнув віко, так ніби його там і не було. Під Дубовим Гаєм голосують три жінки. Дощ уже почав стихати. Водій пригальмував.

– Нам до Сергіївки.

– Та заради Бога. Хоч і до самої Крутоярівки. Ми саме туди їдемо.

– О ні-ні, – жінки замахали руками.

– Тільки ж там, у кузові, труна стоїть. На похорон їдемо, – пояснив водій. – Якщо не боїтеся, сідайте.

– Та чого нам боятися! Що нам – по сімнадцять років?

Залізли в кузов, поїхали. Їдуть, їдуть. Раптом віко у труні засовалося: то праворуч, то ліворуч. Жінки стрепенулися.

– Ой, Боже! Що це воно таке?

Та ось віко піднялося і з труни визирнула голова якогось діда.

– А дощ уже перестав чи ні?

Жінки з переляку здійняли страшений лемент, застукали по даху кабіни. Водій зупинив автівку.

– Чого вам? Ми до Сергіївки ще не доїхали. Тільки ось Яблунівку проминули.

Нажахані жінки і слухати не захотіли. Одна за одною зістрибнули з кузова. Коли прибули на подвір'я, теща, прибрана у святковий одяг, лежала у труні.

– Ой ма'! – вигукнув зять. – А навіщо я труну віз? Так хотів теці догодити.

– Я не знаю, нащо ти віз, – подивовано сказав тесь. – У нашій сільраді таких труп із десяток набереться. Наперед закупили. Отже, що проблеми з цим немає. Якби тільки люди мерли.

– А куди ж її дівати? – не вгавав зять.

– Не переймайся, – заспокоїв тесь. – Для мене буде як знахідка. Зараз ми її обережно знімемо й занесемо до хліва. Там, на горищі, сіно лежить. Сухо так, гарно. І їй місце знайдеться. Не пропаде.

2005

СПОКУСНИЦЯ

Я прибув на перон залізничного вокзалу, аби зустріти свого приятеля, який їхав пасажирським поїздом «Ленінград-Дніпропетровськ». До прибуття потяга залишалося хвилин з п'ятнадцять. Робити було нічого. Спочатку я без діла вештався по лискучому перону, заглядав у всі закутки – ознайомився з графіком проходження поїздів через станцію Чернігів. Оглянув вигорілі на сонці періодичні видання газетно-журнального кіоску, зрештою, почав роздивлятися пасажирів. Їх було небагато. Кілька чоловіків з валізами, подружня пара, яка повільно походжала, дві бабусі зодягнені по селянському. У динаміку, що висів неподалік масивного, схожого на тарілку, годинника, спочатку щось затріщало, потім ліниво озвався прокурений жіночий голос:

– Увага! Пасажирський поїзд «Ленінград-Дніпропетровськ» запізнюється на п'ять хвилин.

Оголошення прозвучало двічі – російською та українською мовами.

Трохи згодом я зиркнув на годинник і зазначив про себе: «Це б уже поїзд мав прибути».

Та ось широко розпахнулися вхідні двері вокзального приміщення і на перон вилетів захеканий, окоренкуватий, симпатичний чоловік середніх років. У правій руці він тримав розкішний букет червоних троянд.

– Ви не скажете, Ленінградський ще не проходив? – засапанним голосом звернувся до мене чоловік і примруженим поглядом зиркнув на годинник, що висів при вході.

– Ленінградський запізнюється на п'ять хвилин, – мовив я у відповідь.

– От і добре. А я вже думав, що запізнився, – чоловік дістав з кишені згорнуту в кілька разів носову хустину і почав витирати змокріле, ретельно поголене обличчя. – Тролейбус зупинився посеред дороги. Електричного струму забракло, – казав він мені, буцім виправдовувався.

– Певне, дружину зустрічаєте? – я кинув погляд на букет троянд.

– Так, – усміхнувся чоловік. – З санаторію повертається. Щось там у неї з тиском трохи негаразд. Троянди – це її улюблені квіти. Для неї вони найкращий подарунок.

Він ще щось збирався сказати, та з динаміка знову прогугнявив прокурений жіночий голос:

– Будьте обережні! На першу колію прибуває швидкий пасажирський поїзд «Ленінград – Дніпропетровськ».

За хвилину, пропахлий гаривом і далекими північними вітрами потяг з сніжно-білими занавісками на віконцях, зупинився на першій колії. З протилежного боку з'явилися дівчата-провідниці у форменому накрохмаленому одязі, відчинили двері й вийшли на перон. За ними по сходинках почали спускатися нечисленні пасажири. Серед прибулих мій погляд вихопив струнку, граціозну – кров з молоком – нафарбовану жінку. Схоже, це було саме очарування й ніжність, миле й витончене створіння. За нею з рудим чемоданом, роззираючись на всі боки, прошкував смаглявочолий вусатий чоловік. З того, як легко ніс чемодан, було помітно: він зовсім не важкий, заповнений наполовину.

– О-о-о, Ліля! – радо вигукнув чоловік з букетом і послав повітряний поцілунок.

Ось вони зблизилися. Чоловік розпростер руки, немов лебідь крила, радо обійняв красуню-дружину і ніжно поцілував спочатку у уста, потім у щоки, кучерявий завиток на шиї.

– З приїздом, дорогенька! Ну, як твоє здоров'я? Місяць не бачилися, а немов цілий рік. Я так занудьгував. Повіриш, дні лічив.

– Я також, – мовила для годиться.

– Дорогенька, а де твої речі?

– Ось візьміть, – незнайомий вусатий молодик, який супроводжував

його дружину, подав чемодан і галантно розкланявся: – До побачення, Наталіє Василівно!

– До побачення! Щасливої вам дороги!

Чоловік лише тепер забачив смаглявого вусаня, який плівся за його дружиною. Розквітле, мов пролісок навесні, обличчя враз посіріло, насурманилося, він нервово здригнувся, радісний настрій, немов вітром здуло.

– А це хто такий? – опустивши голову, суворо запитав.

– Попутник. Разом в купе їхали, – мовила скоромовкою і щось почала бубоніти.

Мені здалося: чоловік її уже не слухав, невтішні думки заповнили душу.

«Ну, що ти за шлюха така! – подумав я. – Їхали ви разом в одному купе. Хто зна, можливо, місяць ще й в одному санаторії відпочивали. А якщо ні, то дорога від Ленінграда до Чернігова далека. Цей вусатий ловелас міг тебе й спокусити. Та й не раз. Зухвальства й нахабності у нього більше, ніж досить. Он як бісики в очах грають! Але якщо уже так трапилось, що віддалася, необхідно було зв'язки порвати одразу, як ти нафарбувавшись, почала готуватися до зустрічі з рідним чоловіком. І нічого було погоджуватися, аби коханець виніс на перон твій чемодан. Сама б винесла. Не важкий. Руки б не повідпадали. Цілий місяць нічого не робила. А так яскраво оголилися твої інтимні стосунки. Чоловік же в тебе не останній дурень. Гадаєш, нічого не зрозумів. Він так снів цією зустріччю, так радів їй. Зустрічі, яка обернулася прикрою несподіванкою і боляче вдарила по його самолюбству».

КНИГА ПОБАЧИЛА СВІТ ЗА СПРИЯННЯ:

Директора Товариства з обмеженою відповідальністю

«Десна-Поліграф» **Олега Єрмоленка.**

Дільничного лікаря-терапевта, чернігівки

Людмили Перфільєвої, яка мешкає в Архангельську.

Особлива синівська вдячність моїм батькам –

Олені Яківні та Миколі Давидовичу Леусам,

які фінансували це видання з того світу.

(Земельний пай в ТОВ «Агрікор Холдинг»).

ЗМІСТ

ПОВІСТІ

Приватний детектив	3
На нещасті щастя не збудуєш	30

ОПОВІДАННЯ, ОПОВІДКИ

Батько на сина	47
Кубло	57
З сокирою опівночі	69
Пригрів на свою голову.	74
Не розгубився	79
Як Овер'ян жінку налякав.	83
Віщій сон	85
Не того поля ягода	88
Куди поділася Євгенія?	95
Чорна п'ятниця	98
Пожалів сердешну	100
Інтим не пропонувати	101
Кара Господня	104
Суджено бути повішеним, потопленим не будеш	106
Два місяці з покійником	106
Полковника поставили на своє місце	107

Не витримала	108
Двадцять вісім пограбувань	109
Пиріжки з начинкою	110
Похований заживо	111
Жили собі дід та баба	115
Клептоманія	116
Порадив	117
Ризикував власним життям	119
З собою все не заберуть	121
Приревнувала	121
Трагічна розв'язка	122
На старість, як знахідка	123
І вчителька злякалася	124
Запаморочення	125
Кулина і Пауль.	127
З фотографією біля серця	128
Кар'єра Михайла Саніна	131
Кардіостимулятор	132
Дружина на одну ніч	134
Поміняли	135
Десятикласниця Юля	137
Сумний рейс	138
Спокусниця	140

Літературно–художнє видання
ЛЕУС Віталій Миколайович

Багатотомне видання

Том 9

**ПРИВАТНИЙ ДЕТЕКТИВ
НА НЕЩАСТІ ЩАСТЯ НЕ ЗБУДУЄШ**

Повісті, оповідання

Автор проекту Віталій Леус
Редактор Сергій Дзюба
Рецензент Володимир Сапон
Коректори Тамара Лихачова,
Світлана Сусленко
Технічний редактор Олег Єрмоленко
Комп'ютерний набір Наталія Крижановська
Віктор Марченко,
Людмила Шевченко
Комп'ютерна верстка Олена Журко

Фото з архіву Центру громадських зв'язків УМВС України
в Чернігівській області

Здано на виробництво
02.12.2016

Підписано до друку
___ .12.2016

Формат 60x84/16
Гарнітура Arial

Папір офсетний
Друк офсетний

Ум. друк. арк. 9,0
Наклад 100 прим.

Обл. вид. арк. 8,37
Зам. № _____

ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року
Тел.: (0462) 972-664

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40